

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY Филология

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(8), Issue 39, 2015

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:
Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR: 2.642

ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR: 0.465

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

GOOGLE SCHOLAR

CONTENT

<i>Holubenko N.I.</i> Approaches to Reproducing Nominative Representatives of Cultural Concepts	6
<i>Алтаева Г.А., Калымбетова Н.П.</i> Многозначность образа животных в казахской анималистической прозе 1960-70-х годов	10
<i>Барабанова О.А.</i> Гедоністичні штрихи української екзистенційної літератури першої половини ХХ століття	14
<i>Бондар М.В.</i> Назви турецьких національних страв, напоїв та особливості їх перекладу	17
<i>Волкова О.Н.</i> Анализ единиц передачи макроконцепта "портрет" на синтаксическом уровне в переводах немецкоязычных художественных текстов	21
<i>Гаврилюк І.С.</i> Кореферентна номінація як поетонімна опозиція (на матеріалі роману «Перверзія» Ю. Андруховича)	25
<i>Колкутина В.В.</i> Урбанистический дискурс в украинской литературе 20-30 годов XX века: рецепция Д. Донцова-литературного критика	31
<i>Кочукова Н.І., Жукова М.К.</i> Активні дієприкметники в українській науковій мові	35
<i>Кузнецова М.О.</i> Вербалізація гіперконцепту як базового концепту в когнітивній схемі вторинного дискурсу циклу романів Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire»	40
<i>Лавриненко С.Т.</i> Фольклороправова інтерпретація договорів: семантико-когнітивний аспект	44
<i>Лепьохін Є.О.</i> Деякі міркування про риси екзистенційних героїв	49
<i>Лук'янець М.Г.</i> Респонсивні стратегії і тактики у сучасному англomовному діалогічному дискурсі: методика аналізу	54
<i>Лук'янець Т.Г.</i> Эффект крупного плана: досвід адаптації кіноприйому в художньому тексті	58
<i>Ляшов Н.М.</i> Система синхронії літературної комунікації історичних романів М. Сиротюка та Р. Чумака	62
<i>Павлів У.С.</i> Національний колорит англійської мови	66
<i>Слободян О.В.</i> Специфіка значення народного географічного терміна левада у східнослов'янських говірках Луганщини	70
<i>Сушко О.І., Туркіна Ю.М.</i> Фразеологія в контексті суспільно-політичного спілкування (на матеріалі текстів службових документів першої половини ХХ ст.)	74
<i>Тендітна Н.М., Поволоцька Н.О.</i> Розслідування злочинів маніяків-убивців у романах О. Ульяненка «Дофін Сатани» та Т. Харріса «Молчание ягнят»	78
<i>Тищенко О.О.</i> Граматичні засоби вираження компаративної семантики у поетичній спадщині Емми Андiєвської	82
<i>Хоменко Г.Є.</i> Сучасний стан розвитку формату та контенту україномовних ЗМІ	86
<i>Штангрет Г.З.</i> Метафорична репрезентація образного компоненту концепту RELATIONSHIPS у творах Джона Грея	91

Holubenko N.I.

Approaches to Reproducing Nominative Representatives of Cultural Concepts

*Holubenko Natalia Ivanivna, postgraduate student
at the Department of English Philology and Translation, Faculty of Translators/Interpreters
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine*

Abstract. The article focuses on the study of ontological categories of the language, the resolving or partial interpretation of which can bring us closer to better understanding the mechanism of translation. It concerns the ways and methods of reproducing in translation basic conceptual notions which are the results of human cognitive activity and reflect some linguocultural values of a specific area. The paper outlines an overview of different approaches and strategies of reproducing the concept that represents conceptual and lingual picture of the world. Concepts are understood as linguo-cognitive and linguo-culturological mechanisms, the translation of which requires culture-specific knowledge and methods for organizing information in different cultures. Present-day linguists have different views as to the main approaches applied by translators in conveying ethnocultural concepts. Thus, two different approaches of reproducing a concept – cultural and cognitive – are analyzed in the article. Divergences of linguists according to definition and interpretation of the notion ‘translation strategy’ are examined in the article. Strategy is one of the main notions in contemporary translation studies. Basic translation strategies applied by translators in the process of the adequate transfer of ethnocultural concept are analyzed. Two opposite strategies – translation dispersion and translation convergence – are placed in a wide context.

Keywords: *adequate translation, concept, cultural and cognitive approach, translation strategies, translation dispersion, translation convergence*

Nowadays translation, both theoretical and practical, has undeniably interdisciplinary character, being studied by scholars of various linguistic branches: S. Halverson [10], V. Khairulin [6], D. Kiraly [12], V. Komissarov [1], H.P. Krings [13], G. Toury [16], L. Venuti [17]. Literary translation is considered to be one of the most difficult types of translation, which can unite cultures. The translation of a literary text is a reproduction of the source picture of the world that represents a nation’s ethnocultural specificity. Researchers point out that translation introduces new meanings in the original text which help to determine the life of a work of literature in a cultural tradition. The challenges of translation include the cultural background, the connotative and expressive characteristics of language units, the discursive-communicative as well as generic and stylistic features of the source text. This is particularly important when we deal with works of literature that depict conceptual picture of the world. So, among the difficulties of the literary translation one can name these: the abundance of expressive means and concepts, high emotional load, obsolete expressions and archaisms, a large number of stylistic devices. This kind of study is impossible without defining the essence of ethno-specific concepts. In representing concepts the translators either employ the descriptive method or draw upon dictionary correspondences, which can only roughly convey the meaning of a language unit. According to researches, lexemes that denominate a non-equivalent concept are subject in translation to considerable transformation. The adequate translation of a concept calls for special linguistic and cultural knowledge. These problems and challenges in reproducing ethnocultural concepts have to be thoroughly analyzed.

In the last decades the development of translation theory has been moving towards a larger scope of aspects in comparison with the investigation into purely language problems and formal relations between a source language text and a target language text, taking into account the innovative achievements in linguistics, the study of culture, the advent of cognitive linguistics and discourse analysis. A lot of attention is being paid to cultural, cognitive and ethnic problems. There are different interpretations and definitions of the notion of ‘concept’, which is

considered, on one hand, as a cluster of culture in the consciousness of a person and, on the other hand, as a mental phenomenon of categorization of consciousness. Ethnocultural concept is defined as a system of historical, cultural, social and traditional values of a nation determined by ethnocultural matters.

Concepts are verbalized, thus entering the semantic sphere of language. They can represent information acquired by a person throughout their whole life, as well as the experience of one nation. That is why there is such a notion as a ‘cognitive function of translation’ in the theory and practice of translation, which is closely connected with its communicative function, because the aim of this communication is to transfer information and broaden the background knowledge of a recipient. Ethnospecific fragments of conceptual picture of the world which reflect mental and cultural specificity of a nation through translations become available for readers of other languages and cultures.

At the pre-translation stage the literary translator should study and analyze the cultural concepts of the source nation, explore the ways they are presented in the given work of literature, and determine the set of strategies for adequate reproducing these concepts in translation. It is very important because the analysis of concepts affords the opportunity to interpret the inimitability of the lingual picture of the world that is embodied in a person’s perception of reality and forms the basis of the general spiritual picture of the world.

For translators it is important to know that concepts may be either simple, that is, represented by one language sign, or complex, that is, represented by several language signs. However, it can’t be presented in full scope by one marker only because it includes the person’s entire knowledge of reality, the way of life and the type of mentality that make the task of the translator considerably more difficult. It is necessary firstly to examine the models and structure of concepts for their adequate transfer into other languages and then to interpret and reproduce them.

A rigid structure of a concept, which includes the kernel and the periphery, appears to be of special importance for the theory and practice of translation. The kernel of concept is a certain image surrounded by the basic cognitive layer,

which reflects features of the object. The periphery consists of less rigidly structured conceptual layers, which interpret particular features in the form of statements and instructions of consciousness encoded in the culture through the mentality of various nations. This layer is known as 'an interpretative field of concept' which includes opinions of different groups of people. This field of concept, though loosely structured, is extremely important for the understanding of a national mentality, thus it has to be adequately reproduced in translation.

Moreover, translators have to know that the concept is a multidimensional organization of meaning which has its evaluative, image-bearing and notional aspects, the reproduction of which requires both culture-specific and cognitive knowledge. There are two different approaches to reproducing in translation ethnocultural concepts: one is cultural and the other is cognitive.

The cultural approach to reproducing concepts.

Ethnocultural concepts are of great importance for translation theory because this interdisciplinary branch of philology is based on culture knowledge and helps to make a dialogue not only between languages but also between cultures. Sometimes people ask one and the same question: What is culture? Nowadays the notion of culture has been moved to the centre of investigations of linguists who study the cultural specificity of languages and communication. Present-day scholars (O. Orishak, A. Cheshterman) acknowledge the importance of the cultural aspect in translation practice, seeing culturological problems as a lot more serious than lexical and syntactical ones. It is proved by the fact that culture is determined as a complex of various kinds of a nation's activities, it is a bank of information which includes material and spiritual ethnic values and traditions. Language is inseparably linked with that reality in which people live as well as with the activity they perform. The culture of every nation has its own conceptual sphere represented in the national picture of the world. So, when we speak about the conceptual sphere of a language we mean the conceptual sphere of its culture. For, example, D. Lykhachev considers the Russian language as a 'substitute' of Russian culture in the minds of Russian language speakers, a special concentrated product of the nation's culture and its embodiment in various strata of population [3, p. 283].

Indeed, in order to translate a literary text adequately the translator has to master a special scope of culture knowledge because the author builds his/her communication with the reader only on the basis of cultural, historical, aesthetic and ideological awareness of a specific ethnos. The translation practice proves that for all the divergences between languages and cultures it is possible to adequately reproduce the information encoded by the author in the source text. According to I. Shevchenko, the activity of translator lies in the paraphrasing, reinterpreting certain linguistic and cultural gaps in the original text and using the tactics which allow either to complement or omit lacunas by resorting to various signs in the target text [8, p. 304]. Moreover, in the process of translation the two languages as well as the two cultures, which have both universal and ethno-specific character, are in close interaction. Particular conditions of existence of a certain ethnos (geographical and anthropological features, cultural traditions) form some specific conceptions that deter-

mine the basis of the national conceptual picture of the world and the national lingual picture of the world. No one doubts today that languages reflect the reality differently, asymmetrically. Not only some elements, present in one culture, can be absent in another but their application in different cultures may vary. It results in different associations in the receiving culture. As O. Orishak points out, much attention should be paid both to universal and national cultural norms and values [4, p. 12].

Every culture is sure to have its own assortment of concepts and their meanings can also vary in register. Social and cultural experience that finds its reflection in the general picture of the world is fixed in the denotative meaning of nomination as well as in its connotative area. Since the process of communication is a creative endeavour, all ethnocultural concepts embody cultural values and analogies specific to the area from which they come. Connotations are culturally and socially determined evaluative statements, which find their expression in semantics. They are not embedded in words but can be interpreted according to specific individual and culturally conditioned values. That is why different strategies for cultural transformation have to be taken into consideration.

The cognitive approach to reproducing concepts.

The investigation of concept as an object of cognitive linguistics, the language and culture study as an integral part of translation presupposes the analysis of the text on semantic as well as cognitive level. In the first decade of the 21st century a new framework of research was formed which is called Cognitive Translatology in Halverson's terminology [10], or Cognitive Translation Studies in Munoz's terminology [14]. The present article uses the term Cognitive Translatology that refers to a recently established linguistic discipline combining the translation theory with cognitive linguistics, psychology and neurophysiology.

Donald Kiraly offers the cognitive model of translation process in which the translator's mind is seen as "an information-processing system in which translation comes from the interaction of intuitive and controlled processes using linguistic and extralinguistic information" [12, p. 102]. R. Pavilenis in his study of the process of conceptualization reveals that the results of cognitive activity can be linked with the formation of a system of matters or concepts due to the information about actual or possible arrangement of phenomena in the world around in the consciousness of an individual [5]. This prompts us to agree with the assumption of G. Shreve and E. Angelone that "verbalizations reliably indicate cognitive behavior" [15, p. 6]. Verbalizations in the article are understood as verbalized cultural concepts. As the translation practice shows, the efficiency of intercultural communication is determined, to a large degree, by unanimity of knowledge of communicants belonging to different linguocultural societies. Investigating the nature of relations between cultural and cognitive factors of translation, V. Khairulin comes to the conclusion that utterances in the process of translation are structured within framework of definite cognitive schemes. He also adds that it is of primary importance for solving translation challenges to have a system of structured knowledge, which reflect the interrelations between vital cognitive categories. These categories are cultural and national-specific concepts, reproduction

of which from one language and culture into another is quite urgent today because it is one of the most difficult translation problems – the problem of transferring culture-specific information in the source text by means of another language and another culture [6, p. 10].

It is not enough to translate just language units of a literary text for the adequate perception of the source literary text by readers from other cultures. At that case the extralingual information, the experience and knowledge of a nation are not fully rendered. This, in turn, does not evoke the desired emotions, sufferings and ideas in the target audience.

Translation strategies applied in reproducing ethno-cultural concepts. Translation strategies refers to a way applied by the translator to solve the problems occurring in the translation process. In translation theory the notion of strategy is studied by many scholars: A. Chesterman [9], R. Jääskeläinen [11], V. Komissarov [1], Krings [13], O. Schweizer [7], G. Toury [16], L. Venuti [17] – and it has a narrow and broad meaning. R. Jääskeläinen gives a broad definition to the term ‘strategy’ and determines it as “a set of rules or principles which a translator uses to reach the goals determined by the translating situation in the most effective way” [11, p. 76]. It is useful in pre-translation analysis when the translator faces the problem of translating the original text faithfully to meet the requirements and expectations of the recipients. In other words, the focus is not on a single situation but on the translation of literary text as a whole, so global or macro-strategies are also to be taken into account.

Macro-strategies are divided into standardization and adaptation. Standardization is defined by G. Toury as “a translation strategy when a translator uses the standard variant of the language not conveying the peculiarities of the original text” [16, p. 57]. Another strategy which is commonly used in translating is adaptation. It is seen as a set of procedures to convey the source text preserving the pragmatic effect of the original together with linguistic, social and cultural originality of the target identity.

Translators also put emphasis on micro-strategies: domestication and foreignization (L. Venuti). The strategy of domestication correlates with the translation technique based on the most adequate linguistic and stylistic transfer of the ST author’s meaning. L. Venuti sees domestication as a way of reproducing the elements of the source text in a mode peculiar to the target text values, and opposes it to foreignization. This term refers to a translation strategy aimed at rendering the source text in target language with highlighting and maintaining the national specific features of foreign identity. Foreignizing translation is considered to be as “a kind of resistant translation that partly or wholly eliminates the ‘otherness’ of the source text” [17]. It should be pointed out that in reproducing ethno-cultural concepts in works of literature foreignization is a less effective way of adequate rendering culture-specific notions. It depends on difference in cultures and conceptualizations of the world which are unfamiliar for readers from other cultures.

Among other reasons that influence greatly the translation quality one can mention un-observance of principle of minimization of translation dispersion, on the one hand, and realization of the principle of translation convergence, on the other hand. The term ‘translation dispersion’ was

suggested by O. Lysenkova. It means the scattering of the original text in translation process that results in the so called ‘bundle of correspondences’ of the source word [2, p. 112]. However, it is based on the universal language synonymy. For example, in the works of Southern writers (USA) *negro* can be translated as *негри* / *чернюки* / *темношкірі* / *челядники*, *field hands* as *негри* / *раби на плантаціях* and *white trash* as *білі голодранці* / *біла голота* / *білі злидарі* / *білі безземельні*. It is evident that the translator resorts to synonymic correspondences based on the context in different ways that affirms the variability of translation dispersion. The translator’s decision either to minimize translation dispersion or to apply it consciously in a larger scope depends upon the specificity of the source text and the ability of the target reader to understand properly certain elements of other cultures. Any translation variant of lexical units is recognized to be a partial equivalent because none of them can transfer the overall meaning of the translated word. At the same time, the use of partial equivalents gives the opportunity to attain the necessary naturalness of translation and make the target text readable and easy for recipients’ perception.

Another approach directed in most cases toward the target language is realized in the principle of translation convergence. The term ‘convergence’ is widely used in exact and liberal arts. Convergence is an accumulation and combination of elements. The notion of convergence is perfectly applied to the theory of literary translation, particularly to problems of reproducing ethno-culturally marked units. For example: *negroes* / *slaves* / *servants* – *челядь*. Thus, the application of the principle of translation convergence leads to creating specific common noun that encompasses several meanings. Such approach, on the one hand, simplifies, to a considerable extent, the task of the translator and clarifies the perception of foreign reality depicted in the original text, on the other hand, because one notion accumulates all the elements of a cultural concept. In addition, the principle of translation convergence will inevitably cause certain deformations of the original text. It can also provoke the loss of figurative components of ethno-specific units and their stylistic shift.

To sum it up, there is a close interrelation between the translator’s movement toward the source language and culture (foreignization) or to target language and culture (domestication). The chosen translation strategy, the application of translation convergence or translation dispersion can make the translated text closer to or farther from the original.

In conclusion, it is worth mentioning that the translation of a literary text is a very complicated and arduous task. It is a multiple-aspect process incorporating linguistic as well as extra-linguistic factors. One of the most important criteria of translation adequacy is the faithful reproduction of a cultural concept, which is very significant in translation studies because the concept embraces ethnocultural knowledge as well as information conveyed by the ideological and imagery parameters in works of literature. Human communication occurs in the context of culture that is manifested in language itself and texts. The translator’s success as a mediator between two cultures depends on his/her knowledge and understanding of the national identity and cultural experience realized in a language, speech acts and written texts; the comprehension

of implicitly expressed meanings known by all members of linguocultural community and based on cultural values; the ability to choose adequate linguistic means to transfer information, preserving its pragmatic influence on readers. Therefore, the elements of culture represent extralinguistic reality and constitute the cultural component of a linguo-ethnic barrier. The concept is basically a notion of

cognitive linguistics the main objective of which is finding the interrelation between thought, mind and reality. That is why cognitive translology is constantly acquiring importance and momentum. The combination of the two approaches, cultural and cognitive, in reproducing the ethno-specific concept is a must to achieve adequate translation of the whole literary text.

REFERENCES

1. Komissarov V.N. Modern Translation / V.N. Komissarov. - Moscow: ETS, 2002. - 424 p.
2. Lysenkova E.L. On the law of conversion of the dispersion / E.L. Lysenkova // Vestnik Moskov. Univ. Ser. 19, Linguistics and Intercultural Communication. - 2006. - № 1. - S. 111 - 118.
3. Likhachev D.S. conceptsphere Russian language / Likhachev // Russian literature. From the Theory of Literature to the structure of the text. Anthology / [Ed. V.P. Neroznak]. - M.: Akademiya, 1997. - S. 280-287.
4. Orishak O.V. Factors cultural asymmetry in linguistic comparison and translation (based on the Russian and French military and political texts): Thesis of dis. Cand. Philol. Sc: 10.02.20 "Comparative-historical, typological and comparative linguistics" / O.V. Orishak. - Moscow, 2009. - 22 p.
5. Pavilenis R.I. The problem of meaning: a modern logical-philosophical analysis Yazikov / Ionovich Rolandas Pavilonis. - Moscow: Thought, 1983. - 286 p.
6. Khayrullin V.V. Lingvokulturologichesky and cognitive aspects of translation: Thesis of dis. ... Dr. Philol. Sc. / V.V. Khayrullin. - M., 1995. - P. 14.
7. Schweitzer A.D. Theory of Translation: status, issues, aspects / A.D. Schweitzer. - Moscow: Nauka, 1988. - 215 p.
8. Shevchenko I.S. The historical development of cognitive and pragmatic aspects of discourse / I.S. Shevchenko // Foreign philology in Millennium: Journal of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. - Kh. Constant, 2000. - № 471. - S. 300-307.
9. Chesterman A. Communication strategies, learning strategies and translation strategies. In Kirsten Malmkjaer (ed), Translation and Language Teaching: Language Teaching and Translation. Manchester: St. Jerome Publishing. - 1998. - P. 135 - 144.
10. Halverson, S. Conceptual Work and the Translation Concept / S. Halverson // Target. - 1999. - No. 11(1). - P. 1-31.
11. Jääskeläinen, Riitta. 2000. "Focus on Methodology in Think-aloud Studies on Translating". In Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting. Outlooks of Empirical Research, edited by Riitta Jääskeläinen & Son Tirkkonen-Condit, 71-82. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
12. Kiraly, Donald. 1995. Pathways to Translation: Pedagogy and Process. Kent: Kent State University Press.
13. Krings H.P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht : Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern / H. P. Krings. - Tübingen : Narr, 1986. - XI, 570 s.
14. Muñoz Martin, Ricardo. 2010. "On Paradigm and Cognitive Translatology". In Translation and Cognition, edited by Gregory Shreve & Erik Angelone, 169-187. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
15. Shreve, Gregory & Erik Angelone. 2010. "Translation and Cognition: Recent Development". In Translation and Cognition, edited by Gregory Shreve & Erik Angelone, 1-13. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
16. Toury, Gideon. "The Nature and Role of Norms in Translation". In idem, Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 1995, 53-69.
17. Venuti, L. The Translator's Invisibility. A History of Translation / L. Venuti. - London/New York : Routledge. - 2008.

Голубенко Н.И. Подходы к воспроизведению номинативных репрезентантов культурных концептов

Аннотация. Данная статья рассматривает некоторые аспекты изучения онтологических категорий языка, проблемы решения или даже частичное разъяснение которых может приблизить нас к более глубокому познанию механизму перевода. Речь идет о способах и методах отображения в переводе базовых, концептуальных представлений, которые есть результатом когнитивной деятельности человека и отражают основные лингвокультурные ценности социума. В статье изучаются разные подходы и стратегии отображения концептов, которые формируют концептуальную и языковую картину мира. Концепты – это лингвокогнитивные и лингвокультурологические механизмы, воссоздание которых в переводе требует особых знаний национальных особенностей и методов организации знаний в рамках двух культур. Современные лингвисты высказывают разные взгляды на основные подходы, которые используют переводчики для отображения этнокультурного концепта. Поэтому рассматриваются два разных подхода – культурный и когнитивный. Отмечаются расхождения лингвистов в определении и интерпретации понятия “переводческие стратегии”. Стратегия – это одна из главных терминов переводоведения. Основные переводческие стратегии, которые переводчик использует для адекватного отображения концепта – это переводческая дисперсия и переводческая конвергенция.

Ключевые слова: адекватный перевод, концепт, культурный и когнитивный подходы, переводческие стратегии, переводная дисперсия, переводная конвергенция

Алтаева Г.А., Калымбетова Н.П.

Многозначность образа животных в казахской анималистической прозе 1960-70-х годов

*Алтаева Гульнара Абдулаевна, кандидат филологических наук, доцент,
Калымбетова Нурсауле Парымбековна, старший преподаватель
Таразский государственный университет им. М. Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан*

Аннотация. В статье на материале произведений казахских прозаиков 1960-70-х годов рассматриваются способы отображения философских, нравственно-этических проблем через функциональные особенности образов животных.

Ключевые слова: анималистический образ, мифологические конструкции, эстетический идеал, персонафицированный образ

Введение. В пору расцвета в искусстве метода социалистического реализма национальное своеобразие литератур других народов воспринималось как шовинизм, национализм и всячески искоренялось. Поставленные в непростые исторические условия, оказавшиеся, по меткому выражению Садыкова Х.Н., «заложниками тоталитарной системы» такие писатели как Кекильбаев А., Санбаев С., Магауин М., Бокей О. все-же нашли путь для выражения национальной самобытности и эстетических традиций родной культуры. В связи с этим можно привести замечательное высказывание Сулейменова А.: “Над нашим поколением давило генетическое понятие страха ... Если иметь в виду действия в жанре, и внутри жанра, наше поколение (Кекильбаев А., Искаков К., Сериккалиев З.) пусть на короткое, летучее время вне-сло в казахскую критику понятие легкости, раскованности, этической агрессии и чистоплотности” [11, с. 7].

Необходимость обращения к “эзопову языку” определила характер поисков казахскими художниками новых способов художественного освоения действительности. Поиски казахской прозы ведутся в разных направлениях. Писатели используют различные возможности: притчевые и мифологические конструкции, обращаются вглубь веков. Наряду с притчевыми и мифологизированными формами в творчестве казахских художников можно выделить еще одну форму, обусловленную тягой к повышению философской насыщенности текста. Речь идет об анималистической прозе. “Перенасыщенность” казахской прозы анималистическими образами объясняется древностью воззрений: казахскому народу свойственно буквально все воспринимать через природу.

Цель. Нашей целью было исследовать развитие анималистической темы в творчестве казахских прозаиков, творивших в 1960-70-е годы, во взаимообусловленности философских, нравственно-этических и художественных аспектов, а именно охарактеризовать функции образов животных в художественной структуре наиболее значительных произведений этого тематического ряда; охарактеризовать приемы и принципы изображения животных в казахской анималистической прозе; выявить мифопоэтический подтекст анималистических образов;

Материалы и методы. В ходе исследования нами были использованы описательный, системно-типологический и целостный анализ литературного произведения. Анализ проводился на материале многоплановой и содержательной казахской анималистической прозы 1960-70-х годов.

Краткий обзор публикаций по теме. Последние достижения современного казахского литературоведе-

ния значительно продвинули развитие научной мысли в области изучения художественных особенностей современной казахской прозы. Казахские исследователи Кирабаев С., Ахметов З., Кабдолов З., Бисенгали З., Какишев Т., Габдиров И., Елеукенов Ш., Шалабаев Б., Майтанов Б., Турысбек Р., Нагыметов А., Азиев А., Шарипов А., Оразаев Ф. в своих трудах показали, что заострение нравственной проблематики стало эстетическим принципом казахской прозы 2-ой половины XX века. Поэтике казахской прозы посвящены труды Исмаковой А., Рахымжанова Т., Есембекова Т., Мамраева Б., Ровенского Н., Балтабаева Г., Асылбекулы С., Жалеловой Г., Толмачева Б.Я., Омаровой Ш., Джуанышбекова Н., Кумисбаева У.

Определенный интерес к проблеме взаимоотношений человека и природы вызвала работа, выполненная на стыке философии и литературы. Это диссертация Аюпова Н.Г. «Тенгрианство как религиозная система». В поле зрения автора – наименее исследованная область в истории культуры кочевничества – феномен тенгрианства.

В интересной работе Рамазановой А.А. “Проблема взаимоотношений человека и природы в современных казахских повестях” художественно исследуются общие проблемы, которые ставятся и решаются на страницах современной казахской прозы, и животные рассматриваются лишь как составная часть природного мира.

Исследованию мира природы как поэтической системы посвящена докторская диссертация Абишевой С.Д. «Поэтическая система «мир природы»: структура и семантика»

Методологическую ценность при изучении казахской анималистической прозы 1960-70-х годов представляет докторская диссертация Жетписбаевой Б.А. «Символ в движении литературы».

Проблема взаимоотношений человека и природы исследуется в кандидатской диссертации Айтугановой С.Ш. «Адам және табиғат концепциясы шағын прозада» («Концепция человека и природы в малой прозе»).

Природа является предметом исследования в кандидатской диссертации Джандалиевой Г.К. «Тема природы и ее изображение в художественной литературе».

Анализ литературы по данной проблеме показывает, что наблюдения и исследования критиков не исчерпывают всех генетических и эстетических особенностей анималистической прозы.

Результаты и их обсуждение. Рожденное из-за постоянного движения по бескрайней степи ощущение открытости является доминирующей чертой мироощущения степного жителя. Мир воспринимается не

статично, а динамично. Поэтому в системе ценностей казахского народа преобладают не материальные, а духовные ценности, среди которых способность к быстрому передвижению, покорению пространств является основополагающей. Более всех это качество присуще тулпару-крылатому скакуну. В иерархии животных ему принадлежит первенство. Конь занимает центральное место не только в творчестве исследуемых авторов, но и во всей казахской литературе. Как утверждает Гачев Г. “кочевнику словно врождено ощущать и мыслить мир конем и о себе через коня рассуждать” [5, с. 64].

Значение образа коня в казахской литературе объясняется и древностью мифологических традиций. “Конь символизирует космос во всем его многообразии” [11, с. 32].

По мнению Акишева А.К., изображение на одеянии «золотого» сакского воина воспроизводит троичную модель Космоса. Согласно этой модели Космос состоит из четырех частей: низа (подземный мир, воды), середины (земля) и воды (небо). Конь олицетворяет верхний мир.

Издревле конь был неразлучным спутником кочевника, основной его силой, приносящей победу в войнах. “Ак ат” – символ победы в тюркских обрядах. Кроме того, конь в тюрко-монгольской традиции связан и с погребальными обрядами: – во-первых, в подземном царстве есть мост Сират из конского волоса, по которому души умерших уходили в тот мир. Во-вторых, в древних захоронениях на всей территории Средней Азии вместе с умершими часто хоронили его лошадь или даже двух лошадей. Этот древний обряд, существовавший у тюрков, говорит о том, что конь сопровождал человека в иной мир, был спутником и в загробном мире. В-третьих, на годовые поминки казахи обязательно закалывали лошадь, что было символом того, что умерший достигал своих предков к этому времени.

Значимость образа коня проявляется и в обрядах – родильных, свадебных, похоронных. При очень трудных родах к роженице приводили лошадь с синими глазами. Кроме того, женщине давали закусить волосную узду коня для усиления родовых схваток. Считалось, что белая лошадь с белыми на глазах отгоняет злых духов при родах. Во время свадебного обряда родители жениха дарили отцу невесты лошадь, как символ разумного начала, матери – верблюда. Трепетное отношение к коню, естественно, отразилось и на художественном мышлении казахов. Жетписбаева выделяет следующие значения коня: символ солнца; символ мудрости, интеллекта; символ храбрости и преданности; символ красоты, грации, благородства; символ духовной природы степняка, конь – его двойник. Как это ни парадоксально, в сказках о животных образ коня встречается крайне редко. Это связано с тем, что конь – самый поэтический, идеализированный образ. “Это живой образ божества, его отблеск, вечно поражающее чудо. Скакун – единство космических стихий [5, с. 66]. А сказки о животных в большинстве случаев – это сказки комические. Именно это свойство животной сказки отмечено Бахтиной В.А.: “Комизм скрывается уже в самом принципе животной сказки – наделение зверей поступками

людей, ибо предполагается некое столкновение безусловного с условным” [2, с. 161]. Зато в волшебной сказке, героическом эпосе, рассказах и преданиях о прославленных конях, конь занимает положение почти равноценное герою-человеку. Конь в богатырских сказаниях – не только стремительное средство передвижения, доставляющее хозяина по его желанию в один миг на место назначения, но и верный спутник, помогающий делом и советом. Таким образом, основная функция коня в героическом эпосе – быть другом, мудрым наставником и верным помощником батыра. Кони богатырей имеют имена: конь Тулегена – Кокжорга, Козы Корпеша – Коркен, Кобланды – Тайбурыл, Алпамыса – Байчубар, Ер Тостика – Шалкуйрык. У каждого из этих коней есть особенное, присущее только ему качество, достоинство, позволяющее индивидуально оценить тулпара. Конь Алпамыса Байчубар – мудрый советчик, Тарлан обладает вещим даром.

“Конь – один из главных атрибутов героя, с получением которого он обретает новую силу и качество” – считает Азибаева Б.У. [12, с. 149]. И это справедливо, ибо “для кочевника или полукочевника-всадника, входившего в феодальное ополчение, оружие и конь служили таким же средством производства, как и любое другое орудие труда” [1, с. 156]. По мнению Ауэзова М., конь стоит в первом ряду помощников героя.

Тема скакуна-тулпара является одной из популярных среди традиционных тем народной поэзии. В творчестве таких поэтов как Базар-жырау, Мурат, Дулат, Атамберды-жырау и других, изображается не только конь, но и отношение человека к нему. Приведем описание коня-скакуна у Базар-жырау:

Прямая стать,
Гибкость как у змей. Прядет ушами,
Чутко улавливая далекий шорох,
Лопатки ровные и широкие,
Грива мягкая, словно шелк,
Крепкий затылок, горделивая голова [8, 25]

Как отмечает Базарбаев М., в творчестве Базара, Мурата преобладает дидактизм, “возникающий из обязательной задачи соединить судьбы коня и человека [82, с. 84]. В их поэзии выражены народные представления об идеальном джигите, об идеальном коне. Абай Кунанбаев вводит новое в древнейшую тему. Он создает образ коня с позиций реалистического искусства. У него имеет место “конкретный портрет” коня, его стати. Кроме того, “резвый конь, иноходец, тулпар – сравнения, постоянно употребляемые акынами доабаяевского периода для изображения поэтического таланта” [2, с. 68]

Я акын прославленный,
Среди родов Алим и Шумекей.
Я бурный конь неутомимый,
Взращенный молоком двух кобылиц.
(Базар-жырау Отемисулы)

В казахской художественной прозе практически нет произведения, где не упоминалось бы о коне. В художественном мире современных прозаиков не счесть уподоблений с конем. Конь становится “всеобъемлющей точкой отсчета и в мире нравственных максимумов, и абстрактных понятий” [5, с. 67]. Конь становит-

ся мерилom всего. Образ коня запечатлен в пословицах, поговорках, крылатых выражениях: “Тот не джигит, кто хоть раз не сидел на коне”, “Хорошая лошадь от смерти не избавит, а от несчастья спасет”; “Можно продать коня, но нельзя продать снаряжения”; “Конь крылья джигита”; “Имя джигита прославит конь”; “Не конь скачет, а тот, кто за ним ухаживает”.

В произведениях казахских прозаиков часты сравнения с конем. Так, герой романа Алимкулова Т., гордясь крепким здоровьем своей дочери, сравнивает ее с лошастью: “Здоровье у ней, как у степной лошади” [1, с. 43].

Такое почитаемое занятие в среде казахов, как игра на домбре вызывает у одного из казахских художников вполне устойчивые ассоциации: “Игра Мусрали была похожа на ровный, твердый галоп по степи. То, что сыграл Асылбек, походило на нервный отчаянный бросок теряющей силы лошади. Вдохновенная же игра Орала напоминала сказочный бег крылатого иноходца, легкий и неповторимый по своей красоте. Караш от удовольствия зажмурился и уносился в степь на спине неудержимого скакуна, такого, как Акбоз” [1, с. 82]. В данном случае, разделение героев на положительных и отрицательных ведется по линии сходства с бегом коня.

Особенностью стиля некоторых казахских авторов является наличие в их творениях сентенций о конях просветительского характера: “Для степняков самое благородное животное – это лошадь. Пот коня пугает самых ядовитых змей, а навозом лечат замерзшие ноги детей” [1, с. 96].

“Все, что от лошади, дает человеку силу и здоровье, и недаром всем этим интересовались еще Аристотель и великий путешественник Марко Поло”. “Конский жир не замерзает даже при таком морозе, когда превращается в лед водка” [1, с. 49].

Посредством образа коня выражаются и более отвлеченные идеи: “Страшно, если вожжи горячего коня берет в свои руки едва научившийся ходить ребенок”, “Скакун, как певец, долго не живет”.

Посредством коня у отдельных авторов организуются невидимые силовые линии в произведении. Например, повесть Магауина М. с символическим названием “Кокбалак – конь с голубыми глазами” посвящена талантливым людям степи. Кокбалак – это не реальный представитель мира природы, а персонафицированный образ мечты, несбывшихся надежд.

И, наконец, посредством коня в анималистических произведениях казахских прозаиков художественно исследуются важнейшие философские, социальные и нравственно-эстетические проблемы современности.

В то же время Жетписбаева Б. отмечает в современной казахской прозе следующую тенденцию: художественную трансформацию образа коня – от образа крылатого скакуна до обезображенной, низверженной с былых высот клычей. В повести Магауина М. «Змеиное лето» показан процесс превращения скакуна Коксерке (Голубой Горный Козел), легкостью, изяществом которого восхищались люди, в жалкую, заезженную клячу – Кужаурын (Сухая Лопатка). Можно также вспомнить и повесть «Судьба скакуна», повесть Кекильбаева А. «Призовой бегунец». Во всех этих произведениях, по мнению Жетписбаевой Б.,

«вырождение тулпара, зафиксированное в художественных контекстах, – это признак происходящих в человеческом мире изменений в худшую сторону, утрату им той сущности, что изначально было даровано ему свыше» [6, с. 115]. Изменившееся отношение к коню символизирует нарушение гармонии между миром природы и между миром человеческим.

Выводы. Проведенное исследование показывает, что анималистическая тема в творчестве таких писателей как Магауин М., Бокей О., Санбаев С., Кекильбаев А. занимает важное место и отличается национальным своеобразием. Если в творчестве Джека Лондона, Сэттона Томпсона налицо «точная прописка» в мире животных, то в казахской прозе проблема взаимоотношений человека и представителей мира животных представлена как проблема человека, прежде всего, желание познать себя через существо иной природы, попытка постигнуть сущность человеческого «Я».

В творчестве казахских прозаиков изображение взаимоотношений человека с миром животных может быть тройным: Проблема «человек и животное» показана как бы «извне», со стороны («Судьба скакуна», «Шахан-Шер» Магауина М.). В других случаях вышеназванная проблема показана изнутри, со стороны природного мира, мира животных («Призовой бегунец» Кекильбаева А.)

Идейно-тематические повороты проблемы «человек и животное» следующие:

Повествование «от лица животного», попытка проникнуть в его «внутренний мир» используются художниками для того, чтобы подчеркнуть самоценность жизни каждого отдельного живого существа, право представителя мира природы на свою обособленность, независимость и свободу.

Тема ответственности каждого отдельного существа и всего человечества в целом, за сохранение мира животных.

Осмысление вообще всей природы как эстетического идеала, облагораживающего и очищающего, духовно возвышающего личность человека.

В изображении домашних животных налицо весомая этическая нагрузка. Домашние животные представлены как вечные, неизменные спутники, верные и преданные помощники, и надежные друзья человека. Посредством образов домашних животных на страницы анималистической прозы выносятся проблемы этического порядка: человечность и жестокость, душевность и бездушие, широта натуры и себялюбие, проблемы философского порядка: природа и культура, проблемы добра и зла, вечного круговорота, вечного возрождения и т.д.

В ходе исследования мы выявили следующие функции образов животных:

– функция «лакмусовой бумажки». Нравственная сущность людей выверяется отношением последних к животным;

– показ мира глазами животных имеет определенную цель: познавать простые основы бытия, мораль человека в её первородных противоречиях;

– способность животных простым «неиспорченным» взглядом проверять истинность человеческой жизни, её соответствие вечным ценностным ориентирам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алимкулов Т. Вся жизнь впереди. Повести и рассказы. – Алма-Ата: Жазушы, 1974. – 312 с.
2. Ауэзов М.О. О традиционном и новаторском в казахской советской литературе // Материалы 21-го Международного конгресса востоковедов. - М., 1960. - с. 2-3
3. Бахтина В.А. Эстетическая функция сказочной фантастики. Наблюдения над русской народной сказкой о животных. - Саратов, 1972. - 52 с.
4. Богатырские предания. Казахский героический эпос. - Алма-Ата: Жалын, 1986. - 320 с.
5. Гачев Г. Национальные образы мира. - М.: Советский писатель, 1988. - 481 с.
6. Жетписбаева Б.А. Символ в движении литературы (на материале казахской литературы): Дис. д-ра филол. наук. - Алматы, 1999. - 276 с.
7. Исмакова А.С. Своеобразие жанровой системы современной казахской прозы: Дис. канд. филол. наук. - Алма-Ата, 1978. -178 с.
8. Казахская народная поэзия (Из образцов, Собранных и записанных А.А. Диваевым). - Алма-Ата, 1964. - 256 с.
9. Маркова О., Жанабаев К. Золотая колыбель. По мотивам древнетюркских мифов. Главы из книги //Простор.- 1996. - №1.- С.25-31.
10. Поэты пяти веков. Казахская поэзия: 15-начала 20 вв. - Алматы: Жазушы, 1993. - 330 с.
11. Сулейменов А. Лицом к лицу с бытием // Новое поколение. – 1994. - 13 мая.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Alimkulov T. Vsy life ahead. Novels and short stories. - Alma-Ata: Zhazushy, 1974. - 312 p.
2. Auezov M.O. About traditional and innovative in the Kazakh Soviet literature // Proceedings of the 21st International Congress con vostokovedov. - M., 1960. - с. 2-3
3. Bakhtin V.A. The aesthetic function of fairy-tale fantasy. Observations on the Russian folk tale about animals. - Saratov, 1972. - 52 p.
4. Powerful tradition. Kazakh heroic epic. -Alma-Ata: Zhalyn, 1986. - 320 p.
5. Gachev G. National images of the world. - M.: The Soviet writer, 1988. - 481 p.
6. Zhetpisbayeva B.A. The symbol in the movement of literature (based on the Kazakh literature): Dis. Dr. Philology. Sciences. - Almaty, 1999. - 276 p.
7. Ismakova A.S. The peculiarity of the genre system of modern Kazakh prose: Dis. cand. Philology. Sciences. - Alma-Ata, 1978. -178 p.
8. Kazakh folk poetry (from samples collected and recorded A.A. Divaevym). - Almaty, 1964. - 256 p.
9. A. Markov, K. Zhanabayev Golden Cradle. On the grounds of ancient Turkic myths. Chapters from the book //Prostor.- 1996. -№1.- S.25-31.
10. Poets of five centuries. Kazakh poetry: 15th and early 20th centuries. - Almaty: Zhazushy, 1993. - 330 p.
11. Suleimenov A. Face to face with being // The New Generation. - 1994 - 13 May.

Altaeva A.G., Kalymbetova N.P. Polysemy of the image of the animals in the Kazakh animalistic prose of 1960-70s

Abstract. The article on the material of the Kazakh prose 1960-70s regarded ways to display the philosophical, moral and ethical issues through functional features images of animals.

Keywords: *animalistic image, mythological design, aesthetic ideal, personalized image*

Барабанова О.А.

Гедоністичні штрихи української екзистенційної літератури першої половини XX століття

Барабанова Олена Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті Олени Барабанової "Гедоністичні штрихи української екзистенційної літератури першої половини XX століття" звертається увага на наявність гедоністичної складової української літератури першої половини XX ст. Автор аналізує актуальну для сучасного літературознавства тему на прикладі поезій українських поетів-емігрантів. Тема розкривається на тлі екзистенційно-релігійної парадигми розвитку української літератури.

Ключові слова: гедонізм, екзистенція, література, релігія

Робити те, що приносить задоволення, – значить бути вільним.

Вольтер

Перші десятиліття XX ст. характеризувалися серйозним піднесенням рівня української літератури, коли художня площа почала активно наповнюватися текстами зовсім нового характеру. Тогочасні письменники все частіше обирали європейські орієнтири як у культурному, так і в мистецько-літературному плані. Хоча сучасне літературознавство має тяжіння до студіювання мистецьких зразків означеного періоду, він залишається недостатньо вивченим і продовжує бути цікавим для дослідника. **Актуальним** напрямком для дослідження видається аналіз парадигми розвитку української екзистенційної літератури в різних площинах, зокрема у плані поєднання гедоністичної складової буття з релігійним світоглядом.

Феномену гедонізму та естетики художніх текстів так чи інакше торкались у своїх дослідженнях А. Шопенгауер, З. Фрейд, К. Юнг, М. Шелер, М. Бердяєв, Г. Маркузе, Ж.-П. Сартр, Сімона де Бовуар, Е. Фромм, серед українських науковців – С. Павличко, О. Забужко, М. Томенко, Т. Гундорова, М. Мамардашвілі, В. Моринець, О. Лосєв, В. Толмачова, М. Наєнко, Т. Бовсунівська, Н. Литвиненко, Л. Горболіс та ін.

Метою пропонованої розвідки є аналіз проблеми поєднання гедоністичної складової буття та релігійно-світогляду в українському поетичному тексті першої половини XX ст.

Передбачається реалізація таких **завдань**: дослідити екзистенційно-світоглядні та гедоністично-релігійні акценти тексту з урахуванням соціально-історичного контексту розвитку суспільства XIX-XX ст.

Художні твори першої половини XX ст. тісно пов'язані з роздумами про нового героя – нову вільну людину, при зображенні якої недостатньо простого відтворення дійсності, а необхідним стає новий комплексний підхід, коли увага приділяється життєвому досвіду героя, який нерідко виявляється тотожним життєвому досвіду самого автора. У цей період українські письменники все більше уваги приділяють інтимним, особистим темами. Такий підхід повністю оновлює текст переломленням під новим кутом суспільного та приватного, загальнолюдського та особистого, чоловічого та жіночого. Зміни, які відбувалися зі свідомістю людини в цей час, пошуки нових цінностей і поведінкових моделей у приватній сфері сублімувались у художній літературі в особливий гедоністичний дискурс, властивий творам багатьох українських митців – В. Підмогильного, М. Хвильового, В. Петрова, Олени Теліги, Юрія Липи, Є. Маланюка та ін. Художньо-естетичне опанування нової екзистен-

ційної філософії твору з її універсальними проблемами буття, з яскраво вираженим еротичним підґрунтям мало численні прояви на рівні поезики твору, коли на екзистенційному тлі тією чи іншою мірою реалізуються гедоністичні ідеї, образи та мотиви або здійснюється їх оригінальна авторська інтерпретація. Досить виразно зазначені характеристики репрезентовані у творчості Олени Теліги, Юрія Липи, Євгена Маланюка, яка й стала **матеріалом** пропонованої розвідки.

Одним з ключових постулатів екзистенціалізму є своєрідне розуміння поняття свободи. Згідно з позицією Ж.П.Сартра "людина вільна і може створити проєкцію на будь-яку обрану мету, і саме ця мета й визначає, ким вона насправді є. Саме з обранням мети і виникають усі цінності, речі стають диференційованими й організовуються у подію або ситуацію, що й формує людину, яка їй належить" [1, с. 35]. Так людина створює себе.

Водночас свобода вимагає ще й відповідальності: "... людина, приречена бути вільною, несе тягар усього світу на своїх плечах: вона відповідальна за світ і за саму себе в сенсі способу буття" [7, с. 612]. Людина знаходить себе безпосередньо через властивості. Герой починає розуміти, що свобода може принести нещастя йому та іншим людям. Разом з пробудженням почуття відповідальності виникає потреба співвіднесення волі зі спільнотою людей. Свобода для людини, таким чином, – це не тільки дар, але й тяжкий тягар. Вона приречена на свою свободу і не може ухилитися від покладеної на неї собою ж відповідальності. А оскільки вона, врешті-решт, не може бути на висоті цієї відповідальності, то почуває себе винною. Ця вина істотна і невіддільна від людини, від розуміння нею своєї екзистенції. Отже, повна відповідальність людини за свою сутність – це відповідальність, яку вона відчуває одночасно зі страхом втратити цю сутність.

У європейській та українській літературі кінця XIX – початку XX ст. на тлі розвитку екзистенційного дискурсу особлива увага приділялась свободі людини саме у тому розумінні, як її бачили та трактували "батьки екзистенціалізму"

Аналізуючи творчість Євгена Маланюка, Олени Теліги та Юрія Липи, не можна не звернути увагу на своєрідний пошук варіантів авторського поєднання свободололюбного духу з модною на той час екзистенцією особистих переживань та глибоко інтимних думок.

Так, наприклад, Олена Теліга у вірші "Мужчинам" по-своєму трактує поєднання свободи та особистого: *Не зірвуться слова, гартовані, як криця, / у руці перо не зміниться на спис.*

*Бо ми лише жінки. У нас душа – криниця,
З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!
І ми їх даємо не у залізнім гимні,
У сріблї ніжних слів, у вірі в вашу міць.
Бо швидко прийде день і у завісі димній
Ви зникнете від нас, мов згря вільних птиць. [8]*

У Євгена Маланюка у поезії "Ангел смерти" у першу чергу поєднання пошуку долі корелюється з певними уявленнями про смерть:

*І раптом я
Відчую – хто, відчую і побачу:
То Ангел смерти. Простий, мовчазний,
Поважно зосереджений. Неначе
Виконує щоденний труд тяжкий.
Тоді він очі стомлено зведе,
І я побачу запит в них, і вирок,
І смуток, що в незнане поведе
Нечутною ходою потаймиру. [6]*

У зв'язку з тим, що тема інтимного життя, еротичної насолоди в тій чи іншій формі стає досить вагомим у творчості представників української зарубіжної літератури, сучасні літературознавці мораль гедонізму подекуди ототожнюють із цинізмом, відриваючи його від потреб суспільного життя. Однак творчість українських письменників першої половини ХХ ст. більш різноаспектна, більш різнобарвна. Так, у Юрія Липи у вірші "Мужчино, смирися, бо стервом є мужеське тіло..." читаємо:

*Мужчино, смирися, бо стервом є мужеське тіло,
Бичів йому мало, і мало нещасть, щоб смирити,
Все прагне безоглядно стрічні жінки для забави,
Впаде під бичем, підведеться і прагне наново...
О, жінко, усе, що у пробах накажеш, – від Бога,
Наказуй ламатись в терпінні і гнутись у пробах,
У соромі й стиді наказуй відкинуть нечисте,
В огні і горінні наказуй вмиватись з полуди. [4]*

Водночас Євген Маланюк у поезії "Фастівська ніч" утверджує зовсім інше, більш м'яке трактування пошуку буття:

*Та вслухайся: оцей нічний Елізій
Зітхає глибиною темних лон, –
Симфонія, а не прозорий сон
Замерзлий в нерухомо синій кризі!
Ударами припливів і відпливів
Здіймає груди вічний океан
І в скелі б'є. І космос, як пеан,
Гримить в безкрай.
Ні, ще ніхто не вивів
Твої формули. І марно в безмір сфер
Крильми кістчастими ширяє Люцифер. [6]*

Треба зазначити, що під час аналізу гедоністичних проявів в обраних нами поетів спостерігаємо цікаві аспекти поєднання особистісного, подекуди хитливого, з глибокою релігійністю та моральністю. Наприклад, Юрій Липа у вірші "Диявол" поєднує поняття вічної боротьби з релігійною молитвою:

*Як зрозумів я чистість, то підвівсь Диявол.
Був, як стіна округ, цей велетенський торс,
І волохаті руки, і немов навала
Мідяних голосів, мідяних злих валторн.
І страх мене вгорнув, бо був я сам між ними,
І запах їх душив, мов обридлий рись, –
Я став молитися. Проміннями ясними
Лице твоє заблисло. Ти сказав: "Борись!" [4]*

Євген Маланюк теж не оминає цієї теми. У поезії "Земна Мадонна" він проводить паралелі неподільності між святістю та соромом:

*Як іонійська колона,
Рожевіє дівочий сніг,
Ховаючи опуклість лона
В лілях рук, в лілях ніг.
Єдина! Не ображу зором
Двійник Мадонни на землі.
Ось пурпуром Цітери – сором
І на щоках, і на чолі. [6]*

Олена Теліга також небаїдує до теми молитви та стосунків з вищими силами. У вірші "Ніч була розбурхана та тьмяна" поетка ділиться з читачем певною мірою свого атеїзму:

*А під ранок, зором помертвілим
Розгорнувши спопелілий морок,
Віднайшла я ненаправний вилом
На землі, на небі і в просторах...
Та в душі, як день слабий і сірий,
Прокидалась втіха блідолиця,
Щоб навчати її своїй вірі:
У житті нічому не молиться. [8]*

Саме українська поезія першої половини ХХ ст. демонструє багатогранність гедоністичних штрихів, що, як не дивно, узгоджуються з народними та релігійними поглядами на героя та його стосунки зі всесвітом. У той же час не оминаються теми особистої радості, насолоди, краси, прояву бажань та їхніх наслідків.

Дослідження гедоністичної настроєвості персонажів – вольових, ініціативних, небаїдужих до світу, риси характеру яких корелюються з модерністськими настроями української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., – дозволяє глибше осягнути релігійно-моральну складову української традиції. Екзистенція існування та подекуди необхідності людського буття як такого, висуває на перший план, особливо у авторів, що змушені були покинути батьківщину, феномен ностальгії. Це у свою чергу тільки посилює глибину переживань героя та автора, актуалізує народнорелігійні аспекти моралі, з'ясовує онтологічне підґрунтя свободи героїв і витоки їх оптимізму чи песимізму, подекуди трагізму, увиразнює роль свідомого і підсвідомого у людському психомисленні.

Лариса Горболіс зазначає, що "українське гедоністичне світосприймання формується під впливом первісних релігійних традицій, географічних, історичних, етнопсихологічних, соціальних, господарських та інших чинників. Корені гедонізму глибиняться в індоєвропейській культурі, оскільки, на переконання дослідників, "основа ведійської релігії – обожнювання сил природи, славлення радості життя, шанування культу предків" [5, с. 36]. Ці найголовніші риси, що ними відрізнялася релігія українців-русичів до прийняття християнства, яскраво втілені у релігійних святах, народній обрядовості, що зауважують І. Франко, Олена Пчілка, М. Коцюбинський, Б. Лепкий, і художньо відображені у прозі українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. Гедоністична домінанта стає визначальною для народнорелігійної обрядовості, вона демократизує систему релігійних моральних норм народу, утверджує їх недогматичну зорієнтованість" [2, с. 258].

Вияви гедонізму в поезії першої половини ХХ ст. різні за змістовою наповненістю. Як правило, справджується теза про триєдиність часу, простору та місця. Для авторів-емігрантів характерним є також обмеження часопростору до конкретної точки. Водночас це не змінює екзистенції, що забарвлена гедоністичними пошуками.

Так, Олена Теліга у вірші "Не треба слів. Хай буде тільки діло" наголошує на необхідності роз'єднання тілесного та духовного:

*Не треба слів. Хай буде тільки діло.
Його роби – спокійний і суворий,
Душі не плутай у горіння тіла,
Сховай свій біль. Стримай раптовий порив.* [8]

А вже в поезії "Лист" (Л. Мосендзові) спостерігаємо зовсім інше гедоністичне наповнення власної мрії звертанням до вищих сил, що мають допомогти долати шлях, сповнений спокус:

*І в павутинні перехресних барв
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть – не зимне умирання.
Бо серед співу неспокійних днів,
Повз таємничі і вабливі двері
Я йду на клич задимлених вогнів –
На наш похмурий і прекрасний берег.* [8]

Суголосні мотиви простежуються і в тексті "Стилет і стилос" Євгена Маланюка, котрий поєднує власний пошук сенсу буття з насолодою на межі існування:

*Стилет чи стилос? – не збагнув. Двоєко
Вагаються трагічні терези.
Не кинувши у глибокий надійний якор,
Пливу й пливу повз береги краси.*

...
*Там зачарують гіпнотичні кобри
Під пестощі золототілих дів...
А тут – жаха набряклий вітром обрій:
Привабить, зрадить, і віддасть воді.* [6]

Висновки. Аналізуючи широке коло гедоністичних проявів в українській поезії початку ХХ ст. ми стикаємось з новими текстами з традиційними та нетрадиційними уявленнями про екзистенцію буття, призначення на землі. Митці демонструють художню оригінальність у підході до традиційної релігійної моралі, акцентуючи увагу на філософсько-естетичних проблемах.

Особливого звучання гедоністична складова набуває у творчості українських поетів-емігрантів, які огранюють свої екзистенційні пошуки певним мерехтінням ностальгії, що надає зовсім нового звучання начебто вже звичним мотивам, формуючи зовсім новий підхід до творчого процесу та творення нового художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Л.Г. Жан-Поль Сартр: свободное сознание и XX век. – М.: Geleos, 2004 – 413 с.
2. Горболіс Л.М. Художня парадигма моралі в прозі українських письменників кінця ХІХ-початку ХХ ст. (народнорелігійний аспект): Дис... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 409 арк.
3. Ковалів Ю.І. Апологія гедонізму в ліриці Максима Рильського // Літературознавчі студії: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г.Ф.Семенюк. – Вип. 34. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – С. 116-122.
4. Липа Ю. Творчість // Клуб поезії. Е-ресурс: <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=325&type=tvorch>
5. Лозко Г. Українське язичництво. – К.: Український Центр духовної культури, 1994. – 97 с.
6. Маланюк Є. Творчість // Клуб поезії. Е-ресурс: <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=132&type=tvorch>
7. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 855 с.
8. Теліга О. Творчість // Клуб поезії. Е-ресурс: <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=138&type=tvorch>
9. Тихолоз Б.С. Ерос versus Танатос (філософський код "Зів'ялого листа"). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – 89 с

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andreev L.G. Jean-Paul Sartre: free mind and the twentieth century. - M.: Geleos, 2004 - 413 p.
2. Horbolic L.M. Art paradigm of morality in Ukrainian prose writers of the late nineteenth and early twentieth centuries. (People's religious aspect): Dis ... Dr. Philology. Sciences: 10.01.01 / Kyiv National University named after Taras Shevchenko. - K., 2004. - 409 p.
3. Kovaliv Yu.I. Apology of hedonism in the lyrics of Maxim Rylsky // Literary Studies: Scientific Papers / ed. G.F. Semeniyuk. - Vol. 34 - K.: Publishing center "Kyiv University", 2012. - P. 116-122.
4. Lypa Yu.I. Creation // Club of poetry. Web-site: <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=325&type=tvorch>
5. Lozko G. Ukrainian paganism. - K.: Ukrainian Center for Spiritual Culture, 1994. - 97 p.
6. Malanyuk E. Creativity [e-resource] // Club of poetry. Web-site: <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=132&type=tvorch>
7. Sartre J.-P. Being and Nothingness: Essay on phenomenological ontology. - K.: Pub. of Salome Pavlichko "Fundamentals", 2001. - 855 p.
8. Teliha A. Creativity // Club of poetry. Web-site: <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=138&type=tvorch>
9. Tyholoz B.S. Eros versus Thanatos (Philosophy code of "Withered Leaves"). - Lviv: Publishing House of LNU named after Franko, 2004. - 89 s

O.A. Barabanova. Hedonic sketches of Ukrainian existential literature of the first half of the twentieth century

Abstract. In the article Olena Barabanova "Hedonic sketches of Ukrainian existential literature of the first half of the twentieth century" draws attention to the presence of hedonistic component Ukrainian literature first half XX century. The author analyzes relevant to contemporary literary theme as an example of poetry Ukrainian poets-emigrants. The theme is shown on the background of existential and religious development paradigm Ukrainian literature.

Keywords: hedonism, existence, literature, religion

Барабанова Е.А. Гедонистические штрихи украинской экзистенциальной литературы первой половины XX века.

Аннотация. В статье Елены Барабановой "Гедонистические штрихи украинской экзистенциальной литературы первой половины XX века" обращается внимание на наличие гедонистической составляющей украинской литературы первой половины XX ст. Автор анализирует актуальную для современного литературоведения тему на примере стихов украинских поэтов-эмигрантов. Тема раскрывается на фоне экзистенциально-религиозной парадигмы развития украинской литературы.

Ключевые слова: гедонизм, экзистенция, литература, религия

Бондар М.В.

Назви турецьких національних страв, напоїв та особливості їх перекладу

*Бондар Мар'яна Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна*

Анотація. Статтю присвячено аналізу назв турецьких національних страв, напоїв та особливостей їх перекладу. Виявлено національно-культурну специфіку цієї групи слів. Проаналізовано тематичні групи. Визначено клас високочастотних лексичних одиниць та з'ясовано фактори, що детермінують ступінь їх частотності в тексті. Зроблено акцент на необхідності екстралінгвістичних знань при роботі з такими одиницями. Досліджено особливості перекладу (способи перекладу: транскодування, калькування, описовий переклад; їх переваги та недоліки).

Ключові слова: національно-культурна специфіка, транскодування, калькування, описовий переклад, назви національних страв та напоїв

Переклад – це “вид мовного посередництва, у процесі якого зміст іншомовного тексту (оригіналу) передається на іншу мову шляхом створення інформаційно й комунікативно рівноцінного тексту” [1, с. 7]. Отже, переклад – це процес міжкультурної комунікації, спрямований на створення на основі вихідного тексту вторинного, який замінює його в новому мовному й культурному середовищі. У процесі перекладу, зазначає О.Д. Швейцер, відбувається “не лише зіставлення різних мовних систем, а й зіткнення різних культур і навіть цивілізацій” [13, с. 36].

У зв'язку з цим все більше дослідників пов'язують переклад тексту з поняттям культури (В.М. Комісаров, Л.К. Латишев, Р.К. Міньяр-Белоручев, В.С. Слєпович, Ю.О. Сорокін, О.Д. Швейцер та ін.) і розглядають текст як мовний дискурс.

Визнання тексту явищем культури зумовлює те, що текст як об'єкт перекладацької діяльності має трактуватися як дискурс, для розуміння якого необхідні не тільки лінгвістичні знання (лексика, граматики, стилістики), а й фонові знання, обізнаність щодо особливостей “картини світу” іншого народу (Т.А. Ван Дейк, Н.Л. Галєєва, В.М. Комісаров та ін.). Це теоретичне положення має велике значення для практики перекладу.

У зв'язку з цим доцільно розглядати переклад у власне лінгвістичному, історико-культурологічному, психолінгвістичному аспектах, оскільки “під час перекладу відбувається зіткнення не лише лексичних, граматичних систем, а й комунікативно-прагматичних, лінгвопоетичних, соціокультурних уявлень, менталітету мовців” [12, с. 61]. Тому “людина, що перекладає з однієї мови на іншу, повинна завжди усвідомлювати розбіжності в культурному тлі, представленому цими мовами” [17, с. 194].

Питання відтворення у перекладному художньому творі національно-культурної специфіки, притаманної оригіналові, постійно перебуває у центрі уваги теоретиків і практиків перекладу (А.В. Федоров, С. Влахов, С. Флорін, Л.С. Бархударов, В.С. Виноградов, В.В. Коптілов, Р.П. Зорівчак та ін.) і зберігає свою актуальність у світлі нових мовознавчих підходів.

Серед груп слів, яким притаманна національно-культурна специфіка, на окрему увагу заслуговують назви страв національної кухні. Хоч мова, її система й виражальні засоби безперервно розвиваються, утворюють нові форми і втрачають старі, проте ця частина лексики демонструє стійкий у часовому аспекті компонент побутової традиційної сфери життя людини та високу частотність вживання, що й зумовлює актуальність її

дослідження. Відмінності в системі національного харчування, формуючись під впливом природно-географічних умов, характеру господарської діяльності, інтенсивності контактів з іншими народами, значною мірою зумовлені духовною культурою етносів (наприклад, обрядові страви, харчові “табу” – релігійні або культурні заборони на вживання продуктів харчування та напоїв у їжу).

Багато національних страв викликають стійкі асоціації з певною країною і є своєрідними культурними маркерами. Наприклад: українська кухня – борщ, вареники; угорська кухня – гуляш, лечо; болгарська кухня – таратор, шопський салат; італійська кухня – равіолі, різото, тірамісу; французька кухня – фуа-гра, бешамель, креп, круасан, шарлотка; німецька кухня – шніцель, клецки, сосиски; арабська кухня – шаурма; грецька кухня – мусака; грузинська кухня – лобіо, саціві, ткемалі, хачапури, чахохбілі та ін.

Упродовж століть у турецькій мовній картині світу сформувався великий пласт лексики на позначення різних продуктів, страв, напоїв, дослідження якої дає можливість розкрити специфіку життя турецького народу, звичаї, традиції та особливості світогляду.

Мета дослідження – комплексний аналіз назв турецьких національних страв, напоїв та особливостей їх перекладу. Досягнення поставленої мети можливе за умови виконання таких завдань: зробити вибірку назв турецьких національних страв; проаналізувати ступінь частотності та фактори, що її детермінують; визначити тематичні групи; з'ясувати особливості перекладу. Матеріал дослідження – турецькі романи Р.Н. Гюнтекіна, О. Памука, оповідання А. Несіна та їх українські художні переклади.

Національна кухня – важлива складова національної культури. Роками формувалася культура приготування, подачі їжі, встановлювалися відповідні смаки та вподобання. Турецька національна кухня визнана однією з найбагатших кухонь світу, яка має багатовікову історію. Вона поєднує в собі традиції тюркських кочових племен з черкеським, арабським та грецьким кулінарним мистецтвом.

Турки приділяють велику увагу приготуванню, сервіруванню та самій трапезі. У зв'язку з цим у художніх текстах назви національних страв характеризуються високим ступенем частотності та репрезентують різні тематичні групи: супи, м'ясні та рибні страви, вироби із борошна, кондитерські вироби, напої. У межах груп також спостерігається ядро та периферія (високочасто-

тні та низькочастотні лексеми), що зумовлено екстралінгвістичними факторами (смаки, вподобання, харчові “табу”). Табу турецької кухні – свинина, яка заборонена для споживання законами ісламу. Вживання алкогольних напоїв також забороняється релігією, проте не послідовно дотримується мусульманами. Високочастотні одиниці є своєрідними маркерами турецької культури.

Популярні турецькі напої: чай, кава, айран, раки. Серед страв із борошна – “бьорек” (пиріжок), сіміт (“бублик з кунжутом”). Серед високочастотних лексем назва турецької страви “долма”, яка нагадує голубці, проте начинку з рису, горіху, родзинок та спецій в ній завертають виноградним листям, а також начинкою можуть фаршируватися різні овочі: перець, кабачки, помідори, баклажани й готуються з оливковою олією та лимоном. Найпопулярніша м'ясна страва – “кебаб” – шашлик на шампурі, смажений на вуглі. Чи не найбільш частотні назви різних видів солодошів, багато з яких стали відомі в Україні, проте все ще потребують певних пояснень при перекладі: бахлава, лукум, цукати з каштанів.

Переклад, а також сприйняття турецьких художніх текстів не можливе без додаткових пояснень та певного рівня підготовки читача, оскільки навіть у самих звичайних на перший погляд стравах та напоях є своя специфіка. Наприклад: чорна кава подається в маленьких філіжанках зі стаканом холодної води; чайні філіжанки також маленькі за розміром, тому процес “чаювання” може тривати весь вечір; айран-йогурт, розбавлений холодною водою та підсолений, дуже популярний напій у Туреччині, яким запивають м'ясні страви; розбавлену анісову горілку власного виробництва – раки (напій відомий під назвою “лево́ве молоко”) подають із закускою: тонко нарізаною динею, м'яким овечим сиром (фета), маринованою скумбрією. У текстах ця специфіка передається через контекст, проте може не сприйматися як національний колорит, а просто як вподобання героя, який замовляє певну страву чи напій. Так в українського читача може викликати здивування опис продуктів, які дістає герой з холодильника, коли готує сніданок. Обов'язковими елементами турецького сніданку – є чай, гарячі сіміти, масло, оливки, суджук (ковбаса зі спеціями, яка підсмажується на маслі), порізані овочі (помідори, огірки), різні сорти сиру (коров'ячий, овечий), яйця, шоколадна паста, різні види варення, мед, смажена картопля тощо. Це своєрідна традиція, яка передається із покоління в покоління, видозмінюється (у святкові та вихідні дні турецькі сіміти їдять у кав'ярнях та ресторанах, на свіжому повітрі, замовляючи “сніданкові тарілки”). Тому перекладачі з особливою увагою повинні ставитися до таких розлогіх описів застіль.

Турецький суп “не поїси”, його турки “п'ють” і тут є своя своєрідність (супи перемелені блендером або протерті й мають не рідку консистенцію) 3 перших страв популярні супи (“чорба”) із чечевиці, томатів та інших овочів. На м'ясному бульйоні готують суп-локшину. Влітку вживають охолоджений суп, який готують із йогурту, свіжих огірків, кропу, оливкової олії, солі, часнику та трохи холодної кип'яченої води.

Вищенаведені випадки свідчать, що екстралінгвістична інформація важлива й потрібна для розкриття

національної специфіки, може пояснюватися через відповідники в іншій культурі, або контекстуально, або через зноски.

Проаналізовані лексеми, які транскодуються на українську мову й супроводжуються поясненням перекладача, презентують різні тематичні групи та мають різні способи тлумачення:

Супи: “чорба – юшка (тур.)” [7, с. 422] (більш доцільний, на наш погляд, український відповідник “суп”, бо він є родовим поняттям).

М'ясні страви: “дьонери – м'ясо смажене на вертикальному вертелі, що обертається” [10, с. 187]; “яхні – м'ясна страва, приготовлена зі смаженою цибулею” [7, с. 201] – лексема “яхні” уточнюється в контексті: “на обід вона приготувала мені *яхні з ягняти*, смачно заправленого яйцями й підкисленою сливкою, саме так, як я люблю” [7, с. 201]; “бастурма (тур.) – копчене, в'ялене м'ясо” [9, с. 145]; “кебаб – страва з жареного або тушкованого м'яса” [9, с. 281].

Овочеві страви: “сарма – страва з рису, трав та спецій (дуже рідко з фаршем), загорнених у виноградне листя” [2, с. 350] (доцільно було б доповнити пояснення українським відповідником цієї страви “голубці”, а також дати дослівний переклад “sarma – завертання”); “кале – гарбуз, смажений на олії” [7, с. 229].

Вироби із борошна: “бьорек – вид печеної чи смаженої випічки” [10, с. 240] (можливо, варто було дати український відповідник “пиріжок”).

Бобові: “леблебі – смажений горох” [7, с. 216; 9, с. 107; 10, с. 188; 11, с. 93].

Варення: “гюльбешекер – варення з пелюсток троянд” [3, с. 338]. Хоча іноді перекладачі вдаються до дослівного перекладу “трояндове варення”: “Не соромлячись, я попросила *трояндового варення*” [7, с. 201].

Кондитерські вироби: “сакиз татлиси – традиційні турецькі солодоші на основі жувальної смоли” [2, с. 350] (доцільно було б подати дослівний переклад “сакиз татлиси” – “жувальне солодке”); “суджук – солодоші на зразок грузинської чурчхели” [2, с. 350]; “суджук – солодоші з вивареного виноградного соку” [7, с. 216] (перше визначення, на нашу думку, є невдалим, бо не всі знають, що таке чурчхела); “мугаллебі – молочний кисіль, пудинг на рисовій муці; мугаллебіджі – той, хто готує та продає цю страву” [11, с. 205]; “махаллебі – молочний кисіль, зварений на рисовому борошні (тур., араб.)” [7, с. 422] (різна передача плану вираження: мугаллебі та махаллебі, перше визначення містить русизми); “баклава – відомий кондитерський виріб в кухнях Близького Сходу, що складається з листового тіста з горіхами в сиропі” [11, с. 318]; “баклава – тістечко ромбовидної форми з медом та мигдалем” [7, с. 360] (друге визначення не достатньо точне, оскільки баклава буває не лише ромбовидної форми й не лише поєднання меду з мигдалем, а також і з іншими видами горіхів); “маджнуни – в'язкі цукерки (з ароматичними речовинами або ліками)” [7, с. 359]; “кадаїф – кондитерський виріб з цукровим сиропом” [7, с. 429]; “кадаїф (тур.) – кондитерський мучний виріб із цукровим сиропом, екмек-кадаїф – різновид кадаїфу” [9, с. 139] (в другому поясненні уточнення (“виготовлений із борошна”) та згадується один із його видів – екмек-кадаїф).

Напої: 1. Неалкогольні напої: “боза – ферментований напій, поширений у Туреччині та на Балканах. Виготовляється методом бродіння з пшениці чи проса та містить 1% алкоголю” [6, с. 150]; “сале́п (тур.) – гарячий напій, настояний на зозулиці” [9, с. 75]. 2. Алкогольні напої: “раки – турецька 45-градусна виноградна горілка, яка переганяється з додаванням анісового насіння” [2, с. 350]; “раки – ганусова горілка” [4, с. 28]; “раки – турецька анісова горілка” [9, с. 60]. Як бачимо, різні перекладачі описують по-різному: від достатньо деталізованого тлумачення (вміст алкоголю, спосіб виробництва) до короткого пояснення.

Паління: “марпуч – довга шкіряна трубка наргіле, по якій проходить дим” [3, с. 273].

Іноді перекладачі не пояснюють слів, які взагалі не зрозумілі для українського читача: “У вітрині, де я дев'ять років тому побачив сумочку, тепер виставляли кілля італійської саямі, головки бринзи-кашар” [8, с. 556]; “Вірніше, макаронної бабки з кашарським сиром” [5, с. 91] – *kaşar* – бринза, овечий сир; “відтак весь час ми згаляли, кидаючи шматки *сіміти* чайкам” [8, с. 540] – *simit* – бублик; “Деякі із статистів, переївши *кебабу*, не могли дочекатися кінця фільму” [8, с. 486] – *kebab* – смажені на рашпилі овочі та м'ясо; “... бляшанка з-під консервованої *долми*, яку жував негативний персонаж фільму” [8, с. 444] – *dolma* – фаршировані овочі (перець, кабачок тощо); “Так-так, приготуємо *хошаф* з родзинками та айвою, зовсім забули про нього” [8, с. 406] – *hoşaf* – компот; “Скажи Бекрі купити у Казима *пірзолу*, а тобі хутенько приготувати смажену печінку” [8, с. 379] – *pirzola* – відбивна (котлета); “баклава з фіс-ташками, солоний пиріг зі сиром “*су бьорегі*”, який я купував у відомого на весь район Нішанташи кондитера Лятіфа” [8, с. 358]; “Тато, не гаючи часу, замовив йому для нас обох раки й холодні закуски: *субьорегі* та соленого тунця” [8, с. 109]; “Залишився ваш улюблений “*Сігара бьорегі*” [8, с. 358] – *börek* – різні за формою пиріжки; “потім вийшов у квартал Таксім, де в буфеті свого дитинства випив *айрану* з гамбургером” [8, с. 123] – *ayran* – холодний напій на основі йогурту; “Аж потім, напхавшись по саму зав'язку супом, куркою й *кадаїфом* в якійсь із забігайлівок Каракьою” – *kadayıf* – кондитерський виріб із борошна та цукрового сиропу [11, с. 391]; “У кафе “Нове життя” ми купили собі по розкішному *чуреку* з горіхами у формі місяця – це була наша вечеря” [9, с. 472] – *çörek* – булочка; “... мама у тому самому халаті з гвоздиками годувала мене з ложечки “*Мамою*” [10, с. 108] – *matam* – каша для немовлят.

Трапляються випадки, коли назва страви частково зрозуміла українському читачу, оскільки є спільна родова назва: “Іноді, коли ніхто не бачив, я брав ще ложечку *манної халви*” [8, с. 503]; “... забився в один із непомітних для стороннього ока кутків тамтешнього ресторану та замовив *томатний суп* і котлети, підсмажені на рашпері” [11, с. 182]; “Бо я ще учора ввечері з'їв *дві тарілки халви*” [5, с. 89]; “А *гороховий суп з тельбухами*?” [5, с. 91].

Є своя специфіка і в популярності певних видів продуктів (наприклад, у нас малопопулярний шпинат, айва, проте страви з них популярні в турецькій кухні): “Може, приготувати *пиріг зі шпинатом*, їстимете?” [8, с. 406],

“Моя донечка Шекер пригостила мене вчорашнім, але все ще хрумким *шпинатовим пирогом*” [7, с. 201] – “пиріг зі шпинатом”; “Кемалю-бею, ви замовляли *мідії*, вони на столі, холонуть” [8, с. 429] – “фаршировані мідії”; “Увечері, прийшовши до Кескінів, я одразу впізнав запах гарного *айвового варення*, що наповнював оселю” [8, с. 480]; “... зможуть продавати у вишикуваних на полицках скляних баночках *айвоове, інжирове, вишневе варення*, яке варила бабуся по мамі” [11, с. 15] – “айвоове, інжирове варення”; “Вона ще дала чудового *виноградного узвару*” [7, с. 201] – “виноградний узвар”; “звеліла зготувати на обід у гювечі *артишоки* в оливковій олії, щедро приправлені лимонним соком, з креветками, затертими часником” [8, с. 299] – “артишоки у гювечі”; “Треба було нам уранці годувати його *сочеви́чним супом*, аби знав, що таке бути селюком!” [11, с. 23] – “сочеви́чний суп”; “... також зрідка траплялися від нього бандеролі з тюбиками м'ятної зубної пасти, *цукровими каштанами* ...” [11, с. 17] – “цукрові каштани”; “підсмажили на вечір отим двом лобурам *хліба з товченим магідалем і цукром*” [7, с. 63]; дивна комбінація страв: “... замовив собі подвійне *раки, бринзу та леблебі*” [9, с. 106-107]; “Ага, для апетиту з'їв *салат з огірків та кисляку, приправлений часником*” [5, с. 88].

Іноді перекладачі вживають український відповідник, тоді, на жаль, спостерігається втрата національного колориту: “Ми потеревенили за чаєм, поїли *бубликів*” [11, с. 202] – доцільно було вжити турецьку назву “сіміти” з поясненням. Інший спосіб перекласти – подати короткий опис та власне турецьке слово: “На тому ж таки малюнку, спиною до юрби, сидить чоловік, що продає *кунжутні рулети*, які ми називаємо “*сімітами*” ...” [10, с. 102]; “На вулицях було повно торговців сімітами, смаженими мідіями, пловом, каштанами, м'ясними кульками на грилі, хлібом з рибою, кульками з тіста, *айраном* (напоєм на основі йогурту), різноманітними щербетами” [10, с. 397]. На жаль, трапляються помилки в написанні слова “сіміт”: “наше місто заводили продавці станків для гоління, продавці *семітів*, продавці фаршированих мідій, сукна, капців, ножів та виделок, торгаші водою, іграшками, слабоалкогольною й усіляким дріб'язком, а до всього, наче не вдосталь, наші пороми заповнили торгаші запіканками й дьонерами” [10, с. 187].

Назви страв та напоїв вживаються також і в складі образних висловлювань: “Ех, і смачне ж молоко в нашого Молли! Ваше стамбульське проти нього – як *вода з мого наргіле*” [3, с. 165]; “Невдячний хлоп! Ми б мали кинути *твою голову в ступу й стерти на халву!*” [10, с. 179]; “Кинули жебракові огірок, так йому не сподобалося: кривий, каже, і викинув у канаву. *Що розуміє осел у компоті?*” [3, с. 181].

Як бачимо, назви турецьких національних страв та напоїв відтворюють національно-культурну специфіку життя турецького народу, при перекладі потребують глибоких екстралінгвістичних знань. Ці одиниці широко представлені в турецьких художніх текстах, а відтак і в українських перекладах, презентують різні тематичні групи (супи, м'ясні, овочеві страви, вироби із борошна, кондитерські вироби, алкогольні та безалкогольні напої) та мають різний ступінь частотності

(ядро та периферію). Головним чином, передаються на українську мову транскодуванням, калькуванням та описовим перекладом. Відсутність коментувань ускладнює сприйняття тексту й обмежує уявлення читача про його національну специфіку як репрезента іншої культури. Цей клас слів вживається також у

складі образних висловлювань, що також виявляє специфіку світобачення турецького народу.

Аналіз цього класу слів є перспективним напрямком сучасних лінгвістичних досліджень, які покликані до поєднання різних підходів при вивченні цього мовного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация; пер. с англ. / Т.А. Ван Дейк; сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Гюнтекин Р.Н. Ніч вогню: роман / Р. Н. Гюнтекин; пер. О.О. Васильченко. – Харків: Фоліо, 2011. – 351 с.
3. Гюнтекин Р.Н. Пташка співуча: роман / Р.Н. Гюнтекин; пер. В.М. Верховеня. – Харків: Фоліо, 2011. – 506 с.
4. Гюнтекин Р.Н. Стара хвороба: роман / Р.Н. Гюнтекин; пер. В.М. Верховня. – Харків: Фоліо, 2011. – 317 с.
5. Несін А. На каруселі: оповідання / А. Несін; пер. с турец. О.І. Ганусець. – Київ: Дніпро, 1979. – 314 с.
6. Памук О. Біла фортеця: роман / О. Памук; пер. з турец. Г.В. Рог. – Харків: Фоліо, 2011. – 191 с.
7. Памук О. Мене називають Червоний: роман / О. Памук; пер. з турец. О.Б. Кульчинського. – Харків: Фоліо, 2012. – 638 с.
8. Памук О. Музей невинності: роман / О. Памук; пер. з турец. О.Б. Кульчинський та Г.В. Рог. – Харків: Фоліо, 2009. – 671 с.
9. Памук О. Сніг: роман / О. Памук; пер. з турец. О.Б. Кульчинський. – Харків: Фоліо, 2010. – 479 с.
10. Памук О. Стамбул: Спогади та місто / О. Памук; пер. з англ. Ю.В. Григоренко. – Харків: Фоліо, 2011. – 510с.
11. Памук О. Чорна книга: роман / О. Памук; пер. з турец. О.Б. Кульчинський. – Харків: Фоліо, 2012. – 667 с.
12. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Селіванова О.О. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
13. Швейцер А.Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты) / Швейцер А.Д. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
14. Güntekin R.N. Ateş Gecesi / Reşat Nuri Güntekin. – İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008. – 326 s.
15. Güntekin R.N. Çalıkuşu / Reşat Nuri Güntekin. – İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008. – 541 s.
16. Güntekin R.N. Eski hastalık / Reşat Nuri Güntekin. – İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999. – 246 s.
17. Nida E.A. Linguistics and ethnology in translation problems / E.A. Nida // World. – 1945. – № 1. – P. 194-208.
18. Pamuk O. Benim adım kırmızı / Orhan Pamuk. – İstanbul: İletişim, 2006. – 472 s.
19. Pamuk O. Beyaz kale / Orhan Pamuk. – İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013. – 150 s.
20. Pamuk O. İstanbul: Hatıralar ve şehir / Orhan Pamuk. – İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003. – 361s.
21. Pamuk O. Kar / Orhan Pamuk. – İstanbul: İletişim, 2002. – 429 s.
22. Pamuk O. Kara kitap / Pamuk Orhan. – İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013. – 476 s.
23. Pamuk O. Masumiyet müzesi / Orhan Pamuk. – İstanbul: İletişim, 2012. – 592 s.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Van Dijk T.A. Language. Cognition. Communication; trans. from English / T.A. Van Dijk; Comp. V.V. Petrov; Ed. V.I. Gerasimov. - Moscow: Progress, 1989. - 312 p.
2. Güntekin R.N. Night of Fire: a novel / R.N. Hyuntekin; trans. A.A. Vasil'chenko. - Kharkov: Folio, 2011. - 351 p.
3. Güntekin R.N. Singing bird: a novel / R.N. Hyuntekin; Trans. V.M. Verhovnya. - Kharkov: Folio, 2011. - 506 p.
4. Güntekin R.N. Old disease: a novel / R.N. Hyuntekin; Trans. V.M. Verhovnya. - Kharkov: Folio, 2011. - 317 p.
5. Nesin A. On carousels: stories / A. Nesin; Trans. form Turkish A.I. Hanusets. - Kyiv Dnieper, 1979. - 314 p.
6. Pamuk O. White Castle: a novel / O. Pamuk; Trans. form Turkish G.V. Rog. - Kharkov: Folio, 2011. - 191 p.
7. Pamuk O. People call me Red: a novel / O. Pamuk; Trans. form Turkish O.B. Kulchinsky. - Kharkov: Folio, 2012. - 638 p.
8. Pamuk O. Museum of Innocence: a novel / O. Pamuk; Trans. form Turkish O.B. Kulchynskyi and G.V. Rog. - Kharkov: Folio, 2009. - 671 p.
9. Pamuk O. Snow: a novel / O. Pamuk; Trans. form Turkish O.B. Kulchynskyi. - Kharkov: Folio, 2010. - 479 p.
10. Pamuk O. Istanbul: Memories and the City / O. Pamuk; Trans. from English. V. Grigorenko. - Kharkov: Folio, 2011. - 510s.
11. Pamuk O. Black Book: romance / O. Pamuk; Trans. form Turkish O.B. Kulchynskyi. - Kharkov: Folio, 2012. - 667 p.
12. Selivanov O. Recent trends of modern linguistics (analytical review) / Selivanov A.A. - K: Fitosotsiotsentr, 1999. - 148 p.
13. Schweitzer A.D. Theory of translation (status, problems, aspects) / Schweitzer A.D. - Moscow: Nauka, 1988. - 215 p.

Bondar M.V. The names of Turkish national dishes and drinks and special aspects of their translation

Abstract. The article is dedicated to analysis of the names of Turkish national dishes, drinks and special aspects of their translation. The national and cultural specificity of this group of words was found. Thematic groups were analyzed. The class of high-frequency lexical items was determined and factors that determine degree of their frequency in the text were clarified. Emphasizes on the need of extralinguistic knowledge when dealing with such units is made. Special aspects of translation (translation methods, transcoding, tracing, descriptive translation, their advantages and disadvantages) are examined.

Keywords: national and cultural specificity, transcoding, tracing, descriptive translation, names of national dishes and drinks

Бондарь М.В. Названия турецких блюд, напитков и особенности их перевода

Аннотация. Статья посвящена анализу названий турецких национальных блюд, напитков и особенностям их перевода. Выявлена национально-культурная специфика этой группы слов. Проанализированы тематические группы. Определён класс высокочастотных лексических единиц и установлены факторы, детерминирующие степень их частотности в тексте. Сделан акцент на необходимости экстралингвистических знаний при работе с такими единицами. Исследованы особенности перевода (способы перевода: транскодирование, калькирование, описательный перевод; их преимущества и недостатки).

Ключевые слова: национально-культурная специфика, транскодирование, калькирование, описательный перевод, названия национальных блюд и напитков

Волкова О.Н.

Анализ единиц передачи макроконцепта "портрет" на синтаксическом уровне в переводах немецкоязычных художественных текстов

Волкова Ольга Николаевна, аспирант

Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье рассматривается специфика передачи макроконцепта "портрет" на синтаксическом уровне. Представлены взгляды переводчиков касательно определения статуса единицы перевода и определен объем единицы передачи исследуемого феномена на синтаксическом уровне.

Ключевые слова: единица перевода, макроконцепт "портрет", текст оригинала, текст перевода, язык оригинала, язык перевода

Введение. Определение единицы перевода в переводоведении все еще остается спорным вопросом, хотя к решению этой проблемы обращались в своих исследованиях такие ученые-переводчики как Л. Бархударов, В. Комиссаров, Т. Казакова, А. Паршин, У. Кауцц, Ж.-П. Вине и другие. В рамках предложенного исследования предлагается попытка охарактеризовать объем единицы передачи макроконцепта "портрет" (далее – МКП), что и обусловило актуальность данной статьи.

Краткий обзор публикаций по теме. Анализ проведенных исследований ограничивается определением статуса единицы перевода на уровне текста. Существует много трактовок единицы перевода. В. Коптилов постулирует межуровневую единицу перевода – *транслятему* как определенный "атом смысла", который нельзя разделить без разрушения этого смысла [6, с. 13]. Ф. Пепке утверждает, что "перевод ориентирован на текст, который является "чем-то целым" и исходной единицей перевода, а не на слова или предложения" [11, с. 22]. О. Каде относит к единице перевода разнотипные величины – лексему, фразеологизм, предложение и текст в целом [2, с. 249]. А.Д. Швейцер считает, что единицей перевода следует считать отрезки текста оригинала (далее – ТО), которые не определены в лингвистических терминах [12].

Л. Бархударов различает перевод:

- на уровне фонем (графем);
- на уровне морфем;
- на уровне слов;
- на уровне словосочетаний;
- на уровне предложений и текста [1, с. 176].

Данное положение позволяет утверждать, что концептуализованная портретность репрезентируется в ТО и передается в тексте перевода (далее – ТП) на таких уровнях языковой структуры: а) лексическом; б) синтаксическом; в) текстовом.

Опираясь на концепции выше упомянутых переводчиков касательно единицы перевода [1-2, 6, 11-12], единица передачи МКП трактуется как:

а) минимальная единица репрезентации МКП в языке оригинала (далее – ЯО), которая переводится как одно целое, находит свою соответствующую единицу передачи МКП в тексте языка перевода (далее – ЯП) и составные части которой очень редко могут быть переданы отдельно с помощью единиц ЯП;

б) единица эквивалентности – минимальная единица содержания ТО, которая сохранена в ТП;

в) единица переводческого процесса.

Соответственно, единицей перевода концептуализованной портретности может быть любая единица

уровней репрезентации МКП – от лексемы и словосочетания до предложения и текста.

Целью исследования является проведение анализа типичных переводческих проблем, которые возникают в процессе адекватной передачи МКП на синтаксическом уровне.

Материалом исследования послужили художественные произведения немецких и австрийских писателей конца XX – начала XXI столетия и их переводы, выполненные на украинском языке.

Результаты и их обсуждение. При репрезентации МКП вторым уровнем языковой организации выступает синтаксический уровень. На данном уровне свою репрезентацию находят все структурные элементы МКП. Дословный перевод на синтаксическом уровне не всегда возможен, поскольку задача при передаче МКП на данном уровне – воспроизведение семантики словосочетания в целом, а не его составных частей. Поэтому переводчик относит к единице передачи МКП на синтаксическом уровне 1) **словосочетание**:

1. *Ausgelassen vor Übermut spitzte Elias die schweren, sperrigen Lederschuhe in den gefrorenen Schnee* [18, с. 34]. – *У запалі Еліас устроїв важкі шкіряні чоботи в сніг* (пер. М. Кушніра, с. 37).

Пример иллюстрирует несоответствие объема значения вербализаторов МКП в ТО и ТП, что свидетельствует о выполнении переводчиком трансформации в ТП – компрессии, поскольку словосочетание *важкі шкіряні чоботи* в ТП уже адекватно передает семантическое наполнение всего исходящего словосочетания *die schweren, sperrigen Lederschuhe* и не требует дополнительного уточнения размера и объема предмета обуви. Одновременное выполнение переводчиком грамматической замены обусловлено тем, что немецкоязычные композиты переводятся на украинский язык путем использования словосочетания, состоящего из прилагательного и существительного, заполняющего модель комбинаторной связи Adj+N (*Lederschuhe* - *шкіряні чоботи*).

Если в ЯП для передачи содержания словосочетания ТО достаточно одной лексической единицы, то есть единицы низшего, более простого, уровня, стоит постулировать многоуровневое соответствие на синтаксическом уровне:

2. *Kaum hatte er mich erblickt, bedeckte er sein Gesicht mit den Händen und heulte laut hebräische Gebete herunter* [15, с. 128]. – *Ледь нагледівши мене, він затулював обличчя руками й, голосячи гебрійські молитви, кинувся геть* (пер. Н. Иванчук, с. 120).

Предлог *mit* в ТП не передан из-за системно-структурного несоответствия двух языков – немецкого и украинского (*mit den Händen* – *руками*). Потенциал влияния целевой лексемы *hohes* также достаточен для передачи семантики и прагматической нагрузки немецкого словосочетания *laut heulen*. Словосочетанию *sein Gesicht* соответствует лексема-эквивалент *обличчя* из-за того, что в немецком языке, в отличие от украинского, личное местоимение, кроме отношений к объекту или субъекту, иногда употребляется перед существительным в роли артикля. В украинском языке в таком случае личное местоимение передается очень редко. Например:

3. ..., und um **ihren Mund** lag ein angespannter Zug [14, с. 26]. – ..., м'язи довкола **рота** напружилися (пер. Н. Сняданко, с. 17).

В данном примере из-за отличий систем двух языков переводчик отобрал для лексемы *der Mund* абсолютный синоним – лексическую единицу *рот* (*вуста* и *рот* означают одну и ту же самую часть лица). Однако личное местоимение в целевом текстовом фрагменте не передано, что еще раз свидетельствует о специфике строения украинского языка.

Высокочастотной единицей передачи МКП на синтаксическом уровне является словосочетание с определенным и неопределенным артиклем:

4. *Rasch lief ich um die Ecke hinter ein Haustor und riß mir **die modrigen Fetzen** vom Leibe* [15, с. 128]. – Я прожогом звернувши за ріг вулички в якусь підворотню і позиривав з себе **ветхих шмаття** (пер. Н. Иванчук, с. 121).

Словосочетание *ветхих шмаття* семантически соответствует словосочетанию *TO*, однако из-за отличий грамматического строя немецкого и украинского языков, определенный артикль *die* в ТП не передан. В данном случае присутствует структурное несоответствие *TO* и ТП, обусловленное отсутствием артиклей в украинском языке. Последние при передаче МКП все же могут переводиться:

а) с помощью указательных и личных местоимений, например:

5. *Eibenschütz sah **die hageren, erhobenen Hände, die mageren, knochigen Wangen, den schütterten, armen Bart und die schwarzen, feuchten, flehenden Augen*** [17, с. 211]. – Айбенишютц бачив **ці худючі, здійняті догори руки, ці впалі, коцаві щокі, цю ріденьку, нужденну борідку і ці чорні, вогкі, благальні очі** (пер. Ю. Прохасько, с. 315).

В данном случае определенный артикль *"die"*, *"den"* передается в украинском тексте с помощью указательного местоимения *"цей"*. Словосочетания *TO* адекватно переданы словосочетаниями в ТП, что свидетельствует о структурном соответствии двух текстовых фрагментов. Однако в первом словосочетании *TO die hageren, erhobenen Hände* для полной передачи семантического наполнения дееспричастия *erhoben* в украинском языке было использовано наречие *догори*, то есть была выполнена переводческая трансформация *добавление*. Следует отметить, что при передаче МКП на синтаксическом уровне встречаются соответствия как на уровне словосочетаний так и на уровне лексем – *hager* / *худючий*, *Hände* / *руки*, *knochig* / *коцавий*, *Wangen* / *щокі*, *schütter* / *ріденький*, *Bart* / *борідка*, *feucht* / *вогкий*, *fle-*

hend / *благальний*, *Augen* / *очі* (мезоконцепти "лицо", "части тела", катаконцепт "глаза").

б) с помощью имени числительного, например:

6. *Es war einmal im Bezirk Zlotograd ein Eichmeister, der hieß Anselm Eibenschütz* [17, с. 129]. – Був собі колись у Золотогородському повіті **один айхмістр, себто інспектор мір і ваг**, і мав він на ім'я Ансельм Айбенишютц (пер. Ю. Прохасько, с. 199).

Приведенный пример демонстрирует использование переводческого приема *описательного перевода*, когда лексема оригинала требует уточнения в ЯП, то есть соответствия не только на лексическом (*ein* – *один*, *Eichmeister* – *айхмістр*), но и на синтаксическом (*себто інспектор мір і ваг*) уровне (катаконцепт "профессия").

Кроме словосочетания единицей передачи МКП на синтаксическом уровне может выступать также и **2) предложение** – а) если объем текстового фрагмента оригинала достигает уровня предложения, но по своей структуре является словосочетанием (как правило, для назывных предложений):

7. *Der dunkle Lippenstift ist ungewohnt. Das spitze Lippenherz* [16, с. 12]. – Темна губна помада виглядає незвично. **Гостре сердечко вуст** (пер. К. Назаркевич, с. 12).

В данном случае проиллюстрировано назывное предложение, то есть простое односоставное безглагольное предложение, в основе структуры которого лежит словосочетание. Последнее, в свою очередь, характеризуется структурным отличием в двух языках – непереуверенный артикль в украинском языке, а также перевод композиты *Lippenherz* как словосочетания *сердечко вуст*, что демонстрирует выполнение переводческой трансформации – транспозиции на уровне слова.

б) если переводчик из стилистических соображений относит к одной единице перевода целое предложение, составные части которого не могут переводиться отдельно, например:

8. *Seine Jeans sind zerschlissen, die grüne Wollmütze hat er sich tief über die Augen gezogen* [14, с. 76]. – Його джинси досить поношені, зелену вовняну шапку він натягнув собі понад самі очі (пер. Н. Сняданко, с. 88).

9. *Ihre Arme hingen schlaff am Körper, zwei verwundete Flügel* [17, с. 195]. – Її руки безсило звисали вздовж тіла, два зранені крила (пер. Ю. Прохасько, с. 293).

Несмотря на то, что в данных примерах проиллюстрировано выполнение ряда переводческих трансформаций для достижения максимально адекватной передачи МКП, а именно перифраз, транспозиция на уровне предложения, грамматическая замена; однако объем единицы репрезентации и передачи МКП – предложения – в *TO* и ТП – остается неизменным.

Следует отметить, что наибольшей частотностью на синтаксическом уровне находят единицы вербализации катаконцепта *волосы*, поскольку описание "волос" как внешнего элемента портрета, как правило, сопровождается характеристикой путем ассоциативного сравнения. Детализация катаконцепта *волосы* и его "составных" достигается с помощью таких лексем-вербализаторов, как *"жмути"*, *"памли"* (примеры 10, 11):

10. *Ihre Perücke verschob sich, man sah unter den falschen braunen Haaren die echten wirren Knäuel ihrer grauen Locken, ...* [17, с. 162]. – *Перука збилася набакир, із-нід фальшивого, брунатного волосся показалися справжні, скуйовджені сиві патли, ...* (пер. Ю. Прохасько, с. 247).

11. *Vom Hinterkopf war das Haar in großen Büscheln abgefallen, ...* [18, с. 39]. – *З потилиці великими жмутами повипадало волосся, ...* (пер. М. Кушніра, с. 42).

Основными стратегиями при передаче МКП на уровне предложения как единицы перевода являются достижение объема конкретизированной информации в ТП (пример 10) или же выполнение переводческой трансформации – транспозиции на уровне предложения (пример 11). Именно последний переводческий прием относится к самому частотному при передаче МКП на синтаксическом уровне и в большинстве случаев приводит к структурному несоответствию обоих текстовых фрагментов. Например:

12. *..., wie eine tote Kerze sah sie aus in der glatten weißen Jacke* [17, с. 197]. – *..., у своїй гладенькій білій сорочці вона виглядала тоді як мертва свічка* (пер. Ю. Прохасько, с. 295).

Пример свидетельствует о смене тема-рематических отношений в украинском предложении, вызванной стилистическими факторами. Однако содержание предложения ЯП передано в полном объеме.

Все выше приведенные примеры позволяют нам говорить о наличии определенного алгоритма репрезентации и передачи МКП, который представлен такими модусами репрезентации семантики портретности на синтаксическом уровне, как "я-портрет" и "он/она-портрет". Следует отметить, что модус репрезентации в ТО и модус передачи в ТП остается неизменным, что свидетельствует об адекватности выполненных переводов. Однако текстовый фрагмент (пример 7 – *Das spitze Lippenherz*) является безагентивным и может раскрыть модус контекстуальной репрезентации семантики портретности только в контексте.

Выводы. Единицами передачи МКП на синтаксическом уровне выступают словосочетание и предложение. Особенное внимание при передаче портретной характеристики на данном уровне переводчику следует уделить переводу композитов (Komposita), словосочетаний с предлогами, притяжательных местоимений, артиклей, а также назывных предложений.

Высокой ответственности от переводчика при передаче МКП на синтаксическом уровне требует также и использование метода дословного перевода, поскольку значение словосочетания как самостоятельной единицы перевода очень часто не равняется сумме значений его компонентов. Поэтому главным заданием перевода составляющих МКП на синтаксическом уровне является не перевод отдельных лексических единиц с портретной семантикой, а корректная передача их комбинаций – словосочетаний, а также адекватный перевод составляющих МКП на уровне предложения как единой нераздельной единицы перевода.

Анализ эмпирического материала показал, что при вопросе передачи концептуальной семантики портретности следует говорить о трансформационном переводе, поскольку в большинстве приведенных примеров имеет место использование переводческих стратегий, как например:

- компрессия (пример 1);
- упущение (примеры 2-4);
- добавление (пример 5);
- описательный перевод (пример 6);
- транспозиция на уровне слова (пример 7);
- перифраз (пример 8);
- транспозиция на уровне предложения (примеры 8-9, 11-12);
- грамматическая замена (пример 8).

Перспективой исследования является анализ репрезентации и передачи исследуемого феномена на текстовом уровне, а также изучение возможных переводческих трудностей, возникающих при передаче концептуализированной портретности на данном уровне языковой структуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: "Международ. отношения", 1975. – 240 с.
2. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
3. Германин Ю. Нічого крім привидів : оповідання; пер. з нім. Н. В. Сняданко. – Х.: Фоліо, 2007. – 285 с.
4. Казакова Т.А. Практические основы перевода – СПб.: Лен-издат; Изд-во "Союз", 2002. – 320 с.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.
6. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
7. Майрінк Г. Голем: Роман; пер. з нім. Н. Іванчук. – К.: Укр. письменник, 2011. – 311 с.
8. Мора Т. День у день; пер. з нім. Х. Назаркевич. – Львів: Літопис, 2009. – 456 с.
9. Паршин А. Теория и практика перевода. Учебное пособие. – СПб.: СГУ, 1999. – 203 с.
10. Рот Й. Йов. Роман простого чоловіка. Фальшива вага. Історія одного айхмістра; пер. з нім. Ю. Прохаська. – К.: Критика, 2010. – 351 с.
11. Фесенко Т.А. Концептуальные основы перевода: Учеб. пособие. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 124 с.
12. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 214 с.
13. Шнайдер Р. Сестра сну: Роман; пер. з нім. М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2002. – 235 с.
14. Hermann J. Nichts als Gespenster. Erzählungen. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2004. – 319 S.
15. Meyrink G. Der Golem. Roman. – München: F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 1978. – 332 S.
16. Mora T. Alle Tage. Roman. – München: Luchterhand Literaturverlag, 2004. – 430 S.
17. Roth J. Werke. Bd. 6. Romane und Erzählungen 1936-1940. – Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch, 1991. – 815 S.
18. Schneider R. Schlafes Bruder. – Leipzig: Reclam, 1992. – 207 S.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Barkhudarov L.S. Language and Translation (Questions of general and special theory of translation). - M.: "Intern. Relations", 1975. - 240.
2. Garbovsky N.K. Translation Theory: A Textbook. - M.: Izd. University Press, 2004. - 544 p.
3. Hermann Yu. Nothing but Ghosts: the story; Trans. from Ger. N.V. Sniadanko. - H.: Folio, 2007. - 285 p.
4. Kazakova T.A. Practical bases of translation - SPb.: Lenizdat; Publishing House "Union", 2002. - 320 p.
5. Commissarov V.N. Modern Translation. Textbook. - M.: ETS, 2001. - 424 p.
6. Koptilov V.V. Theory and Practice of Translation: Manual. - K.: Universe, 2002. - 280 p.
7. Mayrink G. Golem: Roman; Trans. from Ger. N. Ivanychuk. - K.: Eng. Writer, 2011. - 311 p.
8. Mora T. Day to day; Trans. from Ger. H. Nazarkevych. - Lviv: Chronicle, 2009. - 456 p.
9. Parshin A. Translation Theory and Practice. Textbook. - St. Petersburg: SGU, 1999. - 203 p.
10. Roth J. Job. Roman of simple man. False weight. Story of ayhmister; Trans. from Ger. Yu. Prohasko. - K.: Criticism, 2010. - 351 p.
11. Fesenko T.A. Conceptual bases of translation: Textbook. - Publ. of Tambov Univ., 2001. - 124 p.
12. Schweitzer A.D. Theory of Translation: Status, Problems and issues. - M.: Nauka, 1988 - 214 p.
13. Schneider R. Sister of sleep: Roman; Trans. from Ger. M. Kushnir. - K.: Universe, 2002. - 235 p.

Volkova O.N. Analysis of the translation units of the portrait macroconcept on the level of word combinations in the translations of the German literary texts

Abstract. The article overviews the specifics of rendering of the portrait macroconcept on the level of word combinations. The opinions of the translators concerning the detection of the translation unit status are represented and the volume of the portrait macroconcept translation unit on the level of word combinations is fixed.

Keywords: *portrait macroconcept, source text, source language, target text, target language, translation unit*

Гаврилюк І.С.

**Кореферентна номінація як поетонімна опозиція
(на матеріалі роману «Перверзія» Ю. Андруховича)**

Гаврилюк Ірина Сергіївна, викладач

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми, Україна

Анотація. Стаття аналізує кореферентну номінацію, що становить собою мікросистему поетонімосфери. У дослідженні розглянуто поетонімну опозицію між елементом поетонімосфери та кореферентною номінацією як її мікросистемою.

Ключові слова: кореферентна номінація, поетонімна опозиція, поетонімосфера, мікросистема поетонімосфери, опозитивні зв'язки

Актуальність. В останні роки суттєво зріс інтерес ономастів до проблеми поетонімосфери художнього твору як системи пропріальних одиниць. Однак структурна побудова поетонімосфери залишається малодослідженою проблемою, хоча саме структура – один із ключових моментів будь-якої системи. Поетонімна опозиція як один із типів зв'язку компонентів поетонімосфери ще майже не досліджена, незважаючи на безумовно суттєву роль опозицій не лише в розумінні лінгвістичних явищ, а і взагалі у пізнанні світу людиною.

Ступінь розробки проблеми. Проблема кореферентної номінації як компонента поетонімної опозиції у складі поетонімосфери ще не вивчалася. Наше дослідження значною мірою базується на дослідженнях поетонімної опозиції, здійснених В.М. Калінінін [7] та Н.В. Усовою [12]. Суттєву роль для нашого аналізу зіграли розвідки М. В. Буєвської, що стосуються численних найменувань одного персонажа як мікросистеми поетонімосфери [4].

Мета нашої статті – вивчити структурний тип опозицій, у яких елемент поетонімосфери протиставлено мікросистемі – кореферентній номінації.

Завдання дослідження передбачають: 1) проаналізувати кожен конкретний поетонім, що бере участь у формуванні опозиції; 2) розглянути зв'язки між компонентами поетонімосфери, які утворюють її мікросистему щодо окремого елемента й підставу виникнення опозиції між компонентами мікросистеми та елементом.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджується кореферентна номінація як поетонімна опозиція, що дозволяє значно розширити уявлення про різні типи зв'язків між компонентами поетонімосфери.

Теоретичне значення статті обумовлюється поглибленим розумінням категорій поетонімології, а саме кореферентної номінації в поетонімосфері художнього твору. Результати дослідження можуть бути використані в літературознавстві, мовознавчих студіях, зокрема в поетонімології, що перебуває на межі лінгвістики й літературознавства.

Опозиція завжди була інструментом, який дозволяв людині вибудовувати її картину світу. На опозиції будується будь-який художній твір, адже без конфлікту сюжет неможливий, саме тому наявність опозицій в поетонімосфері художнього тексту – незаперечний факт. Проте поетонімні опозиції можуть мати різну структуру. М.В. Буєвською доведено, що пропріальні одиниці поетонімосфери можуть утворювати різні підструктури: мікросистеми, підсистеми поетонімосфери. Ми стверджуємо, що у відношення опозиції можуть вступати не лише окремі елементи поетонімо-

сфери (елемент – елемент), а й цілі підструктури (мікросистема – мікросистема, мікросистема – елемент). Кореферентна номінація (тобто наявність численних найменувань, що стосуються одного референта; у художньому тексті це віртуальний референт) утворює мікросистему поетонімосфери. Спробуємо детальніше проаналізувати опозитивний зв'язок між елементом та мікросистемою на матеріалі роману «Перверзія» Юрія Андруховича.

Роман «Перверзія» – яскравий зразок постмодернізму, який, як відомо, ґрунтується на засадах постструктуралізму, що заперечує структуру, а отже, заперечує опозицію. (Про це йдеться у працях Жака Дерріди, головного натхненника постструктуралізму). Однак не все так просто. Так чи інакше, опозиція проявляється і в постмодерних творах. Зокрема, це спостерігається в комічному поєднанні непокерованого. Цей прийом широко використовується у творах Ю. Андруховича, про що ми згадували, розглядаючи імена його персонажів, що складаються з непокерованих компонентів [3]. Сам роман «Перверзія» починається із присвяти «Джонові Сіддгартга, мандрівному в'язневі Ноттінггемському». Лише одна ця фраза містить у собі, по суті, дві опозиції, дві протилежності, що формують оксюморон. По-перше, в'язень не може бути мандрівним, а по-друге, Джон – ім'я, що явно говорить про західну культуру, – аж ніяк не може поєднуватися з іменем Сіддгартга, що втілює Схід, адже є іменем Будди. На подібні потириччя ми натрапляємо протягом усього роману. Як стверджує М. Гірняк, персонажі Андруховича мають розмиту ідентичність, що є однією з ознак постмодерного, постколоніального суспільства, руйнування ієрархій [6] (а отже, якщо дотримуватися поглядів Жака Дерріди, то й опозицій). Однак ми дозволимо собі не погодитися з поглядами, які виключають існування опозицій у постмодерних текстах. Навпаки, багатолічність персонажа, що передає всю складність характеру, дає більший простір для дослідника. У цій статті ми зробимо спробу дослідити кореферентну номінацію як поетонімну опозицію на прикладі персонажів «Перверзії» Януса Марії Різенбокка та Станіслава Перфецького з його іменами, яких «було сорок і жодне з них не було справжнім, бо справжнього не знав ніхто, навіть він сам» [1, с. 143].

Ідучи від простішого, почнемо з аналізу поетоніма *Янус Марія Різенбокс*. Прізвище *Різенбокс* можна перекласти з німецької як Цапище, про що зазначає сам Андрухович (Riese – 'гігант', 'велетень', Бокс – 'цап'). Опис зовнішності персонажа навіює подібні асоціації: «Різенбокс [...] має нервову зовнішність – у нього великі й кістляві руки, він увесь кістлявий і великий, має

бороду, а на голові зализини і в очах трохи блудливості. З вигляду він наче на середині шляху: стомлений життям, але ще ласий до нього» [1, с. 29]. Водночас компонент *Воск* має й інші значення – ‘цап’, ‘баран’, ‘самець’, ‘жеребець’, ‘хтивий чоловік’ [8, с. 138]. У кінці роману Різенбокс перетворюється на фавна – давньоримське божество напівлюдину-напівцапа. Тут важливо зауважити той факт, що досить часто плутають фавна й сатирів, проте це різні божества. Сатир являє собою лісову людиноподібну істоту з кінським хвостом. Сатири проявляють більший інтерес до жіноцтва, саме про сатира згадує Ада Цитрина, віддаючись своєму коханцеві Стасові Перфецькому: «Я повільно рушила до Респондента, гасячи по дорозі принагідні світильники. Сатир і дріяда з гобелена за Респондентовою спиною поринали в напівморок. Сатир підморгнув мені» [1, с. 48]. Різенбокс, чоловік Ади Цитрини, будучи фавном, особливих інтересів до жінок не має, навпаки, більше цікавиться чоловіками.

Двокомпонентне ім'я (як у даному випадку Янус Марія) – типове для багатьох європейських країн, переважно для католицьких родин. Компонент *Марія* надає імені відтінку фемінності, а першою асоціацією до імені Янус є вислів *дволиккий янус* – лукава, лицемірна людина. Порівняно із Перфецьким, цей персонаж досить простий, однак теж із розмитою ідентичністю: достеменно невідомо, чи він німий, як стверджує дехто; одружений із Цитриною, однак має нахили до гомосексуалізму і т. д.

У романі можна нарахувати до п'ятдесяти імен та варіантів імен Станіслава Перфецького. Сам поетонім *Станіслав* (*Стах*, *Стас*) *Перфецький* складається з двох частин. *Станіслав* – колишня назва Івано-Франківська, рідного міста Андруховича, водночас *Станіслав* – ім'я польського походження, що означає ‘стати славним’. Поєднуючись із прізвищем *Перфецький*, яке сам Ю. Андрухович асоціює зі словом ‘перфектний’ – з латини ‘досконалий, довершений, витончений, найкращий’, поетонім набуває відверто позитивного значення, що вже само собою контрастує з нейтральним чи навіть пейоративним звучанням поетоніма *Різенбокс*. Прізвище *Перфецький* несе на собі іще й завдання звукового оформлення роману, служить засобом звукопису: «перфектне знання Перфецьким німецької та всіх без винятку часових форм дієслова в англійській мові створюють про нього опінію як про веселого й цікавого співбесідника» [1, с. 15], «per favore, Perfezki» [1, с. 52]. Текст роману рясніє викривленими формами прізвища Перфецький, які ставлять під сумнів автентичність імені Перфецький та служать іншим цілям, про які згадаємо згодом.

Спотвореним варіантом прізвища Перфецький є *Перфекцій* – так до героя звертається ді Казаллегра, так його називають у запрошенні організатори семінару «Посткарнавальне безглуздя світу». Беручи до уваги текст самого запрошення, можемо припустити, що Андрухович висміює особливості українського правопису діаспори та виявляє найтиповіші мовні помилки іноземців, наприклад: український, митецтво, націоналізм, Горькі, добром пожалуйста і т. д. *Перфекцій* – одне зі слів такого ряду. *Станіслао Перфемський* – так звучить ім'я персонажа у програмі семінару, *Станіслао* – це вже італійською. Інші спотворення прізвища Пер-

фецького іноземними громадянами включають *Персицький*, *Парф'янський*, *Парфумський*, *Перфорацький*, *Парафінський*, *Преферанський*. У своїх записках Перфецький стверджує: «Дехто знав його як *Персидського*, *Парфянського*, *Парсунського*, *Профанського* і *Перфаворського*» [1, с. 143]. Цей перелік прізвищ – одна із витівок автора, бо під якусь загальну закономірність вони не підпадають: *Персидський* – похідне від Персії; *Парфянський* – очевидно від Парфянського царства – прадавньої держави на Близькому Сході; *Парсунський* – найбільш імовірно від ‘парсуна’ – спотворене ‘персона’, парсуною називають примітивний жанр портретів; *Профанський* – від ‘профан’ – некомпетентна людина, *Перфаворський* – від італійського ‘per favore’ – будь ласка. Прийоми переліку чимось подібних, але не пов'язаних елементів – одна із характерних рис постмодернізму. Однак, щоразу видозмінюючи ім'я головного персонажа, Ю. Андрухович переслідує й іншу мету: продемонструвати байдужість Західної Європи до Східної. (В одному зі своїх есеїв він писав про те, що, маючи таке прізвище, як у нього, яке кожною мовою пишеться інакше, стати визнаним у Європі неможливо. Така сама доля спіткала і його персонажа).

У «Перверзії» постійно присутній образ риби. Саме з рибою ідентифікується Станіслав Перфецький, що відображається в системі його імен. Найбільш яскравим у цьому контексті є поетонім Йона Риб: «Краків – місто, достатньо привчене історією до своєрідностей і дивакування Перфецького, він же *Йона Риб*, почувся у ньому, як риба у воді» [1, с. 13]. Йона – це пророк, передусім відомий своєю мандрівкою у череві риби. За моделлю *Йона Риб* будуються і «пташині» імена Перфецького: *Жора Кур*, *Шура Птиць*, *Сюра Яйць* і глузливе *Слава Днів*. Ці поетоніми згадуються лише у записнику Перфецького. Ми схильні зараховувати їх до засобів творення комічного в романі, адже очевидно, що майже ніякої інформації про персонажа вони не несуть, хіба що «пташині» імена можна пов'язати з тим, що персонаж буквально злетів на сцену посеред постановки і одразу ж вжився в образ Орфея. Водночас «пташині» імена можуть говорити про свободу персонажа (вільний як птах). Слава Днів – ім'я з подвійним дном: Слава – зменшувально-пестливе (демінутив) від Станіслав, але в купі сполучення *Слава Днів* більше нагадує глузування з пафосних віршів чи заголовків на кшталт «Тих днів не згасне слава».

Інші поетоніми безпосередньо пов'язані з образом риби – *Карп Любанський* та *Сом Рахманський*. «Поліціантів міста Кракова ця версія не надто переконувала, тож справа рухалася, здається, до суду, аж поки одного дня в невідомий спосіб і цілком безслідно Перфецькому (він же *Карп Любанський*) не вдалося вислизнути з-за ґрат і, відчайдушно працюючи плавниками, розчинитися в непролазних безвістях» [1, с. 14]. *Карп* (*Карпо*) співзвучний російському апелюванню *карп* – ‘короп’, тобто ‘риба’. Корінь прізвища *Любанський* вносить в ім'я позитивні конотації, надаючи референту характеристик велелюбності. Або ж, *Любанський* – похідне від Любані – містечка у Польщі, що якоюсь мірою пояснює його місцеперебування. Що стосується Сома Рахманського, цей поетонім згадується у такому контексті: «У другій половині жовтня Стах Перфецький, оновлений та прояснений, виринає (він же *Сом Рахмансь-*

кий) з дунайських вод на береги Братислави, де без успіху намагається виступити з публічною лекцією "Словаки як етнічна гілка українського народу". Поетонім *Сом* походить від апелятива, що позначає вид риби. Компонент *Рахманський* потребує окремого пояснення. *Рахманський* сполучається зі словом *Великдень* – Рахманський Великдень. В українських традиціях це свято припадає на 25-й день після Великодня. Більшість обрядів цього дня пов'язані з водою: «...Обмінюються крашанками... пускають їх (у виді шкаралущі) водою на другий світ „до рахманів”»; «...Шкаралупи з яєць, викинуті на Великдень на воду, допливають до якихось людей, що живуть за далекими морями й називаються рахманами...»; «На Переполювання Мати Божа з Ісусом Христом перепливали річку „на трісці” до Єгипту – „щоб Гирод не вбив”»; «При водосвятті в цей день обливають один одного водою...» [5, с. 34] Словник Бориса Грінченка трактує слово *рахман* як «1) По народному повір'ю: житель міфической мѣстности, праведный християнинъ; 2) Нищий» [9, с. 7]. Як бачимо, кожне значення застосовне до Перфецького і кожне дозволяє протиставити персонажа Різенбокку. Оскільки риба – друга природа Перфецького (*Йона Риб, Карп Любанський, Сом Рахманський*), а головною розвагою Різенбокка є вбивати рибу [1, с. 79-80], то тут актуальна опозиція *жертва* – *убивця*. З іншого боку, якщо в поетонімі *Сом Рахманський* визначальним є значення *рахман* – жебрак, то актуальною буде опозиція *бідний* – *багатий* (Перфецький – виходець із пострадянської країни 1992 року, епохи найбільших злиднів, Янус Марія Різенбокс – власник приватної урології в Поссенгофені).

За моделлю *Сом Рахманський* та *Карп Любанський* утворено поетонім *Птах Кайфецький*, що з'являється в романі лише один раз у Стаховому переліку власних імен. Поетонім *Птах*, на нашу думку, викликає асоціації зі свободою, польотом. *Кайфецький* утворено від жаргонного *кайф* – 'задоволення, насолода'. Сполучення цих двох компонентів формує уявлення про персонажа як про гульвісу, авантюриста. Побудоване за аналогією ім'я *П'єр Долинський*, вжите у такому контексті: «Стас Перфецький улаштувався танцюристом до напівлегального стриптизклубу на Маргаретенгюртель, де щоначі, він же **П'єр Долинський**, витинав складні еротичні фігури...» [1, с. 15], характеризує героя як палкого коханця. Ім'я *П'єр* французьке, а у свідомості українця Франція асоціюється з романтикою й еротикою. У той же час топонімний поетонім *Маргаретенгюртель* вказує на походження компонента *Долинський*: *Маргаретен* – один із районів Відня, а *Гюртель* – велике кільце вулиць Відня (дослівно: 'пояс Маргарити'). Ця частина міста розташована в долині, звідси ім'я персонажа *Долинський*.

Інша група антропоетонімів, які також називають Перфецького, мають у своєму складі компонент *перець* чи його видозміну: «Поліція протримала мене до десятої дня, аж поки не з'явилася ця чудодійна пара – він і вона, Ада і Різенбокс, я їх ніколи не знав і не бачив, але вони пояснили поліцейям, що я такий видатний **Перець**» [1, с. 33]; «До однієї з них – слід визнати, найвродливішої, з такими високими грудьми, що дух забивало від самого їх споглядання, Зої, Стах Перфецький, він же **Перчило**, прикипів чимось поді-

бним на кохання» [1, с. 8]. Звернемо увагу, що поетоніми *Перфецький* і *Перець*, *Перчило* мають однаковий початок. Словник сучасного українського сленгу визначає *перець* як *хлопець* [10, с. 227], тоді як у словнику нецензурної лексики Лесі Ставицької *перець* – це чоловічий статевий орган [11, с. 279]. У записках Перфецького зокрема згадано таке: «Проте він був також Сильний Перець, Хуан Перес, Друже Перче, Перчило і Ерц-Герц-Перц» [1, с. 142]. Хуан Перес – співзвучне з *Перець* ім'я президента Венесуели. Водночас поетонім *Хуан* – ім'я палкого коханця – Дона Хуана, що підсилює маскуліність, сексуальність в описі персонажа. *Друже Перче* називалася одна з рубрик гумористичного журналу «Перець». Поява цього поетоніма – один із прийомів постмодерних текстів, що полягає в перелічуванні подібних за звучанням назв, що позначають не зовсім пов'язані речі. (Наприклад, у «Лоліті» В. Набокова з'являється перелік «друмлини, гремлини, кремліни»). Ці імена продовжують дещо абсурдний перелік імен Перфецького. Щодо *Ерц-Герц-Перц* існує окрема історія, згадана Ю. Андруховичем в однойменному есеї: «Один зі старих галицьких анекдотів [...] розповідає таке. До австрійського війська привели поповнення рекрутів з Галичини. Навчання мілітарній справі почалося із засвоєння імен і титулів вищого командування. Зубатий капрал доводив до рутенсько-рекрутського відома, що командантом їхнього регіменту є архикнязь лицар Тосканський, німецькою мовою „ерцгерцог ріттер фон Тоскана”. Далі зажадав повторити це від здоровезного, як ведмідь, хлопця звідкілясь із-під Жаб'я чи Прокурави родом. Той не змигнувши оком випалив: „Ерц-герц-перц, ріпа з мотузками!”

Я не хочу особливо розбалакуватися про те, що на гуцульському діалекті згадана „ріпа” означає навіть не ріпу як таку, а щось цілком інакше – картоплю. Я, крім того, не берусь аналізувати, наскільки виросла боєздатність австрійського війська після проведеної капралом науки. Але я хочу бодай дещо узагальнити: в оцьому „ерц-герц-перц”, як у магичному заклинанні, сконцентровано безліч речей: тут і згадувана вже іронічність, і характерна українська селянськість, рустикальна хитруватість у ставленні до чужого й чужомовного, і грайливий непослух, таке собі „швейкування”. Але для мене це ще й діагноз. У ньому – наша набута недорікуваність, фатальне тупцювання на порозі Європи з неспроможністю рушити далі і ввійти, пророцтво, в якому карикатурність і пародійність усього, що робимо в мистецтві, політиці, економіці. Суцільне „ерц-герц-перц”, та й по всьому» [2, с. 9].

Таким чином, імена на кшталт *Перчило* чи *Сильний Перець* протиставляють бурхливу велелюбність, гетеросексуальність Перфецького стриманості та гомосексуальності Різенбокка, про яку неодноразово згадано у романі [1, с. 74-75]. Поетонім *Ерц-Герц-Перц* контрастує неоевропейську сутність Перфецького з європейською сутністю Різенбокка.

Окремої уваги заслуговує ім'я *Бімбер Бібамус*: «Наслідком акції стало розбиття чотирьох вітрин на Флоріанській, дві стихійні бійки на Святоянській та Францішканській, нічне читання найконтroversійніших уривків із *Шевченкової поеми «Гайдамаки»* під пам'ятником *Міцкевичу*, а також ціла фіра порожніх пляшок

з-під ялівцівки, горіхівки, перцівки, цитринівки, шафранівки, пива «Окоцім» та інших слов'янських напоїв, якими Перфецький, він же **Бімбер Бібамус**, заливав себе і своїх безіменних приятелів, не обминаючи при цьому жодного зустрічного краків'янина» [1, с. 14]. (Зверніть увагу на гумор, який виникає внаслідок поєднання контрастуючих поетонімів *Шевченкова поема «Гайдамаки»* та *Міцкевич*). Перший компонент імені *Бімбер* з польської мови, має значення 'самогон, горілка'. Компонент *Бібамус* латинського походження, означає щось на зразок «вищиймо!» «Ergo bibamus» – це також вірш Гете, що став більш відомим як студентська застільна пісня. Дуже милозвучний поетонім *Бімбер Бібамус* вносить у характеристику персонажа риси пияка. За подібним зразком побудовані й деякі імена персонажа: «Однак усі без винятку кликали його Бімбер Бібамус, Агнус Магнус, Авіс Пеніс, Штахус Бахус і Кактус Еректус» [1, с. 143]. Поетонім *Агнус Магнус* слід розглядати разом з іншим іменем персонажа – *Спас Орфейський*. До теми Орфейського ми ще повернемося, цікавими є імена *Агнус* та *Спас*. *Агнус* з латини *ягня*, *Спас* означає *Спаситель*. Андрухович якоюсь мірою наділяє персонажа рисами Ісуса, адже символами Ісуса є ягня та риба. Ритуальне вбивство риби на якомусь чудернацькому дійстві, після якого Перфецький втрачає свідомість, манія до вбивства риби Різенбокка та загибель Стаса у кінці роману – це все ланки одного ланцюга.

Однак сукупно поетонім *Агнус Магнус* звучить жартиливо, виключно – щось на зразок Великий Агнус. *Авіс* – латиною 'птаха', тобто ще одне «пташине» ім'я Перфецького. *Пеніс* – вказівка на потужну чоловічу силу носія імені. *Штахус* – германізований варіант імені *Станіслав* (у Мюнхені є площа, що носить таку назву, та паб «У Штахуса»). *Бахус* – римський бог-покровитель виноробства – натяк на пияцьку натуру персонажа. У цьому переліку виникає ім'я *Кактус*, появу якого ми пов'язуємо лише з тим, що воно добре римується з *Еректус* (знову ж таки, натяк на сексуальну активність персонажа). Згаданий перелік імен не лише служить для характеристики героя, а й для побудови звукової тканини тексту.

Інша серія імен Перфецького включає імена-характеристики національності: «Найближчі друзі любили його за те, що був він Камаль Манхмаль, Йоган Коган, Будда Юдда, Юхан Бухан і Пу Фу» [1, с. 142-143]. *Камаль Манхмаль* – очевидна імітація німецького найменування (манхмаль – *manchmal* – іноді). *Камаль* – ім'я арабського походження, що означає 'досконалість', тобто 'перфектність'. Цей поетонім згадується в контексті перебування персонажа на німецькій території: «На Різдво він, **Камаль Манхмаль**, опинився, таким чином, у Берліні, куди, безумовно, мусив дістатися через Дрезден» [1, с. 16]. Не випадкова одночасна поява у реченні геортонімів *Різдво* та топопоетонімів *Дрезден*, адже саме у Дрездені знаходиться один із найбільших різдвяних ярмарків Європи. *Йоган Коган* – ще одне ім'я персонажа: «Стах Перфецький, він же **Йоган Коган**, дивував їх своєю дотепністю та прямодушністю, а крім того, навчив усіх жижковських пияків кількох українських пісень і тосту "Будьмо!"» [1, с. 16]. Треба сказати, що *Йоган Коган* – свого роду ім'я-оксюморон. *Йоган* – типowo німецьке ім'я, яке україн-

ською звучало б як *Іван*, і хоч воно походить з івриту, автор обрав саме німецький варіант імені. *Коган* – типowo єврейське прізвище, що походить від апелятива 'коген' – 'титул єврейського священика, що має право служити в храмі; просто благородна людина'. Утворення поетоніма з компонентів, що належать національним культурам двох колишніх ворогуючих націй, створює дещо комічний ефект. Решта імен переліку побудовані аналогічно за принципом римунання і служать для того, щоб продемонструвати здатність героя адаптуватися до обставин. *Будда Юдда* – індійське ім'я: *Будда* – істота, що досягла пробудження, а також Сіддгартга Гаутама; *Юдда* – з санскриту – 'бійка, битва'. Це ще одне ім'я-оксюморон на кшталт *Джона Сіддгартги* чи *Йогана Когана*. Буддизм – релігія, що виключає насилля, не поєднується із видом бойових мистецтв. *Юхан* – північноєвропейське ім'я, що може належати і шведові, і норвежцеві, і фінові, і данцеві, тоді як *Бухан* – очевидно одне з «алкогольних» імен персонажа (від сленгового *бухати* – 'пиячити'). *Пу Фу* – китайське ім'я Перфецького співзвучне з іменем китайського поета Ду Фу. Очевидно початкова Д змінена на П через першу літеру прізвища Перфецького, який теж поет.

Саме в імені *Спас Орфейський* чи просто *Орфейський* і відкривається поетична природа героя. Ада Цитрина називає Перфецького *Орфесом*, даючи йому таким чином ім'я давньогрецького співця і поета. Водночас вона його ще кличе й Казановою – конотонім, що вказує на персонажа як на палкого коханця.

Наступна серія імен Перфецького включає «Анти-Ной і Зорро Вавель і Гамбз/м/бург/х/ер і Спас Орфейський і Р. S.» [1, с. 143]. Антиноєм звали найзухвалішого залицяльника Пенелоппи за час відсутності Одисея, таким чином цей поетонім дозволяє нам окреслити між Станіславом Перфецьким та Янусом Марією Різенбокком опозицію «коханець – чоловік». З іншого боку, написання імені через дефіс наштовхує на думку, що мова йде про когось протилежного Ноеві – відомому біблійному персонажеві, що на своєму ковчезі врятував людей і тварин. Оскільки Перфецький ідентифікується з рибою, то він не потребує послуг Ноя, більше того, за умов потопу він почувається як риба у воді. У статті, написаній Білінкевичем, що є частиною роману, помилково ім'я Антиной плутають з іменем *Антипод* чи *Антилох* у версії роману, виданій у 1996 році журналом «Сучасність». Антилох – це один із героїв Троянської війни, друг Ахіллеса. Український читач може сприймати це ім'я як комбінацію префікса анти- та кореня -*лох*-, який на сленгу означає 'дурень', 'йолоп', 'невдаха', тобто *НЕ дурень*. Антиподами називають людей, які живуть у діаметрально протилежному пункті земної кулі. Образно висловлюючись, Перфецького можна назвати Антиподом, адже він походить із зовсім іншої реальності – пострадянського простору – на відміну від інших учасників семінару, тобто цей поетонім дозволяє провести опозицію між Перфецьким та європейськими організаторами і гостями дійства.

Походження поетоніма *Зорро Вавель* викликає сумніви. *Зорро*, як відомо, ім'я персонажа – благородного розбійника (*zorro* – з іспанської 'лис', 'хитрун', 'бестія', 'пройдисвіт'), а *Вавель* – замковий комплекс

у Кракові, а також назва пагорба, на якому він розташований. Очевидно перший компонент імені вказує на авантюрну природу персонажа, а другий – одне із «географічних» імен Перфецького, тим більше що безпосередньо за ним згадується інше «географічне» ім'я *Гамбз/м/бург/х/ер*. Із цього псевдоімені можна вивести кілька комбінацій: *Гамбург* – німецьке місто, *гамбургер* – вид бутерброда, *Гамбург хер* – пан із Гамбурга чи чоловічий орган із Гамбурга. Важко відстежити походження компоненту *Гамбз*, це прізвище, що однак не належить жодній значущій персоні, крім, хіба, російського мебляра німецького походження. Можна також пов'язувати поетонім з династією Габсбургів, яка значною мірою пов'язана з Україною, зокрема з Буковиною і Галичиною.

Окремої уваги заслуговують імена-аббревіатури Перфецького. P.S. – скорочення від Перфецький Станіслав. Але P.S. – це ще і *post scriptum* – 'написане опісля'. За авторським задумом роман складається із окремих документів, перекладених і впорядкованих уже після ймовірної загибелі Перфецького. Водночас Перфецький – дитя своєї епохи, постмодерної епохи, епохи «опісля», що і передає це ім'я. Ініціали *М. П.*, що мають означати Мельхіор Перфецький або ж Майстер Печалей, викарбувані на срібному перстні-печатці Перфецького, на нашу думку, мають гумористичний відтінок і висміюють загадкові скорочення офіційних документів.

Остання серія імен персонажа включає *Глюк*, *Блюм*, *Врубль*, *Штрудль* і *Шнобель*. Ці імена служать для утворення асонансів та алітерацій у звуковій тканині прозового твору, та все ж за кожним із них прихований певний зміст. З німецької *Глюк* означає *щасття*, і водночас *Глюк* – німецький композитор, автор опери «Орфей та Еврідіка», тобто поява цього імені в переліку не випадкова. *Блюм* з німецької означає *квітка*, поширене німецьке прізвище, яке, однак, скоріше обране як типове, «прізвище-національність». *Врубль* – можливо, викривлене прізвище російського живописця Врубеля, модифіковане для римування у згаданому переліку. *Wróbel* також польською *горобець*, тобто це одне із «пташиних» імен Перфецького. Ім'я *Штрудль* вживається для римування у псевдонімець-

комовній нісенітниці з листівки Перфецького: «...mit Franzl und Platzl und Kindl und Rundl – willkommen am Stachus, Herr Stach, lieber Strudl» [1, с. 18]. *Штрудль*, очевидно, викривлене *штрудель* чи *струдель* – страва центральноєвропейської кухні. Поетонім згадується у контексті появи Перфецького в Німеччині: «23 січня Стах Перфецький, він же *Штрудль*, ступив на перон головного двірця у вільній баварській столиці» [1, с. 18]. Тобто ім'я *Штрудль* безпосередньо пов'язане із географічним перебуванням персонажа. Поетонім *Шнобель* співзвучний зі словом *шнобель* – 'ніс' мовою ідиш, в українській мові це сленгізм, що також називає ніс, найчастіше великий. Оскільки в описі персонажа відсутні згадки про таку характерну особливість зовнішності, то можемо припустити, що поетонім служить звуковому оформленню твору. Скоріше за все, цей ряд поетонімів слід розглядати як серію іншомовних апелятивів.

Текст «Перверзії» рясніє й варіантами головного імені персонажа – Станіслава Перфецького – *пан Стасьо*, *Сташко*, *пан Стасюньо*.

Якщо проаналізувати мікросистему власних імен Перфецького й зіставити її з поетонімом *Янус Марія Різенбокк*, можна виокремити ряд опозицій: *коханець* – *чоловік*; *молодий (палкий, пристрасний)* – *старий (млявий)*; *гетеросексуальний* – *гомосексуальний*; *бідний* – *багатий*; *неєвропеець (чи недоєвропеець)* – *європеець*; *жертва* – *убивця*. А якщо враховувати ще той факт, що у Перфецького є цілий ряд імен, безпосередньо пов'язаних із національною культурою, де він перебуває, (у Різенбокка одне ім'я), то можна окреслити опозицію *мультикультурний* – *монокультурний*.

Висновок. Сукупність поетонімів, що стосуються одного персонажа, утворюють кореферентну номінацію. Кореферентна номінація дає повну розширену характеристику персонажа, таким чином опозитивні зв'язки з іншими компонентами поетонімосфери можуть виникати на кількох рівнях, у всій повноті розкриваючи складність взаємин між героями.

Перспективи. Подальші дослідження у даній сфері можуть передбачати вивчення опозитивних зв'язків між мікросистемами поетонімосфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю.І. Перверзія. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – 288 с.
2. Андрухович, Ю. Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 128 с.
3. Божко І.С. Особливості антропоніма у постмодерній літературі (на матеріалі поезії Ю. Андруховича) // Вестник Крымских литературных чтений: Сб. науч. статей и материалов: Вып. 7. – Симферополь: Крымский архив, 2011. – С. 230-234
4. Буевская М.В. Поэтонимосфера художественного текста. – К.: Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – 288 с.
5. Воропай, О. Звичаї нашого народу. – Т.2. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – 290 с.
6. Гіряк М. Ігри з ідентичністю в романах Юрія Андруховича // Вісник Львівського національного університету: Серія філол. – Вип. 44. – Ч.1. – Львів, 2008. – С. 72-85.
7. Калинин В.М. К вопросу об оппозициях в поэтонимосфере художественного произведения // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. Научно методический сборник. – К 80-летию профессора О.Е. Ольшанского. – Ч.1. – Славянск: СГПИ, 2001. – с. 93-97.
8. Мюллер В. Великий німецько-український словник – Близько 170000 слів та словосполучень – К.: Чумацький шлях, 2005. – 792 с.
9. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. – Т.4. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – 564 с.
10. Словник сучасного українського сленгу / Упор. Т.М. Кондратюк. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.
11. Ставицька, Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми. – К.: Критика, 2008. – 456 с.
12. Усова Н. В. Опозитивность как фактор организации поэтонимосферы // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 14. – С. 74-79.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andrukhovych Yu.I. Perverzion. – Lviv: VNTL-Classics, 2002. – 288 p.
2. Andrukhovych Yu.I. Disorientation on the territory. – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2006. – 128 p.
3. Bozhko I.S. Anthroponym features in postmodern literature (based on the poetry by Yu. Andrukhovych) // Bulletin of the Crimean literary readings: Collected scientific articles and materials: Vol. 7. – Simferopol: Crimean archive, 2011. – P. 230-234.
4. Buyevskaya M.V. Poetonymosphere of literary text. – Kyiv: Publishing House of Dmitriy Burago, 2012. – 288 p.
5. Voropay O. Customs of our people. – Munich: Ukrainian Publishers, 1958. – 290 p.
6. Hirniak M. Games with identity in Yuriy Andrukhovych's novels // Bulletin of Lviv National University: Series Philology. – Vol. 44. – Part 1. – Lviv, 2008. – P. 72-85.
7. Kalinkin V.M. On the problem of opposition in the poetonymosphere of literary work // Theoretical and applied problems of Russian philology. Scientific and methodical collection. – On the 80th anniversary of Professor O.E. Olshanskiy. – Part 1. – Slovyansk: SSPI, 2001. – P. 93-97
8. Mueller V. Great German-Ukrainian dictionary. Approximately 170000 words and phrases. – Kyiv: Chumatskyi Shliakh, 2005. – 792 p.
9. Ukrainian language dictionary / Systematized with adding own material by B. Hrinchenko: in 4 vol. – Vol.4. – Kyiv: Publishing House of Academy of Sciences of Ukrainian SSR, 1958. – 564 p.
10. Dictionary of contemporary Ukrainian slang / Ed. T.N. Kondratiuk. – Kharkiv: Folio, 2006. – 350 p.
11. Stavytska L. Ukrainian language without a taboo. Dictionary of dirty language and its equivalents. Obscenities, euphemisms, sexualisms. – Kyiv: Krytyka, 2008. – 456 p.
12. Usova N.V. Oppositivity as a factor in the organization of poetonymosphere // Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko. – 2010. – №14. – P. 74-79.

Havryliuk I.S. Coreferential nomination as a poetonym opposition

Abstract. The article analyses coreferential nomination, which constitutes the microsystem of poetonymosphere. The research investigates poetonym opposition between the element of poetonymosphere and coreferential nomination as its microsystem.

Keywords: *coreferential nomination, poetonym opposition, poetonymosphere, microsystem of poetonymosphere, oppositional connection*

Гаврилюк И.С. Корреферентная номинация как поэтонимная оппозиция

Аннотация. Статья анализирует корреферентную номинацию, которая представляет собой микросистему поэтонимосферы. В исследовании рассмотрена поэтонимная оппозиция между элементом поэтонимосферы и корреферентной номинацией как ее микросистемой.

Ключевые слова: *корреферентная номинация, поэтонимная оппозиция, поэтонимосфера, микросистема поэтонимосферы, оппозитивная связь*

Колкутина В.В.

**Урбанистический дискурс в украинской литературе 20-30 годов XX века:
рецепция Д. Донцова-литературного критика**

*Колкутина Виктория Викторовна, кандидат филологических наук,
доцент кафедры украинской и зарубежной литературы*

Южноукраинский Национальный Педагогический университет имени К.Д. Ушинского, г. Одесса, Украина

Аннотация. В настоящей статье исследуется понятие дискурса города как совокупности принципов и закономерностей художественной организации урбанистической поэтики, которая позволяет описывать и изучать Д. Донцова-литературному критику на материале текстов украинской лирики 20-30 годов XX века основные историософские мотивы.

Ключевые слова: дискурс города, украинская литература 20-30 годов XX века

Концепт Петербурга и Киева пронизывает творчество русских и украинских писателей начиная еще со времен А.С. Пушкина. Уже тогда Петербург стал символом в русской литературе; в XIX веке Н. Гоголь и Ф. Достоевский считали этот город монстром, который убивает человеческую индивидуальность, а петербургский период в обществе – разрушительным, началом конца. Известно, что этой теме посвящено немало произведений, а Петербургский мотив, безусловно, функционирует как центральный в творчестве К. Фофанова, И. Анненского, В. Брюсова. И классики, и русские символисты видят этот город в желтом цвете – цвете смерти, которая убивает и сам город, и сердца героев. Подобными экзистенциальными мотивами проникнута творчество украинских писателей и поэтов начала XX столетия.

В современном литературоведении изучение проблематики, связанной с городским текстом в украинской, русской или зарубежной литературе, только начинается. По мнению исследователей начала XXI века поэтический дискурс города на сегодняшний день в полном объеме еще остается не изучен. Ученые только сейчас уяснили необходимость установления общей картины и определение основных этапов исторического развития отечественной урбанистической лирики, подняли вопросы ее поэтики и типологической характеристики, приемов и методов анализа [2].

Однако, еще в 20-30 годах XX века в украинском литературоведении реализовался Дмитрий Донцов (1883-1973 гг.) – один из самых интересных и резонансных украинских литературных критиков XX века, творческое наследие которого настолько уникально и неоднозначно, что выходит за пределы раз и навсегда определенных литературных классификаций и обобщений. Его литературная рефлексия составляет более десяти книг, посвященных актуальным проблемам русской, украинской и зарубежной классики. Среди наиболее известных литературоведческих сборников – «Две литературы нашего времени» (1958 г.), «Правда прадедов великих» (1952 г.), «Тоска по героическому, персоналии и идеи литературной Украины» (1953 г.) [6, с. 221]. Как редактор ведущего тогда в Украине журнала «Литературно - научный вестник», Д. Донцов сформировал новое поколение украинских писателей, которые создавали современную ему литературу и стремились посмотреть на окружающую действительность по-новому, а не с позиции «соцреализма»: «... разве же это не является благородная задача литературного журнала - давать дорогу новым, свежим силам?» [4, с. 305].

Формируя в русле новой идеологии молодое поколение, он часто становился и первым литературным критиком своих молодых единомышленников и, безусловно, заметно влиял на них. Это влияние было настолько мощным и ощутимым, что в дальнейшем стало «моделью для разрастания целого ряда ... журналов, ... было моральным и идейным стимулом для ряда выдающихся идеологов, культурологов и ученых» [1, с. 22].

Особенно действенным было влияние Д. Донцова на таких украинских поэтов 20-30 годов XX столетия, как Е. Маланюк, О. Ольжич, Л. Мосендз и Елена Теллига. Исследователь Р. Рахманный отмечает, что на страницах журнала эти поэты выросли в целостное литературно-идейное сообщество, четверку, способную «вытянуть украинский дух из т.н. тины «квие-тизма» и несопротивления беде» [7, с. 502].

Эстетико-философский алгоритм подхода к интерпретации творчества этих молодых поэтов показывает, что Д. Донцов находился под влиянием европейского мышления и культуроцентризма, который выработал в нем приоритетные эстетико-идеологические критерии оценки творчества. Исходными компонентами его оценочных суждений выступают:

- мировоззренческие основы философии «трагического оптимизма»;
- концепция литературно-трагического героя;
- урбанистический дискурс.

Такие концептуальные основы обусловлены прежде всего потребностью вхождения украинской литературы в европейское культурное пространство. По мнению критика, это предусматривает расширение культурных горизонтов и повышение художественного уровня национальной литературы. Поэтому он пытался включить современную ему украинскую литературу в мировой контекст, рассматривал ее положение и задачи с точки зрения достижений мировой литературы: «... так, как видим это у Шекспира, Софокла, Гетте, Расина ...» [3, с. 276]. Это европоцентрическая установка Д. Донцова, его эстетико-аксиологическая позиция, которая в его рецепции реализовалась в символическом образе «несмертельного» [4, с. 388] города Киева.

Фактически исследователь впервые в литературоведении комплексно проследил урбанистические мотивы украинской поэзии, начиная с древней литературы и даже раньше - с произведений устного народного творчества. Он подчеркнул, что городской элемент, пафос и средневековая эстетика древнеукраинской литературы формируется вокруг Киева, перво-

начальный облик которого возникает в былинном творчестве и литературно оформляется в Библии, находит свое продолжение в поемах Т. Шевченка как «героическая национальная романтика» [4, с. 389].

Урбанистическое поэтическое творчество Е. Маланюка, О. Ольжича, Л. Мосендза и Елены Телиги критик оценивает в социально - культурологической плоскости, поэтому отмечает мотивы, указывающие на связь города с проявлением национального менталитета, исторической памяти народа (точнее - исторического беспамятства), культурными традициями, с именами выдающихся представителей национальной и мировой культуры, памятниками архитектуры [2, с. 9]. Потеря государственности украинской нации была чрезвычайно болезненной для Д. Донцова и в значительной мере предопределяла его историософскую концепцию в целом и культуроцентричное осмысление исторического предназначения и судьбы Киева в частности.

Исходя из этого, Киев рассматривается критиком как своеобразный символ – это «город-светоч, город-маяк, культурно-политический факел, указывающий Украине ее исторический путь» [4, с. 383] (статья «На Старокиевский путь»). Поэтому Д. Донцов олицетворяет Киев с героическим образом, персонифицированным в Лавры, церкви и монастыри. По его мнению, мировоззрение Е. Маланюка, О. Ольжича, Л. Мосендза и Елены Телиги характеризуется романтическим мироощущением, а в их творчестве прослеживаются признаки неоромантической поэтики, поэтому преобладают холодность, мечтательность, героическая национальная романтика, культивируется «сила духа нашего Вечного Города» [4, с. 388].

Киевский (отчасти и Львовский) городские топосы наиболее абстрагированы публицистом от реалий городской конкретики, очерченных в том или ином предметно-тематическом ракурсе. Они ориентированы преимущественно не на предметные реалии, а на отражение и интерпретацию главных исторических этапов развития страны [2, с. 14]. Концепт города воспроизводит оппозицию двух разнонаправленных идеологий, представленных тоталитарным и противостоящим ему антитоталитарным мифами. Городской топос, по наблюдению Д. Донцова, представлен двупланово: с одной стороны, в аксиологических рамках эсхатологической модели, накануне гибели, - это город, пропитанный катастрофическими ожиданиями и пессимистическими настроениями, это пространство, в котором разрушаются онтологические основы бытия [2, с. 14], если его кардинальным образом не изменить. С другой стороны, Киев перерастает в культурно-исторический миф, который формирует его духовно-историческую миссию, историческое видение в дальнейшей перспективе, в национальном развитии. Поэтому Д. Донцов находит в творчестве Е. Маланюка, О. Ольжича, Л. Мосендза и Елены Телиги символические определения Киева как «степной Александрии», «Эллады», культивирует образ Михайловского собора и Святой Софии, Днепра, архистратига Михаила.

Как видим, в рецепции исследователя в творчестве О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, Елены Телиги урбанистический мотив перерастает в историософский и становится центральным. С

позиции публициста он передает много разных художественный трансформаций: варьируется от величественного, мощного, христианского «символа могущества нации и ее исторической миссии», полного «староваряжского безудержного и гордого духа» [4, с. 385], «старого культурного центра восточной Европы, в чьем блеске меркли ... имитации Суздаля и Москвы» [2, с. 387] к противоположному образу, который ассоциируется с оскверненной, истерзанной, разрушенной Украиной - «побитой» [4, с. 399], но воюющей. Но и в том, и в другом случае Киев перерастает в масштабный образ, культивирующий силу и строгость, величие и борьбу.

Урбанистический мотив – определенно готический, поскольку насыщенный элементами фаустовской беспоконечности, передает волевое напряжение и энергию порыва в бесконечность. По мнению публициста, этими качествами пронизана лирика О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, Елены Телиги. Одновременно она насыщена мощным порывом бодрости и просветленности, безудержным романтизмом, бесконечной верой в победу «потомков воинов варяжского Киева» [4, с. 392], выступает «на страже родной земли» [4, с. 391]. Критик рассматривает этот мотив как доминирующий в лирике этих поэтов, подчеркивает, что он функционирует в контексте насущных современных общественных и литературных вопросов. Проблемы современности, о которых пишут анализируемые им авторы, по его мнению, обязательно должны проецироваться на «дух киевской старины». Идти «старокиевским путем» - это уподобить своих героев героике; создавать образы, «вдохновленные непоколебимой верой в его воскрешшую славу» [4, с. 395].

Урбанистические идеи Д. Донцова имели не только готические, но и барокковые [5, с. 18] корни. Художественная реализация историософских концептов О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, Елены Телиги, по мнению критика, осуществлялась на основе необарокко как стиля, который раскрывает дух героики, беспокойства, порывистости, мощи, борьбы. Д. Донцов подчеркивал, что необарокко концепция человека предусматривала моделирование нового мировоззрения, в основе которого - ярко выраженный внутренний духовный потенциал. Анализируя героические страницы прошлого, когда «гудит украинская земля» [4, с. 391], а «слава звенит в Киеве», когда Киев олицетворяет новый Рим, Д. Донцов призывает современных поэтов поддержать патриотическое начало. Поэтому, по мнению публициста, в основе их произведений – четкая историософская концепция понимания предназначения Украины.

Барокковое начало позволяет критику анализировать поэзии А. Стефановича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена контрастно, сопоставляя две ментальности, две культуры - украинскую и русскую. Он прослеживает высокую духовность украинского барокко, воплощенного в «дух предков», в «ценные святыни», показывает ее открытость к западноевропейской и московской культуре. Но при этом критик считает, что: «... Москва против воли доказывала, что Киев и его памятники, вся его культура и дух чужие Москве, не свои ...» [4, с. 388]. Такая контрастность объясняется

уже сложившимся националистическим каноном Д. Донцова как идеологически оппозиционным соцреалистическим произведениям советской Украины.

Осознание национальной идентичности, выделение образа Украины и Киева в лирике О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, Елены Телиги, эстетическое сопереживание трагизма исторического развития страны и выработка путей его преодоления через осмысление прошлого, очерчивание новых национальных идеалов, которые должны способствовать национальному возрождению, тесно связано, по нашему мнению, с просветительско-культурологической функцией литературной критики Д. Донцова.

По его убеждению, духовный упадок украинцев предопределен внедрением и культивированием «литературы «авангарда», сексуального беснования, ... Сатаны ... шутовства и красного филистера» [4, с. 597]. Под воздействием «босяцкого «разгула» советских фельдфебелей от литературы» [4, с. 597], то есть, поетов, культивирующих позиции соцреализма (П. Тичины, М. Рыльского), происходит деградация сознания, духовная деградация украинцев, аксиологический кризис, унификация, аполитичность, тотальное общественно-экономическое и политическое координирование обществом. Д. Донцов осознает, что в случае глобального распространения подобной идеологии все это может стать реалиями культурологического масштаба. Поэтому миссию О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, Елены Телиги он усматривал в избавлении украинской литературы от упрощенности и будничности, банальности и литературного «мещанства». Углубляясь в героическое прошлое, исследуя ключевые образы, что, варьируясь, доминируют в лирике О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, культивируя «традиции исторические, героичку, чистоту и мистику старого Киева» [4, с. 597], Д. Донцов стремился искоренить потребительское мировоззрение, предложить собственный эстетико-гносеологический вариант духовных ценностей. Это была вполне продуманная и взвешенная его культурологическая позиция, которой он придерживался на протяжении всей своей жизни. Так, еще в статье «Россия или Европа?» исследователь писал: «Что важнее, спрашивал Писарев, – сапоги или Шекспир? Сапоги, отвечал он, потому что их полезность очевидна. Так апофеоз массы привел к ... примитиву, некультурности ... Не тянуть вверх, а самому спуститься. Накушаться, напиться, в лапти надеть ботинки – только это нужно» [4, с. 275]. Следовательно, разработанная Д. Донцовым система моральных и интеллектуальных принципов художественного творчества базируется на ориентации на творческую интеллигенцию как основного субъекта создания и новой литературы, и нового общественно-политического сообщества.

Очевидно, что собственными идеями Д. Донцов пытался повлиять на адресата, поразить его. По нашему мнению, таким образом он стремился воспитать новых читателей, сформировать их мировоззрение. Подобного принципа общения адресата и реципиента он требовал и от украинских авторов. Как видим, исследователь указывал на непосредственный диалог между ними,

поэтому украинского писателя Д. Донцов призывал создавать такие шедевры, которые бы не только «трогали» [3, с. 71] душу адресата, но и влияли, формировали его мировоззрение. А поэзия, по его мнению, – это средство формирования миропредставления читателя; она, бесспорно, должна влиять на него вместе с «верой и интуицией» [3, с. 70].

Проанализировав понятие урбанистического дискурса в украинской литературе 20-30 годов XX века в рецепции Д. Донцова, мы можем резюмировать, что размышления критика о творчестве Елены Телиги, Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена неотделимы от национального вопроса, который в его литературно-критических статьях реализуется в силовом поле понятия «нация». Культуроцентрическая концепция нации оказалась ведущей в творчестве Д. Донцова. Он считал, что культура и прогресс – творцы истории, поэтому в своих публикациях декларировал концептуальную программу национального и культурного самосохранения. Большое внимание критик уделял литературе как фактору, на основе которого формируется нация, поэтому художественные достижения Елены Телиги, Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена использовал как средство для определения и оценки литературной ситуации в Украине. Для него прогресс, порыв, преобразование – ключевые понятие эстетики, единственный способ национального объединения и сохранения.

Основные принципы Д. Донцова как литературного критика Елены Телиги, Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена соотнесены с его философскими взглядами, а именно, с комплексом категорий философии трагического оптимизма, которые он выделил сам: трагизм, героизм, витальность. Эти же составляющие определяют и его культурологию, и эстетику, и идеологию. Д. Донцов мыслил этими категориями, анализируя то или иное произведение, при этом часто игнорировал сугубо литературоведческими критериями (тропикой, авторской стилистикой, жанровым своеобразием), которые не стремился включать в свой анализ. Выработал концепцию трагического героя, которая в литературоведении оказалась новаторской.

Д. Донцов – исключительно идеологический критик. Его критическая рефлексия своеобразна – это своего рода идеология, выраженная в художественных формах и образах. Поэтому, интерпретируя мировоззренческо-эстетические основы лирики Елены Телиги, Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена, он исследовал созвучные мотивы, архетипические образы, символы и мифологемы, проблему кардиоцентризма, концептуально раскрыл стилистические особенности, образы Украины и Киева, что перерастают в художественную концепцию национальной героики, волонтаризма, воинственности, исторического активизма. И сквозь призму этих свойств критик ярче изучил историософский пласт их лирики, в результате чего выделил национальную идею как неотъемлемый фактор развития нового общества.

С точки зрения Д. Донцова, творчество Елены Телиги, Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена имело целью вписать украинскую национальную составляющую в европейский литературный контекст, ввести ее в русло европейского культурного мышления межвоенного двадцатилетия. Поэтому в творчестве молодых

поэтов он увидел яркое оригинальное «ядро». Выделив лирику Елены Телиги, Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена, Д. Донцов стремился отчетливо очертить их неповторимый профиль на европейском и мировом фоне, в контексте литературно-эстетической философии 20-30 годов XX столетия.

Характерно, что, исследуя урбанистический дискурс в украинской литературе 20-30 годов XX столетия, фактически рассматривая ключевые образы лирики Е. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена, Елены Телиги, публицист ни разу не обосновывает собственную точку зрения на проблему дефиниций терминов «образ», «персонаж», «тип», «литературный герой». Однако, будет безосновательно думать, что критик не различает их.

Термин «герой» подчеркивает доминирующее положение действующего лица в произведении, причем это лицо несет основную не проблемно-тематическую [8, с. 123], а идейно-эстетическую нагрузку, обладает ярко выраженным характером, но не всегда изображено широко и всесторонне. В сложных жизненных ситуациях он руководствуется исключительно блестящей целью, а его мировоззрение проникнуто вечной идеей. Герою присущ высокий, благородный трагизм и дра-

матизм, сильная экспрессия, демонический накал, а также «соревновательный момент, бунт, стремление чего-то достичь» [3, с. 260]. Характеризуют такого героя исключительно поступки и поведение, однако, о его характере может сообщаться непосредственно или от автора, или от других персонажей, может иметь место самохарактеристика. Такой выступает, например, «необычная женщина» [3, с. 263], Библийская Далила, которая, изменила Самсону, но «решается на поединок» [3, с. 263] с ним; героями являются Макбет У.Шекспира, Прометей Дж. Байрона и Тараса Шевченко, руководитель контрреволюционного вандейского восстания маркиз де Лантенак из романа В. Гюго «Девяносто третий год», шевалье де Туш (с одноименной повести Барбея Оревиля), поскольку они «добрые или злые, но всегда интересные» [3, с. 262].

Таким образом, Д. Донцов как литературный критик исследует понятие дискурса города как совокупность принципов и закономерностей художественной организации урбанистической поэтики О. Ольжича, Е. Маланюка, Ю. Липы, Ю. Клена, Л. Мосендза, которая одновременно позволяет ему описывать и изучать основные историософские мотивы украинской лирики 20-30 годов XX века.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баган О. Ідейно-культурологічний модус вісниківства (До проблеми переосмислення явища) // Наукові записки. – 2006. – Вип. 69. – С. 21-40.
2. Вихор І.В. Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ століття : Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. – Тернопіль, 2011. – 19 с.
3. Донцов Д. Дві літератури нашої доби – Торонто : Гомін України, 1958. – 296 с.
4. Донцов Д. Літературна есеїстика – Дрогобич : Відродження, 2009. – 688 с.
5. Квіт С.М. Дмитро Донцов та «Літературно-Науковий Вісник» («Вісник») на тлі розвитку української літератури й журналістики. Ідеологічний, естетичний та організаційний принципи : Автореф. дис. д-ра філолог. наук. – К., 2000. – 28 с.
6. Колкутина В.В. Функционирование «вечной идеи» в эссеистике Дмитрия Донцова – литературного критика // На пересечении языков и культур. – Киров, 2013. – С.220-228.
7. Рахманний Р. Дмитро Донцов і Юрій Клен: 1933-1939 // Україна атомного віку: есеї і статті, 1945–1986 : У 2 т. – Торонто : Гомін України, 1988. – Т. 2. – С. 501-525.
8. Тамарченко Н. Теоретическая поэтика: понятия и определения : [Хрестоматия для студентов филологических факультетов] / Н. Тамарченко – М. : РГГУ, 1999. – 300 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bagan O. ideological and cultural visnykivstva mode (the problem of rethinking phenomenon) // Scientific Notes. - 2006 - Vol. 69. - P. 21-40.
2. Vykhov I.V. Discourse in Ukrainian cities poetry 1 end - the first half of the twentieth century: Thesis dis. cand. philol. sc. - Ternopil, 2011. - 19 p.
3. Dontsov D. Two literature of our age - Toronto: Homin Ukrainy, 1958. - 296 p.
4. Dontsov D. Literary essay. - Drobobych: Rebirth, 2009. - 688 p.
5. Kvit S.M. Dmytro Dontsov and "Literary and Scientific Bulletin" ("Bulletin") against the backdrop of Ukrainian literature and log-listyky. Ideological, aesthetic and organizational principles: Thesis dis. Dr. philol. sc. - K., 2000. - 28 p.
6. Kolkutina V.V. The functioning of the "eternal ideas" in esseistike Dmytry Dontsov - literary critic // At the intersection of languages and cultures. - Kirov, 2013. - S.220-228.
7. Rakhmanny R. Dontsov and Yuri Klen: 1933-1939 // Ukraine nuclear age: essays and articles, 1945-1986: in 2 v. - Toronto: Homin Ukrainy, 1988. - Vol 2. - P. 501- 525.
8. Tamarchenko N. Theoretical poetryka: concepts and definitions: [Reader for students of philological faculty] / N. Tamarchenko - Moscow: RGGU, 1999. - 300 p.

Kolkutina V.V. Urbanistic diskurs in Ukrainian literature 20-30 years of XX age: a reception of D.Doncov-literary critic

Abstract. In this article it's analyzed the concept of discourse of city as the aggregate of principles and conformities of artistic organization of urbanistic poetics which allows D. Doncov - literary critic- to describe and study on basis of material of the ukrainian lyric texts of 20-30 years of XX age basic historico-philosophical motives.

Keywords: diskurs of city, ukrainian literature of 20-30 years of XX age

Кочукова Н.І., Жукова М.К.
Активні дієприкметники в українській науковій мові

Кочукова Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури

Жукова Марина Костянтинівна, студентка філологічного факультету
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті порушено дискусійне питання щодо вживання активних дієприкметників теперішнього часу із суфіксами -уч-, -ач- у наукових текстах різних галузей, виявлено основні тенденції їхнього використання. Схарактеризовано погляди вчених на особливості функціонування зазначених дієприкметників у структурі української мови різних періодів.

Ключові слова: активні дієприкметники із суфіксами -уч-, -ач-, наукова мова, науковий текст, мовна норма, складні іменники

Проблема активних дієприкметників із суфіксами **-уч-, -ач-** в історії розвитку граматичної думки дотепер була й досі залишається дискусійною. В українській мові збереглися лише деякі давні дієприкметники теперішнього часу на **-учий (-ючий), -ачий (-ячий)**, що перетворилися вже на якісні прикметники, тобто виражають постійну ознаку предмета, причому здебільшого в інтенсивному вияві. Це – **співучий** (співучий народ), **живучий** (живуча істота), **родючий** (родючий ґрунт), **палючий** (палюче сонце), **кусючий** (кусюча муха), **лежачий** (лежачий камінь), **ходячий** (ходячий анекдот), **зрячий** (зряча людина), **терплячий** (терплячий чоловік) тощо.

Мета статті – схарактеризувати погляди вчених на особливості функціонування зазначених дієприкметників у структурі української мови різних періодів, виявити найуживаніші активні дієприкметники із суфіксами **-уч-, -ач-** у наукових текстах різних галузей, запропонувати українські відповідники до поширених форм досліджуваних дієприкметників, які є більш органічними для української мови.

Джерелом фактичного матеріалу слугували науково-теоретичні, дослідницькі статті, автореферати з різних галузей науки, методичні рекомендації, посібники.

Активні дієприкметники із суфіксами **-уч-, -ач-**, які в традиційній граматиці називають «активними дієприкметниками теперішнього часу», у різні періоди розвитку української мови характеризувалися різною продуктивністю й стилістичною функціональністю. На думку О. Синявського, активні дієприкметники перебували в стані зникнення за винятком тих, які вже перейшли до розряду прикметників, що вже не мали часової ознаки і виконували синтаксичну функцію означення [5, с. 183]. Так, зокрема, Т.Коць, досліджуючи дієслівну парадигму в прескрипціях і публіцистичних текстах початку ХХ століття, зазначала, що «мова періодики 10-30-х рр. ХХ ст. демонструвала активне вживання дієприкметників на **-уч(ий), -юч(ий)**: *працюючий, вступаючий, оглушаючий, слідуєчий, біжучий, дрімаючий*. Уживання активних дієприкметників на **-уч(ий), -юч(ий)** в синтаксичній ролі підмета або додатка граматики називали впливом російської мови або ознакою «поганої літературної мови» [4, с. 73]. Авторка наголошує, що всі наведені зразки дієприкметників виконували в реченні лише синтаксичну функцію означення, напр.: *Пануюча нація не йде на зустріч українським домаганням* (С, 28.01.1912); *Нелегке завдання лежить на правлінні: освідомити вступаючих членів – розтлумачити їм всі ті способи ведення пот-*

ребительської крамниці, в яких вона може окріпнути й виправдати свої завдання (М, 06. 02.1912); *Різка, оглушаюча, а разом бадьора, повна віри в свою правість і в свою перемогу – ся нова музика українського народу* (ВС, 28.01.1912). Деякі вживані в мові преси дієприкметники літературна норма засвоїла в іншому словотвірному оформленні: виховавчий (пор. у сучасній мові виховний), приїзду́чий (пор. приїжджий), напр.: *Майже всі делегати зазначали, що у нас ще не досить добре стоїть виховавча робота серед членів нашого товариства* (ГН, 12.09.1927); *Хата поділена на дві частини: перша відпочивальня для приїзду́чих, а друга – музей* (ШД, 11.03.1921) [4, с. 73].

Свого часу А.П. Грищенко зазначав, що активні дієприкметники на **-уч(ий), -юч(ий)** «не перебувають у регулярних мотиваційних зв'язках з відповідним типом дієслівних основ. Спорадичне творення розгляданих дієприкметників дає змогу вважати їх периферійними щодо морфологічної системи української мови віддієслівними похідними» [6, с. 441]. Периферійний статус розглядуваних дієприкметників, на думку вченого, підтверджують також такі показники, як неможливість творення від дієслів на **-ся** (*сміятися, грітися, листуватися*) і абсолютно ненормативний характер конструкцій з постпозитивними дієприкметниковими зворотами, напр.: *Всі вони (хлібороби) разом були як би одною силою, одною міццю, що йшла проти другої сили й **моці, спочиваючої в землі*** (Н. Кобринська)» [6, с. 441].

Автори одного з найновіших підручників з української мови зауважують, що активні дієприкметники із суфіксами **-уч-, -ач-** не набули в сучасній українській мові регулярного творення, тому що вони утворюються тільки від неперехідних дієслів, лексичний корпус яких кількісно невеликий, тому дієприкметники із суфіксами **-уч-, -ач-** і формують в українській мові непродуктивний словотвірний тип [7, с. 321]. Проте, на їхню думку, вони є характерними для сучасної української мови, оскільки активно вживалися в українських текстах кінця ХХ ст. і продовжують використовуватися у сучасній літературі, що підтверджується низкою прикладів: *Чи не можна через проламіну в греблі зробити **висячий** міст для танків?* (О. Гончар); ... *та не знав про це, а відкрив тільки нині, тільки тут, в сизовишневих безмежжях **співаючого**, саяливого храму* (П. Загребельний); *Його не бачили **лежачим** ниць.* – *Хіба тоді, як пив з потоку воду* (Д. Павличко); *Бий за каблуками, Смакуй коктейлі з соломин. Клади у порох закарлюками **Повзучий** слід свій, друже мій* (В. Стус); *Полісся – це повільність і понурість, це доведений*

майже до повної зупинки час, це **повзуча** комуністична вічність, ... (Ю. Андрухович, 1999); *І таким є життя в цій залятій дірі, літературному гуртожитку, вигаданому системою для виправдання й самозаспокоєння, в цьому семиповерховому лабіринті посеред жахної столиці, у загниваючому серці напівіснуючої імперії* (Ю. Андрухович, 1998) [7, с. 321–322].

Витіснення активних дієприкметників з різних сфер української мови, на думку К.Г. Городенської, відбувається складно й повільно. Як давні книжні запозичення із церковнослов'янської, а пізніше – із російської мови вони суперечать системі української літературної мови, сформованої на народній основі. Незважаючи на цю лексико-словотвірну норму в радянський період намагалися поширити російські активні дієприкметники, передусім у науковому стилі, замість того, щоб відшукати засоби української мови або створювати їх для вираження потрібних понять [3, с. 10]. Така хибна традиція простежується й наразі в українській науковій мові. Численні приклади, вибрані з наукових текстів, свідчать про це. Напр.: *«Проте експерти зазначають, що кількість активних неурядових організацій (НУО) як основних суб'єктів приватного неприбуткового сектору є ще меншою за офіційну кількість звітуючих суб'єктів, оскільки більшість формально існуючих неурядових організацій не є активно діючими»* (Т. Борисова); *«Водночас багаторічні лабораторні і польові дослідження в різних регіонах України показали стимулюючі властивості йоду на урожайність і якість цукрових буряків, зернових, соняшнику, винограду та інших культур»* (В.М. Сендецький); *«Існуюча нормативно-правова база дозволила забезпечити національно-культурні інтереси представників діаспори українського й грузинського народів на територіях двох держав, визначила напрями їх громадської й культурницької діяльності»* (С. Кобута, А. Яворський); *«Праця засвідчила появу неупередженого наукового погляду на визначальні й переважаючі на сьогодні апріорі такі, що не підлягають сумніву, висновки щодо неминучості глобалізаційних трансформацій світового порядку та економічних відносин як його складової»* (О.М. Сохацька).

За нашими спостереженнями, у наукових текстах біологічної галузі досить поширеними є такі активні дієприкметники, як *зникаючий, існуючий, переважаючий, домінуючий, оточуючий, прогресуючий, результуючий, стимулюючий*. Напр.: *«У складі лучно-степових угруповань на схилах опільських пагорбів вкрай рідко трапляються зникаючі види Neotinea ustulata, Ophrys apifera, відомі з 1-2 місцезростань загальною чисельністю по кілька особин»* (Н.В. Шумська, І.І. Дмитраш); *«Найвищий показник якості популяцій та переважаючі частки особин високого і середнього класів віталітету встановлені для ценопопуляцій T. officinale і R. acris приміського екотопу і зони комплексного озеленення (процвітаючий тип віталітету), а для ценопопуляцій Р. major – тільки у приміській зоні»* (М.М. Миленька, З.І.Шумська, О.С. Броневиц, І.Б. Лисюк); *«Аналіз проб, відібраних з глибини, показав, що ці водорості також додали суттєвий внесок до показників, але слід відмітити, що на домінуючі позиції вийшли синьо-зелені водорості (представники роду Oscillatoria) – 82,3% від загальної чисельності та 52,8% від біомаси»*

(В.П. Гусейнова, Т.С. Рибка, Ю.Н. Воліков); *«Не менш загрозливим для сучасних екосистем є прогресуюче підвищення річних температур внаслідок так званого «парникового ефекту»* (Т.В. Филипчук, І.О. Ситнікова); *«Внесок тест-ознаки в результуючий показник чутливості до дії обраних факторів визначали використовуючи множинний покроковий регресійний аналіз за допомогою програми STATISTICA 6»* (Т.В. Филипчук, І.О. Ситнікова).

У наукових працях з історії було виявлено такі активні дієприкметники, як *узагальнюючий, воюючий, несучий, існуючий, всеохоплюючий, домінуючий, діючий, наростаючий, пануючий*. Напр.: *«Воюючі армії займалися реквізиціями продовольства, худоби, коней у населення, непоодинокими були випадки мародерства та ін.»* (М. Вітенко); *«Існуюча нормативно-правова база дозволила забезпечити національно-культурні інтереси представників діаспори українського й грузинського народів на територіях двох держав, визначила напрями їх громадської й культурницької діяльності»* (С. Кобута, А. Яворський). А в текстах правової сфери, зокрема авторефератах, анотаціях, статтях, посібниках, досить поширеними є такі активні дієприкметники, як *ізолюючий, діючий, існуючий, пом'якшуючий, всеохоплюючий, працюючий, зростаючий, наростаючий, деталізуючий, контролюючий, правостворюючий, ліцензуючий, обслуговуючий, домінуючий*. Напр.: *«Наростаюча в Україні криза місцевого самоврядування ставить перед її громадянами нові виклики, що зумовлюють необхідність пошуку інноваційних підходів до формування нової політики на місцях, утворення самодостатніх громад та модернізації усієї системи управління регіональним розвитком»* (А.О. Безносик); *«Тому поняття «механізм правового регулювання» тут є не простим відображенням дійсності, а її концептуалізацією через існуючі теоретичні уявлення та їхній синтез у межах певної теоретичної ідеї»* (О.В. Зінченко); *«Не тільки філософії права того часу, але і самому діючому праву всякий діючий закон, і утверджений, і звичайний, повинен відповідати природному праву, інакше він не буде мати належної юридичної сили, його можна знехтувати»* (І.М. Ситар); *«Так, наприклад, квазідемократична форма громадського самоврядування, яка виникла при соціалізмі, велика кількість жорстко централізованих громадських організацій (профспілки, природоохоронні, спортивні об'єднання) допускали обов'язкове, фактично примусове членство, яким неодноразово були охоплені всі працюючі громадяни і навіть учні»* (О.В. Батанов); *«Викладення матеріалу у даному навчальному посібнику вільне від будь-яких ідеологічних тверджень, бо автори виходили із загальнодемократичної концепції забезпечення і захисту прав людини як домінуючої функції держави»* (Б.В. Калиновський, О.Я. Лапка, Н.Я. Лапка, Т.О. Пікуля та ін.). Продовжують використовувати такі дієприкметники й автори праць економічної тематики. Напр.: *«Він дозволяє управляти економічною системою так, щоб створювалася рента, яка зміцнює діючий політичний порядок та правлячу еліту»* (Т. Желюк, К. Ревун); *«Водночас динамічно зростаючий попит на високоякісну продукцію органічного сектору в багатьох країнах світу дає шанс для України стати активним учасником світового ринку органічної про-*

дукції» (О. Дудар); «Маркетинговий план є основним інструментом, що створює **стимулюючий** вплив на дистриб'юторів та заохочує їх розширяти мережу покупців і рекрутувати їх у процес продажу» (О. Сохацька, Т. Демкура).

Нерідко науковці вживають субстантивовані дієприкметники, зокрема *завідуючий, проживаючий, голову-ючий, виконуючий*, що суперечить сучасній мовній нормі. Напр.: «... за договором про готельне обслуговування одна сторона (готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення) зобов'язується за дорученням іншої сторони (**проживаючого**) надати послуги з тимчасового проживання (ночівлі) у спеціально обладнаному жилу приміщенні (номері), виконати або організувати виконання інших визначених договором на готельне обслуговування послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням, а **проживаючий** зобов'язується сплатити за ці послуги встановлену плату» (В.І. Гостюк), пор. мешканець; «Спеціалісти з мережевого маркетингу вважають, що за терміном перебування на ринку всі компанії мережевого маркетингу можна поділити на чотири групи: ті, що працюють менше року (**«стартуючі»**); від одного до трьох років (**«молоді»**); від трьох до десяти років (**«старожили»**); більше десяти років (**«довгожителі»**)» (О. Сохацька, Т. Демкура), пор. стартувальники; «На сьогодні юридичними формами глави держави є: 1. Одноособовий монарх, який успадкував свою посаду (наприклад, Великобританія, Японія, Іспанія, Марокко). 2. Одноособовий монарх, призначений своєю сім'єю (наприклад, Саудівська Аравія). ...б. Глава уряду, **виконуючий** функції глави держави (наприклад, землі Німеччини)» (Н.В. Коваль), пор. виконавець; «Для джерел таких шкідливих факторів, як теплові виділення, шум, вібрація, ультразвук, електричні поля, іонізуюче випромінювання в дипломному проекті необхідно вказати заходи та засоби щодо усунення їх шкідливих впливів на **працюючих**» (Я.М. Семчук), пор. працівників.

Невиправданим також є вживання в наукових текстах активних дієприкметників замість нормативних складних іменників. Напр.: «Парадокс полягає у тому, що О. Яценко як **практикуючий адвокат** не бачить продовження своєї пропозиції, оскільки, в такому випадку суд має зобов'язати свідка з'явитися до нотаріуса і дати показання» (О.О. Бадила), пор. адвокат-практик.

Відповідно до сучасної словотвірної норми, наголошує К.Г. Городенська, активні дієприкметники рекомендовано замінювати різними способами та засобами, передусім прикметниками із суфіксами **-н/-івн, -льн** (напр.: *організаційний* замість *організуючий*, *руйнівний* замість *руйнуючий*, *вимірювальний* замість *вимірюючий*, *блокувальний* замість *блокуючий*), складними іменниками (напр.: *дорога-дублер* замість *дублююча дорога*; *організація-спонсор* замість *спонсоруюча організація*, *фірма-конкурент* замість *конкуруюча фірма*), іменниками із суфіксами **-ач, -ник/ -льник, -ар, -янин** та ін. (напр.: *завідувач* замість *завідуючий*; *командувач* замість *командуючий*; *виконувач* замість *виконуючий* обов'язки; *пикетувальник* замість *пикетуючий*; *мітингувальник*, *мітингар* замість *мітингуючий*; *страйкар* замість *страйкуючий*; *вірянин* замість *віруючий*) [3, с. 10]. Вибір такого засобу залежить насамперед від

суті позначуваного поняття, а також від значення іменника, з яким він поєднується. У мовознавчих текстах автори послідовно дотримуються згаданих рекомендацій. Напр.: «На основі **домінантних** слів у системі речення-загадки вибудовуються образно-сміслові паралелі текстової структури, де такі лексичні одиниці різної денотативної співвіднесеності супроводжуються лексемами з виразно характеристичними ознаками — статичними, динамічними» (А. Мойсієнко); «**Чинне** законодавство не містить визначення поняття гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими благами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту» (Л. Ажнюк). Водночас помітною є тенденція до заміни активних дієприкметників різними засобами в наукових текстах суспільно-гуманітарних наук, зокрема прикметниками. Напр.: «Система **координаційних, консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб при главі держави** (далі — **допоміжні органи**), їх місце та роль визначаються правовим статусом глави держави як найвищої посадової особи або органу» (Н.В. Коваль). Саме прикметникам із суфіксом **-льн** автори починають надавати перевагу серед українських відповідників. Напр.: «Збільшенню забруднення акваторії сприяла робота декількох морських портів і рейдово-**перевантажувальних** комплексів» (О.В. Сухаренко); «Вивчення впливу **забруднювальних** речовин на гідросистему не може бути обмежене проведенням дослідів лише на організменому рівні, оскільки дозволяє виявити аномальні зміни лише на пізніх стадіях інтоксикації, коли організм перебуватиме на межі загибелі» (О.В. Сухаренко); «Це дає змогу розглядати ГФКБ як надійний і достовірний маркер токсичного впливу полутантів, за допомогою якого можливо оцінити **ущкоджувальні** ефекти на ранніх етапах і розробити ефективні заходи компенсації патогенетичних порушень» (О.В. Сухаренко); «Виходячи з отриманих даних, С.А. Поленов пояснив, що **стимулювальний** ефект лейкотриєнів частково опосередкований релізінгом NO, а епідермальний фактор росту підвищує секрецію пепсиногену частково за рахунок генерації NO» (О.В. Севериновська, О.О. Галінський, А.І. Руденко, О.Б. Мурзін, В.В. Бабічева, Л.Д. Скубицька). Замість активних дієприкметників теперішнього часу на **-учий (-уючий)** можна вживати підрядні означальні речення. Такі синтаксичні конструкції є органічними для української мови. Напр.: «**Мета дослідження — оцінити якість проведених реставрацій постійних зубів у дітей, що проживають у місцевості, забрудненій солями важких металів**» (В.В. Аваков, М.М. Рожко); «**За матеріалами переддипломної практики наводять дані про стан виробничого травматизму та профзахворюваності на підприємстві за останні 3 роки, аналізують причини нещасних випадків. Визначають показники, що характеризують рівень травматизму за статистичним методом (коефіцієнт частоти та коефіцієнт важкості травматизму) та величину економічних збитків**» (Я.М. Семчук).

На думку К.Г. Городенської, «ще більше зволікають із заміною активних дієприкметників в українській термінології, бо вважають, що деякі з них просто не можна замінити або від них важко відмовитися, адже

вони стисло і точно передають ознаку предмета за виконуваною ним дією» [3, с. 10]. Так, зокрема, у наукових текстах фізичної галузі досить часто трапляються активні дієприкметники в складі термінологічних словосполучень. Напр.: «Для АЕСА твердих проб (в тому числі поширюючого) використовується **тліючий розряд**, що живиться постійним струмом» (Б.К. Остафійчук, І.П. Яремій, С.І. Яремій, У.О. Томин); «Основним елементом спектрального пристрою є **диспергуючий елемент**, який визначає основну характеристику спектрального пристрою – кутову дисперсію» (Б.К. Остафійчук, І.П. Яремій, С.І. Яремій, У.О. Томин); «Одним із перспективних методів модифікації даних матеріалів є іонна імплантація, яка дає можливість цілеспрямовано змінювати кристалічну структуру їхніх приповерхневих шарів, а відповідно і магнітні властивості, внаслідок чого виникає можливість ефективного перетворення імпульсного НВЧ-сигналу в **біжучі спінові хвилі** та генерації даних хвиль із набагато меншими довжинами та втратами, а також застосовується для усунення жорстких магнітних доменів» (Б.К. Остафійчук, О.З. Гарпуль, В.В. Куровець). Справедливо зауважує Галина Гнатюк, праці якої присвячені дієприкметникові в українській мові, про те, що «у тих складних термінах, де означенням може бути і прикметник, і дієприкметник без семантичної відмінності, використання прикметника більш умотивоване. Прикметник має більш абстраговане значення, ніж спільнокореневий дієприкметник, а це відповідає постійній ознаці предмета, наприклад, *гальмівний – гальмуючий*» [2, с. 148]. За спостереженнями О. Андрусишин, «у термінах словників середини ХХ ст. зафіксовано багато активних дієприкметників, особливо теперішнього часу. Чимало дієприкметників на *-уч(ий)*, *-ач(ий)* є в «Ро-

сійсько-українському фізичному словникові» В. Гейченка, О. Жмудського, П. Кузьменка, Є. Майбороди (1959 р.): *виючий, домінуючий, задовольняючий, збуруючий, звукозаписуючий, зволожуючий, згасаючий, карбодоутворюючий, мигаючий, нагнітаючий, незамерзаючий, обтікаючий, підсилюючий, посилюючий, прискорюючий, рідиннотекучий, розв'язуючий, тягнучий, фільтруючий*. В «Українсько-англійсько-німецько-російському словникові фізичної лексики» В. Козирського і В. Шендеровського зафіксовано поодинокі приклади активних дієприкметників теперішнього часу (*гальмуючий, їдучий, містячий, киплячий*) [1, с. 32]. Авторка констатує, що для української науково-технічної термінології кінця ХХ ст. притаманна тенденція до заміни активних дієприкметників теперішнього часу, які функціювали в словниках середини ХХ ст., термінами-прикметниками. Чужомовних впливів зазнала термінологія «Російсько-українського фізичного словника», натомість «Українсько-англійсько-німецько-російський словник фізичної лексики» В. Козирського й В. Шендеровського послідовно уникає активних дієприкметників теперішнього часу [1, с. 33].

Отже, сьогодні наукове висловлення сприймається не лише як суха констатація фактів, а як яскраво індивідуалізований твір з характерним лексичним, морфологічним, синтаксичним наповненням. Тому сучасним фахівцям природничої, технічної, суспільно-гуманітарної сфери варто дотримуватись порад відомих мовознавців щодо використання деяких морфологічних одиниць в українській літературній мові, зокрема дієприкметників на *-учий (-ючий)*, *-ачий (-ячий)*. Такі рекомендації ґрунтуються на граматичних традиціях української літературної мови й відтворюють її національну самобутність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин О. Дієприкметники в українській науково-технічній термінології / О. Андрусишин // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2011. – № 709. – С. 31 – 34.
2. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові [монографія] / Г. М. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1982. – 248 с.
3. Городенська К.Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? / К.Г. Городенська // Українська мова. – 2013. – № 2. – С. 3 – 11.
4. Коць Т. Граматична норма: дієслівна парадигма в прескрипціях і публіцистичних текстах початку ХХ століття / Т.Коць // Українська мова. – 2013. – № 1. – С. 68 – 75.
5. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Х.: Київське держ. вид-во «Література й мовознавство», 1931. – 368 с.
6. Сучасна українська літературна мова: підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; за ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – 493 с.
7. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А.Алексієнко, О.М.Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К.: Знання, 2013. – 524 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andrusishin O. Participle in Ukrainian scientific and technical terminology / O. Andrusishina // Herald Nat. Univ "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Ukrainian terminology" - 2011. - № 709. - S. 31 - 34.
2. Hnatiuk G.M. Participles in modern Ukrainian literary language [monograph] / G.M. Hnatiuk. - K.: Science. thought, 1982. - 248 p.
3. Horodenska K.G. New phenomena and processes in Ukrainian word formation dynamics or structural word destruction standards? / K.G. Horodenska // Ukrainian language. - 2013. - № 2. - P. 3 - 11.
4. Kots T. grammatical rules, verb paradigm in preskryptsiyah and journalistic texts early twentieth century / T. Kots // Ukrainian language. - 2013. - № 1. - P. 68 - 75.
5. Synyavs'kyj O. Standards of Ukrainian literary language / O. Synjavs'kyj. - H.: Kiev state. publishing house "Literature and Linguistics", 1931. - 368 p.
6. The modern Ukrainian literary language: tutorial / A.P. Gryshchenko, L.I. Macko, M. Ivy, etc.; eds. A.P. Hryshchenko. - K.: High School., 1997. - 493 p.
7. Modern Ukrainian Language: Morphology: textbook / L.A. Aleksiyenko, O.M. Zuban, I.V. Kozlenko; ed. A.K. Moy-siyenko; Kyiv. Nat. University named after T. Shevchenko. - K.: Knowledge, 2013. - 524 p.

Kochukova N., Zhukova M. Active participles in Ukrainian scientific language

The controversial question about using of active participles of present time with the suffixes -uch-, -ach- in scientific texts of various branches is raised in the article, the main tendencies of their using are also revealed. The authors determined the scientists' views on the peculiarities of functioning of these participles in the structure of Ukrainian language in different periods.

Keywords: *active participles with the suffixes -uch-, -ach-, scientific language, scientific text, speech norm, compound nouns*

Кочукова Н., Жукова М. Активные причастия в украинском научном языке

В статье рассмотрен дискуссионный вопрос, касающийся употребления активных причастий с суффиксами -уч-, -ач- в научных текстах разных сфер, выявлены основные тенденции их использования. Охарактеризованы взгляды ученых на особенности функционирования обозначенных деепричастий в структуре украинского языка разных периодов.

Ключевые слова: *активные причастия с суффиксами -уч-, -ач-, научный язык, научный текст, языковая норма, сложные имена существительные*

Кузнецова М.О.

Вербалізація гіперконцепту як базового концепту в когнітивній схемі вторинного дискурсу циклу романів Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire»

*Кузнецова Марія Олександрівна, кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна*

Анотація. Стаття присвячена аналізу специфіки конструювання гіперконцепту POWER у вторинному текстовому просторі англомовного циклу романів Дж. Р. Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire». Розглянуто основні способи та засоби вербалізації гіперконцепту POWER як таксону найвищого рівня і ключової ланки в загальній концептуальній структурі вторинного текстового простору. Визначено динаміку вербального контуру зазначеного когнітивного конструкту.

Ключові слова: текстовий концепт, гіперконцепт, концептоструктура, вербалізація, вторинний дискурс

На початку XXI століття в глобальному комунікативному просторі спостерігається бурхливий розвиток мовних, соціальних і дискурсивних практик. Тому не дивно, що на зламі тисячоліть світова та вітчизняна лінгвістика характеризується тенденцією дослідження функціонування мови в різних сферах життя англомовного співтовариства. Більше того, з утвердженням нового вектора наукового аналізу – від ментальної сфери людини до її комунікативної діяльності у їх ресипрокальній взаємодії – за останні роки збільшився інтерес до поліаспектного та полівимірного вивчення різних типів дискурсу. Особливий інтерес наразі становить вторинний дискурс англомовних текстів сучасної масової культури, перманентні процеси аранжування якого в сучасному англомовному кіберпросторі свідчать про необмежені комунікативні можливості англомовних художніх текстів.

Свої витоки феномен вторинного дискурсу як специфічна мисленнєво-мовленнєва практика [5; 13; 16; 18], а також новітній спосіб і формат вербальної інтеракції текстових антропоморфів у мережі Інтернет, бере, передусім, у науково-технічному прогресі порубіжжя XXI століття, який набув рис інформаційної революції [12; 14]. Поширення феномену, таким чином, пов'язано з інтервенцією інформаційних технологій у комунікативну сферу сучасної англомовної спільноти, зокрема зі створенням альтернативної, або віртуальної, реальності – «кіберпростору» за допомогою комп'ютерних та Інтернет-технологій. Широкомасштабне впровадження новітніх технологій викликає в користувачів підвищений інтерес до комп'ютерно-опосередкованої комунікації [3; 6], оскільки вона елімінує такі виміри антропного буття, як темпоральність та локальність, надає текстовим комунікантам необмежені можливості у спілкуванні та організовує їх групову взаємодію. Крім того, процеси аранжування вторинного дискурсу пов'язані із появою англомовних художніх текстів жанру фентезі, які набувають прецедентного статусу в масовій культурі, адже перекодовуються реципієнтами в різноманітні семіотичні системи.

З огляду на вищезазначене, **актуальність** представленої наукової розвідки в світлі найновіших тенденцій вивчення комплексних мовних феноменів зумовлена її орієнтацією на полівимірне та поліаспектне дослідження на англомовному текстовому матеріалі вторинного дискурсу англомовних текстів сучасної масової культури, а також необхідністю вивчення параметрів когнітивного аранжування прецедентних текстових просторів сучасної масової культури, які харак-

теризуються медійною формою існування і в наш час набувають ядерного статусу серед усього різноманітня феноменів мережевої літератури.

Метою є аналіз особливостей конструювання гіперконцепту POWER як базового текстового концепту в когнітивній схемі вторинного дискурсу циклу Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire».

Матеріалом дослідження слугували автентичні тексти циклу романів у жанрі фентезі Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire» («A Game of Thrones», «A Clash of Kings», «A Storm of Swords», «A Feast for Crows» та «A Dance with Dragons»), а також корпус текстів вторинного дискурсу зазначеного циклу, представлений у базах автоматизованих електронних текстових архівів, зокрема FanFiction.net, Archive of Our Own, GeoCities.

До аналізу емпіричного матеріалу в дослідженні залучено такі **методи**: інтерпретаційно-текстовий метод – для виокремлення текстових фрагментів, у яких актуалізується текстовий концепт; метод словникових дефініцій та метод компонентного аналізу – для виявлення змістовного мінімуму текстового концепту та встановлення його основного поняттєво-ціннісного змісту; метод контекстуального аналізу – для добору синонімів, антонімів, гіперонімів і гіпонімів ключового слова, виявлення ядра і периферії текстового концепту.

У попередніх наукових розвідках було схарактеризовано лінгвоконцептуальні особливості первинного дискурсу / текстового простору циклу романів Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire», зокрема визначено концептуальне наповнення та системну організацію його концептокорпусу [2]. Відповідно до таксономії концептів за їх змістовим наповненням складовими елементами концептуальної матриці визначено гіперконцепт POWER, структуру якого становлять спадні таксони. На макроконцептуальному рівні це текстові концепти THRONE та DRAGON, на концептуальному рівні – власне концепти RULER і COURT POLITICS та RULER і FIRE, а на гіпоконцептуальному рівні – концепти KING, QUEEN і NOBLE HOUSES та LOYALTY, BETRAYAL і JUSTICE. Також було проаналізовано структуру гіперконцепту POWER у первинному текстовому просторі циклу романів, розглянуто основні способи та засоби його вербалізації [1].

Гіпотеза поданого дослідження полягає в тому, що концептуальні структури первинного, або прецедентного, текстового простору слугують підґрунтям для аранжування вторинного дискурсу. Оскільки текстовий концепт виявляється *a priori* наділеним когнітивно-

комунікативним потенціалом, що забезпечує його апелювання до вторинного дискурсу, то безперечним видається твердження, що концептоструктура первинного дискурсу англomовного художнього тексту стає смисловим центром вторинного знакуотворення. Тим не менш, можливість суб'єктивних модифікацій зазначених концептоструктур під час аранжування вторинними реципієнтами власного текстового простору видається природною. Саме тому актуальним є аналіз принципів мовної об'єктивації гіперконцепту POWER як ментальної одиниці найвищого ієрархічного рівня, а також визначення динаміки його вербального контуру, що, без сумніву, робить внесок у дослідження прототипових когнітивних моделей рецепції та інтерпретації прецедентних текстових просторів. Отже, розглянемо структуру гіперконцепту POWER, використовуючи ядерно-периферійну термінологію.

Ядро номінативного поля гіперконцепту POWER у вторинному текстовому просторі циклу романів утворює іменна лексична одиниця *power* і синонімічна парадигма до номена текстового концепту, зокрема: *strength, control, command, demand, rule, reign, conquest, influence, regime*, наприклад: «*There was no power as the power of one*» [15] або «*Among the public, there were some whispers vilifying Daenerys for her independent image, the pure femininity and power of her, for Dany was no subservient, would look at no man as master ever again after what her bastard of a brother had put her through*» [11].

Приядерна зона номінативного поля гіперконцепту POWER у вторинному текстовому просторі репрезентована дієслівною парадигмою до синонімічного ряду номена концепту, наприклад: *to command – to demand – to rule – to reign – to control – to run smth – to conquer*, а також дериватами до номена гіперконцепту – *powerful, powerless, powerlessness, overpowered, empowering* та абсолютним синонімом до його ад'єктивного деривата *powerful – strong*, наприклад: «*The Dothraki want to hold power, and Drogo wants to see his bride on the Iron Throne. It's agreed Dany will be the Queen of the Seven Kingdoms, Drogo will run his Khalasar and all will be well. Her Queensguard will be Jorah, Barristan Selmy, and Drogo's three bloodriders; she needs no others*» [17] або «*Yet, there she sat, atop her Iron Throne, ready to rule the kingdom*» [4].

Периферія номінативного поля гіперконцепту POWER у вторинному текстовому просторі представлена розгалуженою дієслівною парадигмою, зокрема:

- вільними словосполученнями, у складі яких є ядерна лексична одиниця: *to lust for power, to hold power, to control the power, to have power, to strengthen the power, to reclaim some power*;
- вільними словосполученнями, у складі яких є синоніми до номена текстового концепту: *to rule the kingdom – to assume command – to put in command – to take control – to take command*;
- вільними словосполученнями, у складі яких є артефакти-символи влади: *to wear a crown – to get the crown back – to put on the crown – to sit upon the Iron Throne – to wear the ring of the Hand* тощо.

Так само, як і в первинному текстовому просторі, особливу увагу приділено метонімічному використанню частини тіла («the Hand») як номінації привілейованої

особи (*the Hand of the King, the Hand of the Queen, the ring of the Hand, the Tower of the Hand*).

У вторинному дискурсі корпус вторинних текстів, що зберігає одиниці концептуальної матриці первинного текстового простору (36% від загальної вибірки), насичений також парадигматичними асоціаціями різних типів, які у своїй більшості співпадають з парадигматичними асоціаціями первинного текстового простору, це зокрема:

- синонімічні асоціації (*power – strength, forces, wealth, responsibility*);
- гіпонімічні асоціації (*power – banner, sigil, weapon, king, queen, army money, gold, crown*);
- гіперонімічні асоціації (*power – kingdom, heritage, strength, force, wealth, realm, law, alliances, connections, war*).

Серед усіх концептуальних ознак гіперконцепту POWER, які визначено під час аналізу первинного текстового простору циклу романів Дж. Р. Р. Мартіна «*A Song of Ice and Fire*», зокрема: «*ability to have physical effect, force, strength*», «*knowledge*», «*law*», «*wealth*», «*manipulation*», «*faith*», у вторинному дискурсі найбільш повно репродукується остання ознака, експлікація якої здійснюється як на мікро-, так і макрорівні. Вторинні автори в повному обсязі відтворюють усю систему віросповідань художнього світу первинного текстового простору циклу романів Дж. Р. Р. Мартіна «*A Song of Ice and Fire*». Однак, як свідчить емпіричний матеріал, перевага вторинними продуцентами віддається трьом провідним культам: культу Сімох (*The Faith of the Seven*), Старим Богам (*The Old Gods*) та культу Р'глора (*R'hllor, the Lord of Light, the Heart of Fire, the God of Flame and Shadow*). Їхні характеристики повністю відповідають тим, що подано в первинному текстовому просторі.

Релігія Сімох (*The Faith of the Seven*) у художньому світі твору є найпоширенішою й офіційною релігією. Вона проповідує милосердя, аскетизм, тлінність земного життя, справедливість і відплату за гріхи: «*In The Seven-Pointed Star it is written that all sins may be forgiven, but crimes must still be punished*» [9, с. 236]. Семеро – Батько, Мати, Діва, Стариця, Коваль, Воїн і Невідомий – сім облич одного єдиного божества, яким, однак, поклоняються окремо: Батько є втіленням влади, справедливості та правосуддя; Мати вважається уособленням милосердя, доброти і турботи, материнства та родючості: «... *the Mother made her fertile*...»; Діва є уособленням краси і невинності, вона вважається протектором закоханих і взагалі всіх юних і невинних живих істот: «*The Maid brought him forth a girl as supple as a willow with eyes like deep blue pools*...»; Стариця – це уособлення мудрості і прозорливості: «... *the Crone foretold that she would bear the king four-and-forty mighty sons*...»; Коваль вважається уособленням сили, здоров'я і працьовитості, покровителем ремесел і всякої мирної роботи, а також людей, які нею займаються: «... *the Smith wrought for each a suit of iron plates* ...»; Воїн – це уособлення хоробрості і вірності, твердості і впевненості в собі, готовності захищати інших, покровитель лицарів і солдатів: «...*the Warrior gave strength to their arms*» [8, с. 87]. Невідомий є найбільш таємничим, непізнаним та страхітливим божеством, уособленням смерті: «*Swear*

it by the Seven,» urged Ser Illifer the Penniless. «By the Seven, then. I did no harm to King Renly. I swear it by the Mother. May I never know her mercy if I lie. I swear it by the Father, and ask that he might judge me justly. I swear it by the Maiden and Crone, by the Smith and the Warrior. And I swear it by the Stranger, may he take me now if I am false» [9, с. 30].

Віра Перших людей (*The Old Gods*) – це поклоніння деревам: «*The old gods have no power in the south. The weirwoods there were all cut down, thousands of years ago. How can they watch your brother when they have no eyes*» [10, с. 191]. Перші люди – це Діти Лісу, які жили в печерах в глибинах лісу, не будували міст і замків, укріплень і острогів. Їх основним заняттям було полювання, однак замість мечів вони використовували клинки з обсидіану, з нього ж робили і наконечники для стріл. Легенди приписують Дітям Лісу дивовижні здібності, можливо, пов'язані з найдавнішою з магій. Вони поклонялися безіменним божествам дерев, струмків і каменів: «*He whispered a prayer to the nameless gods of the wood*» [10, с. 10]. Саме тому культовими місцями залишились богородиці (*weirwoods*), де на стовбурах дерев вирізані людські обличчя. Саме богодіброви є об'єктами поклоніння в релігії Старих Богів. Вважається, що очима на цих обличчях боги Перших людей стежать за світом: «*Bran had always liked the godswood, even before, but of late he found himself drawn to it more and more. Even the heart tree no longer scared him the way it used to. The deep red eyes carved into the pale trunk still watched him, yet somehow he took comfort from that now. The gods were looking over him, he told himself; the old gods, gods of the Starks and the First Men and the children of the forest, his father's gods*» [10, с. 190].

Култ Р'глора, Бога Світла і Вогню (*R'hllor, the Lord of Light, the Heart of Fire, the God of Flame and Shadow*) – це агресивна експансіоністська релігія, яка проповідує вічну боротьбу протилежностей: «*The way the world is made. The truth is all around you, plain to behold. The night is dark and full of terrors, the day bright and beautiful and full of hope. One is black, the other white. There is ice and there is fire. Hate and love. Bitter and sweet. Male and female. Pain and pleasure. Winter and summer. Evil and good. She took a step toward him. Death and life. Everywhere, opposites*» [7, с. 134]. Такий дуалізм означає дитеїзм (або бітеїзм), тобто переконання, що існує два конкуруючих один з одним боги. У первинному текстовому просторі циклу романів він, перш за все, полягає у протиставленні Р'глора, божества світла і вогню, уособленню зла, холоду й темряви у вигляді «Великого Іншого»: «*There are no gods but R'hllor and the Other, whose name may not be said*» [8, с. 715].

Як і Старі Боги, в первинному текстовому просторі циклу романів Р'глор не має антропоморфного втілення, а об'єктом поклоніння виступає вогонь. Здійснюючи обряди, жерці Р'глора розпалюють високі багаття і підтримують їх у стані горіння необхідний час. На цих вогнищах представники культу демонструють нетерпимість до інших релігій і практикують спалення їх послідовників і тотемів: «*Lord of Light, preserve us from this evil, show us your bright sun again, still these winds, and melt these snows, that we may reach*

your foes and smite them. The night is dark and cold and full of terrors, but yours is the power and glory and the light. R'hllor, fill us with fire» [8, с. 488].

У вторинному текстовому просторі зі Старими Богами асоціюються чар-дерева, а культ Сімох має антропоморфне втілення, зокрема з Матір'ю ототожнюють Дейснеріс Таргарієн або Серсею Ланістер, з Ковалем – Джендрі Баратеона, з Воїном – Джейме Ланністера тощо. Інший релігійний культ – культ Р'глора, Бога Вогню – у вторинному текстовому просторі циклу романів Дж.Р.Р. Мартіна «*A Song of Ice and Fire*» також має чітке антропоморфне втілення, адже персоніфікується у двох образах: Станніса Баратеона та Мелісандри. Хоча у вторинному текстовому просторі циклу романів концептуальна ознака «*faith*» експлікується переважно на рівні макроструктури імпліцитно, тим не менш, вона має значну кількість вербалізаторів і на рівні мікроструктури, зокрема вербальними маркерами виступають: назви провідних релігійних культів (релігія Сімох «*The Faith of the Seven*», Віра Перших людей «*The Old Gods*», культ Р'глора, Бога Світла і Вогню «*Lord of Light the Heart of Fire, the God of Flame and Shadow*»); процедури численних ритуалів як містичних (жертвоприношення та воскресіння), так і немістичних (весілля, поховання, сповідання, богослужіння) тощо. Крім того, мовна експлікація концептуальної ознаки здебільшого відбувається такими лексико-семантичними засобами, як: синонімічна парадигма: *to pray – to worship – to show faith* та дериваційні ланцюжки: *to pray – a prayer; faith – faithfull – faithfully; god – godswood; priest – priestess; sept – septon*.

В межах концептуальної матриці вторинного дискурсу можна виділити три типи дистрибутивних зв'язків між текстовими концептами, зокрема *відношення субординації*, наявність яких можна пояснити, перш за все, тим, що гіперконцепт POWER підпорядковує і зумовлює використання у вторинному дискурсі спадних таксонів, які входять до його складу, в гіперконцепті POWER відбивається все різноманіття асоціативних зв'язків в межах вторинного текстового простору, оскільки він являє собою концентрат оповіді, зв'язує сюжетні лінії і реалізує тексто- та сюжетотвірний потенціал; *відношення координації*, які ґрунтуються на тому, що всі текстові концепти мають приблизно однаковий статус щодо продуктивності свого використання у вторинному дискурсі; *відношення імплікації*, які викликають через актуалізацію одного текстового концепту актуалізацію іншого, що спричиняє процес конгломерації – об'єднання і перетинання окремих текстових концептів у межах вторинної дискурсивної матриці циклу романів Дж.Р.Р. Мартіна «*A Song of Ice and Fire*», при якому кожний із них зберігає свої специфічні риси і властивості.

Отже, як бачимо, результатом інтерпретативної діяльності реципієнта прецедентного тексту, а відтак, і вторинного автора в межах нової когнітивно-дискурсивної матриці текстової комунікації, є конструювання гіперконцепту POWER як відображення узагальненого смислу культового тексту, його основної ідеї. Гіперконцепт POWER, який наділений когнітивно-комунікативним потенціалом, входить до інформаційної структури вторинного дискурсу і має статус ключової ланки в його загальній концептуальній структурі, яка відо-

бражає взаємозв'язок закодованих у ньому вербально текстових концептів. Крім того, схожість засобів і способів мовної об'єктивації текстового концепту POWER

в ментальному просторі суб'єктів текстової комунікації свідчить про те, що гіперконцепт стає стрижневим елементом у понятійному апараті текстових інтерактивів.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kuznetsova M.O. Verbalization of the concept «power» in the textspace of saga of J.R.R. Martin's "A Song Of Ice And Fire» / M.O. Kuznetsova // language and culture. (Science magazine). - K: Dmitry Burago Publishing House, 2013. - Issue 16. - Vol. IV (166). - P. 55-60.
2. Kuznetsova M.O. System organization conceptual sphere in saga of J.R.R. Martin's "A Song of Ice and Fire" / Kuznetsova M.O. // New Philology: [Coll. Science. pr.]. - Zaporizhzhya: ZNU, 2013. - № 55. - C. 114-118.
3. Shchipitsina L.Yu. Complex linguistic characteristics of computer-mediated communication: on the German language: Dis. ... Cand. Philol. Sciences: 10.02.04 / Shchipitsin Larisa. - Arkhangelsk, 2010. - 459 p. - Bibliogr. : P. 400-450.
4. Atop Her Iron Throne. E-source: <http://www.fanfiction.net/s/9085731/1/Atop-Her-Iron-Throne>
5. Bury R. Language on (the) line: Class, community and the David Duchovny Estrogen Brigades / Rhiannon Bury // Communication Institute for Online Scholarship. - 2004. - Vol. 14, № 1-2. - E-source: <http://www.cios.org/EJCPUBLIC/014/1/01415.html>
6. Herring S.C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse / Susan C. Herring // Language @Internet. - 2007. - Vol. 4. - E-source: <http://www.languageatinternet.org/articles/2007/761/>.
7. Martin G.R.R. A Clash of Kings. Book Two of A Song of Ice and Fire / George R.R. Martin. - New York : Bantam Books, 2000. - 422 p.
8. Martin G.R.R. A Dance with Dragons. Book Five of A Song of Ice and Fire / George R.R. Martin. - New York : HarperCollins, 2011. - 916 p.
9. Martin G.R.R. A Feast for Crows. Book Four of A Song of Ice and Fire / George R.R. Martin. - New York : Bantam Books, 2005. - 313 p.
10. Martin G.R.R. A Game of Thrones. Book One of A Song of Ice and Fire / George R.R. Martin. - New York : Bantam Books, 1996. - 274 p.
11. Moth to a Flam. E-source: <http://www.fanfiction.net/s/8370888/1/Moth-to-a-Flame>
12. Nardi B.A. Information Ecologies: Using Technology with Heart / B.A. Nardi. - Cambridge : MIT Press, 1999. - 283 p.
13. Pullen K. Everybody's gotta love somebody, sometime: Online fan community / Pullen K. // Gauntlett D. Web.Studies / Gauntlett D., Horsley R. - 2nd ed. - New York, NY : Oxford University Press, 2004. - P. 80-91.
14. Shneiderman B. Human Needs and the New Computing Technologies / B. Shneiderman. - Cambridge : The MIT Press, 2002. - 270 p.
15. The Power of One. E-source: <http://www.fanfiction.net/s/8989057/1/The-Power-of-One>.
16. Thomas A. Fan Fiction Online: Engagement, Critical Response and Affective Play through Writing / Thomas Angela // Australian Journal of Language and Literacy. - 2006. - Vol. 29, № 3. - E-source: <http://www.questia.com/library/1G1-153691580/fan-fiction-online-engagement-critical-response>.
17. Throne for a Queen. - E-source: <http://www.fanfiction.net/s/9179839/1/Throne-for-a-Queen>.
18. Wexelblat A. An auteur in the age of the Internet: JMS, Babylon 5, and the Net / Alan Wexelblat // Hop on pop: The politics and pleasures of popular culture. - Durham, NC : Duke University Press, 2003. - P. 209-226.

Kuznetsova M.O. Verbalization of the hyperconcept as the basic concept in the cognitive scheme of G. R. R. Martin's «A Song of Ice and Fire» secondary discourse

Abstract. The article deals with the analysis of the structure specificity of the hyperconcept POWER in the secondary textspace of G.R.R. Martin's «A Song of Ice and Fire». It observes the main language means and methods of the verbalization of the hyperconcept POWER as the taxon of the highest level and the key link in the conceptual framework of the secondary discourse. The author pays special attention to the dynamics of the verbal contour of the specified cognitive construct.

Keywords: text concept, hyperconcept, conceptual structure, verbalization, secondary discourse

Кузнецова М.А. Вербализация гиперконцепта как базового концепта в когнитивной схеме вторичного дискурса цикла романов Дж. Р. Р. Мартина «A Song of Ice and Fire»

Аннотация. Статья посвящена анализу специфики конструирования гиперконцепта POWER во вторичном текстовом пространстве англоязычного цикла романов Дж. Р. Р. Мартина «A Song of Ice and Fire». Рассмотрены основные способы и средства вербализации гиперконцепта POWER как таксона наивысшего уровня и ключевого звена в общей концептуальной структуре вторичного текстового пространства. Определена динамика вербального контура указанного когнитивного конструкта.

Ключевые слова: текстовый концепт, гиперконцепт, концептоструктура, вербализация, вторичный дискурс

Лавриненко С.Т.

Фольклороправова інтерпретація договорів: семантико-когнітивний аспект

Лавриненко Світлана Томівна, кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри сучасної української мови

Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. У статті здійснено семантичну реконструкцію зафіксованих українським фольклором моделей договірних взаємин. На матеріалі народних казок розглянуто мовні знаки угод різних типів. Застосування когнітивно-інтерпретативної методики дозволило довести, що лінгвокультурами, співвідносно з фольклорними уявленнями про договірні прецеденти, спираються на іменні та дієслівні характеристики взаємовигідних контактів, пов'язаних із укладанням шлюбу, купівлею, продажем, даруванням, спадкуванням, трудовими зобов'язаннями, наданням послуг тощо.

Ключові слова: лінгвокультурологія, когнітивна інтерпретація, договір, український фольклор

Огляд наукової літератури свідчить, що, поряд з досягненнями у вивченні різноманітних аспектів людської сутності, світова гуманітаристика має потребу детального опрацювання підґрунтя соціально-філософських рефлексій як основи антропо-етнічної моделі у її багатопланових природно-соціальних зв'язках [8; 15]. Вивчення досвіду українських лінгвокультурологів, етнолінгвістів, лінгвофольклористів, когнітивістів [1; 2; 5; 7; 11; 13] дозволяє звернутися до розгляду мовних об'єктивацій різних форм правової реальності (форм буття права у вигляді ідей, елементів попереднього досвіду, фіксацій окремих норм, законів, соціальних взаємодій тощо) у фольклорному конструкті. Низка наших попередніх публікацій засвідчує, що аналіз мовного втілення різних рівнів правової реальності фольклорної традиції відкриває новий ракурс лінгвокультурологічних студій, який пов'язаний із висвітленням суб'єктно-антропологічних і ментально-ціннісних основ правових переконань українців [6].

Як вказував Дж. Фрезер, народна творчість є зліпком зі світу в тому вигляді, в якому він поставав у розумі первісних людей, і не виникає сумніву, що всі фольклорні уявлення, якими б абсурдними вони нам не здавалися, у свій час були звичними догматами [16]. Відтворюючи об'єктивну дійсність, народнопоетичний конструкт зафіксував уявлення про способи життя, форми праці і боротьби за існування, соціальний устрій. Цілком закономірно, що у різних жанрах фольклору знайшли відображення й елементи правових рефлексій, пов'язаних з формуванням понять про порядок, порушення порядку, вину, суд, покарання, різні договірні взаємини, що виразно характеризують опції відтвореного у фольклорі світу соціальних взаємодій. Мисленнєві стереотипи творців і носіїв фольклору містять елементи фольклороправової інформативності. За свідченням В. Проппа, західно-європейська наука зверталася до вивчення правових смислів фольклорних текстів [12]. Перспективність таких розвідок на українському матеріалі визнавали П. Чубинський та М. Максимович [9; 10; 17].

Метою статті є лінгвокультурологічний аналіз мовних маркерів етнотермінованих уявлень про договірні взаємини, відтворених у народнопоетичному конструкті.

Предметом лінгвокультурологічного аналізу стали фольклорні тексти, представлені у виданнях: 1. Калинова сопілка: Антологія української народної творчості [збірник текстів / упорядкування, передмова, статті та примітки О.Ю. Бріциної, Г.В. Довженок, С.В. Мишанича]. – К.:Веселка, 1989. – 615 с. 198. 2. Закувала зо-

зуленька : [антологія української народної творчості / упорядкування, передмова та примітки Н. С. Шумади]. – К. : Веселка, 1989. – 578 с.

Аналіз лінгвокультурних маркерів угод, відтворених у різних жанрах народнопоетичного конструкта, здійснюється з опорою на когнітивно-інтерпретативну методику, що зорієнтована на представлення словесного значення як результату концептуалізації. Концептуалізація поряд із категоризацією є ключовим поняттям когнітивної лінгвістики, адже фіксація певного концепту за мовним знаком є базою формування семантичного простору мови [7, с. 303]. Концептуалізація культуроправових уявлень про угоди спирається на систему дієслівних, іменних та пропозиційних індексацій, які узагальнено фіксують факти досягнення контрагентами консенсусу.

Договір – угода двох або більше сторін про встановлення, зміну чи припинення відповідних прав і обов'язків, що передбачає втілення погоджених дій особами, наділеними право- та дієздатністю. Договір є способом організації міжлюдських стосунків, у межах якого інтерес однієї сторони задовольняється лише шляхом реалізації зацікавлень протилежної сторони. Імпульсом для ініціації договору є волевиявлення людей, втілене у конклюдентні дії (від лат. conclude – укладати, роблю висновок). Договірні відносини справедливо вважаються універсальними чинниками суспільного буття, опосередковуючими ланками між суб'єктами, що бажають досягти порозуміння. Власне факт існування договорів є виявом нормативно-правової тенденції в суспільстві. Договір є підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин, у яких сторони контактують між собою шляхом реалізації взаємних прав і обов'язків [15, с. 15]. Фольклороправові знаки договірних взаємин відображають народне розуміння світу соціальних взаємодій. У розглянутих текстах договори представлені як культуроправові прецеденти, результати спільно осмислених вольових рішень сторін, втілених за умов взаємопогодженості зустрічних інтересів. Відтворені народнопоетичним масивом рецепції прообразів угод фіксуються мовними знаками, співвідносними з уявленнями про диференціацію ролей учасників домовленостей, способи оприлюднення фактів досягнення консенсусу, етапність формулювання умов взаємодій, визначення термінів чинності та ступеня ризикованості міжсуб'єктних стосунків, які характеризуються безеквівалентністю чи відплатністю.

Оскільки угоди породжуються вольовими настановами, орієнтованими на виникнення певних наслідків, 75% вербальних характеристик взаємовигідних домо-

вленостей включають дієслівні форми відповідного смислового наповнення. Тематичні групи розглянутих одиниць окреслюють коло різновидів договірних сценаріїв, відтворених українською народною творчістю.

1. Маркери фактів досягнення згоди становлять 22% характерних для фольклорної традиції дієслів, словникові значення яких відповідають уявленням про договірну практику.

Домовитися – 8%: «– Як вилікуєш нас усіх і мою жінку – віддам півкоролівства, а ні – то вб'ю тебе... Домовилися» [3, с. 155]. Домовлятися, домовитися – ведучи попередні розмови, переговори, досягати певної умови, вирішувати що-небудь [14, т. 2., с. 365].

Договоритися – 5%: «Принц був файний, і Марійка полюбила його. Договорилися про свадьбу. І така свадьба була, що ніхто такої нене видів.» [4, с. 184]. Договоритися – приходити до згоди шляхом переговорів; домовлятися [14, т. 2., с. 341].

Дорадитися у значенні «домовитися» – 1%: «Дорадилися, що підуть по світах шукати собі щастя» [3, с. 371]. Радитися – спільно обговорювати які-небудь питання, обмірковувати що-небудь з кимсь [14 т. 8., с. 429].

Погодитися – 4%: «Другий царевич стрільнув – звилась стріла нижче хмари, вище лісу та упала у княжецький двір. Князівна на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілку і понесла до батька: – Яку я, таточку, гарну стрілку найшла! – Не оддавай же її, – каже князь, – нікому, тільки хіба оддай тому, хто тебе дружиною візьме. От приїжджає і другий царевич, просить стрілку. Вона сказала так, як і та. І цей каже: – Я тебе візьму. Погодилися, поїхав» [4, с. 149]. Погоджуватися, погодитися – 1. Давати згоду. 2. Приходити до згоди; порозуміватися. 3. Бути згодним з ким-, чим-небудь; визнавати що-небудь правильним, доречним; підтримувати когось. [14, т. 6., с. 716].

Згодитися – 4%: «Згодилася цариця піти до моря» [4, с. 170]. Згодитися – 1. Давати згоду. 2. Виразити, підтверджувати свою згоду, визнаючи що-небудь правильним, доречним. 3. Приходити до згоди, домовлятися, зговорюватися про що-небудь. [14, т. 3. с. 517].

2. Маркери домовленостей, що передбачають еквівалентний або товарно-грошовий обмін, становлять 39% використаних у казках дієслів, словникові значення яких збігаються з уявленнями про договірну практику.

Купити – 8% : «А другого дня пішов Петро на базар, купив там трохи не рантух бубликів...» [4, с. 277]. «Побудував собі хату нову, купив корову. поле» [4, с. 208]. «Пішов у місто, дещо купив» [4, с. 165]. «Щоби ти, йдучи додому, не посмів ні з ким знайомитися і купляти живого звіра або чоловіка» [4, с. 95] «Через кілька днів знов поїхав до міста й накупив дітям і вбратися і взутися» [4, с. 165]. «Вона погостювала трохи, дала батькові грошей та й поїхала в город, купила там собі будинок і зажила панією» [4, с. 175]. Купити, купувати – Придбавати за гроші [14, т. 4., с. 405].

Продати – 8%: «Ну, поїхав він у чужі далекі землі, товар свій добре попродав...» [3, с. 229]. «Чоловік у хаші дрова рубав і возив продавати» [4, с. 182]. Продати, продавати – Віддавати який-небудь товар в обмін на гроші або на інший товар; протилежне купувати [14, т. 8., с. 164].

Відкупити – 2%: «Просив же, аби ти не купляв нічого живого, а ти відкупив братів з кінями» [4, с. 97]. Відкупити – перекуповувати в когось щось раніше ним придбане [14, т. 1., с. 598].

Відпродати – 2%: «Слухай, орендарю, де ти таких рубачів найняв?...– Слухай, мені треба дров нарубати, відпродай мені їх [4, с. 95]. Відпродати, відпродувати – продавати вже куплене; перепродувати [14, т. 1., с. 624].

Торгуватися – 5%: «Отут я поторгуюся. Куплю відразу сто!» [3, с. 345]. «Ідуть вони з жінкою на торг і корову ведуть. Тільки прийшли, а їх обступили з усіх боків купці, бо кращої корови як у них, у той день не трапилося. Жінка торгується, а Микола роздивляється...А Микола з жінкою продали корову і повернулися додому...» [4, с. 247]. Торгуватися – 1. Домовляючись про ціну під час купівлі та продажу, укладання торгової або іншої угоди, добиватися взаємних поступок. 2. Сперечатися, домагаючись поступок собі в чомусь або поступаючись комусь чим-небудь [14, т. 10., с. 203].

Сторгуватися – 4%: «Сторгувалися за сто дукатів» [4, с. 95] «Сторгувалися з дідом, і дід корову продав» [3, с. 395]. Сторгуватися, сторговуватися – торгуючись, домовлятися з ким-небудь про ціну [14, т. 10., с. 732].

Помінятися – 5%: «– Поміняй мені коня на корову! – Давай! Помінялися» [4, с. 271]. Помінятися – зробити взаємний обмін чим-небудь таким самим [14, т. 7., с. 124]. Поміняти – віддавши, одержати натомість когось, що-небудь; обміняти [14, т. 7., с. 124].

Міняти – 5%: «Лука тоді якось тяжко встав і почав розповідати все від початку до кінця: як він красно зміняв воли на коня, коня на гуску, гуску за камінь...» [4, с. 267]. «Я приїхав до Білого царя, а він сказав, що може поміняти Золотого птаха на твого Дурфеке-ту» [4, с. 93]. Міняти – Віддаючи, одержувати натомість когось, що-небудь; обмінювати [14, т. 4., с. 743]. Поміняти – Віддавши, одержати натомість когось, що-небудь; обміняти [14, т. 7., с. 124].

3. Маркери угод про безеквівалентну передачу / прийняття цінностей становлять 14% адаптованих казками дієслів, словникові значення яких збігаються з уявленнями про договірну практику.

Подарувати (дати) – 4%: «Дам я тобі корову, нехай твої діти молоко їдять. Веде чоловік корову додому радий-радісний. Зустрічає його один багач, питає, де корову взяв. Розказав чоловік і багатому, як йому пан корову подарував» [3, с. 380]. Подарувати – 1. Дати, віддати що-небудь комусь назавсім, безплатно. 2. Наділити ким-, чим-небудь, обдарувати [14, т. 6., с. 734].

Дарувати – 4%: «Коли ти поборов мене, то я тобі дарую усе моє добро і мою дочку бери собі заміж» [4, с. 87]. Дарувати – 1. кому, перех. Передавати що-небудь у власність як подарунок. 2. ким, чим, перех., розм. Наділяти, обдаровувати [14, т. 2., с. 213].

Передати (у значенні «дарувати», «дати») – 1%: «А за Івана віддав молодшу доньку й передав на нього своє царство» [4, с. 85]. Передати – Віддавати що-небудь своє, від себе і т. ін. в чийсь відання, володіння. // Передоручати кому-небудь свої справи, повноваження, обов'язки. // Залишати кому-небудь щось після себе у спадщину. Передавати (передати) у власність кому – робити господарем когось-небудь іншого [14, т. 6., с. 161].

Заповісти – 3%: «Тато мій теж були порядний чоловік, – аж заплакав циганчук, – адить, недаром вони, як вмирали, то заповіли вам все своє багатство...» [4, с. 247]. Заповідати, заповісти – 1. Висловлювати свою передсмертну волю. // Залишати що-небудь комусь після своєї смерті у спадок [14, т. 3., с. 269].

Перебрати (у значенні «успадкувати») – 3%: «Як відсвадьбували, молоді залишилися жити в царському палаці. ...Цар з царицею були старенькі. І хоч мали свого лікаря, коли прийшов час померати цареві, ніякі ліки не помогли. Цариця дуже збанувала за чоловіком і скоро померла. Та й отець Марійки був вироблений у лісах, заслаб і помер. Царський син перебрав царство» [4, с. 184]. Перебирати – брати у кого-небудь, приймати, одержувати від когось [14, т. 6., с. 125].

4. Маркери угод про тимчасове використання / передачу цінностей становлять 10 % зафіксованих у казках дієслів, словникові значення яких збігаються з уявленнями про договірну практику.

Позичати – 6%: «Позичив багач грошей від своїх родичів, та й заплатив Іванкові за всі три роки його служби» [4, с. 257] «Я проживаю тільки один золотий, другий зичу, а третім борг сплачую» [4, с. 227]. Позичати, позичити – 1. Брати щось у борг у кого-небудь. // Брати що-небудь у когось у тимчасове користування. 2. Давати щось у борг кому-небудь. // Давати що-небудь комусь у тимчасове користування [14, т. 6., с. 816].

Винайняти (орендувати) – 2%: «Живуть обоє у винаймленій хаті, їсти нема що» [4, с. 211]. Винайняти, винаймати – Наймати що-небудь, орендувати [14, т. 1., с. 438].

Заложити – 2%: «А як треба було йти у темницю, чужий цар замість себе заложив свою красну донечку» [3, с. 327]. «А він замість себе заложив мене» [3, с. 328]. Заложити – Те саме, що закласти [14, т. 3., с. 193]. Закладати, закласти [14, т. 3., с. 145–146] – віддавати що-небудь у заклад за позичені гроші.

5. Маркери угод про надання / отримання послуг становлять 15 % вживаних у казках дієслів, словникові значення яких відповідають уявленням про договірну практику.

Найняти – 7%: «Цар Чорнокнижник найняв мене в матері і послав сюди, аби я приніс йому ліхтарню» [4, с. 122]. «... ти б лучче, чим мав би жалувати її, то б найняв де-небудь, то, може, що й було б з неї» [4, с. 177]. Найняти, наймати – 1. Брати, приймати на роботу, службу і т. ін. кого-небудь на певних умовах. 2. Брати для користування що-небудь за плату на певний час. 3. Влаштовувати кого-небудь на роботу, службу і т. ін.; віддавати у найми, у розпорядження кого-небудь. 4. Здавати кому-небудь на тимчасове користування, віддавати в найми, в оренду [14, т. 5., с. 97].

Найнятися – 8%: «Найнявся раз Іван до багатого пана на роботу» [4, с. 248]. Найматися, найнятися (куди, до кого, у кого, з інфінітивом і без додатка) – Поступати на роботу, службу по найму [14, т. 5., с. 97].

Індексації артефактів договірної практики представлені іменниками: договір, угода, розписка, документ, контракт, роцот.

Договір – 22%: «Кличе пан парубка: – Ти вже все зробив, але ще мусиш одне виконати. Як відвезеш нас до пекла, то дістанеш подарунок, а ні, то стратимо тебе. ... – Я вас відвезу до пекла, але підпишіть дого-

вір, що масток моїм буде. А якщо не доведу, то можете мене стратити. ... Погодилися, склали договір» [3, с. 391]. «Взявся чорт і підписав договір, що ніколи більше не явиться в царській канцелярії» [4, с. 157] – вербалізація уявлень про письмову фіксацію договору. «Прийшов циган за платнею. А договір був такий: торбу борошна за кісьбу» [3, с. 143] – вербалізація уявлень про усний договір. Договір – взаємне зобов'язання, письмова або усна угода про права та обов'язки між державами, установами, підприємствами та окремими особами [14, т. 2., с. 340].

Угода – 15%: «І підписали вони угоду. Хлопець звільнив одного пальця чортової лівої руки, нечистий кров'ю поклав печатку» [4, с. 157]. Угода – 1. Взаємна домовленість про що-небудь. 2. Договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання щодо чого-небудь. // Згода між ким-небудь на основі якоїсь вигоди [14, т. 10., с. 377].

Документ – 18%: «– Так і так, пресвітлий царю! – І все розповів, як перехитрив і піймав чорта. Радіє цар, а хлопець йому подає документа й каже: – Тут маєте підписаний договір на те, що нечистий до вашої канцелярії більше ніколи не прийде. Прочитав цар договір, похвалив вояка: – Вчинив ти добре» [3, с. 158]. Документ – діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь [14, т. 2., с. 356].

Розписка – 14%: «Наказує цар своїм козакам: – Відвезіть його туди, де взяли. І не залишайте по дорозі карету, а то бандити пограбують його. Як відвезете, то візьміть розписку, щоб я знав, що ви довели його щасливо» [4, с. 195]. Розписка – документ з підписом, який засвідчує одержання чого-небудь. Здавати (зда-ти) під розписку – здавати щось кому-небудь, вимагаючи письмового свідчення про це [14, т. 8., с. 763].

Контракт – 19%: «А хлопчик ріс як з води, – здоровий, кучерявий, синьоокий. Одного дня він перегортав няньові папери і знайшов контракт. Прочитав і побіг до вітця. – Няньку, що то за документ?» [4, с. 139]. «І підписали контракт кров'ю з перста» [4, с. 202]. Контракт – письмова угода, договір, за яким сторони, що його уклали, мають взаємні зобов'язання [14, т. 4., с. 269].

Роцот – 12%: «Давайте роцот, бо я вже йду» [4, с. 206]. Роцот – розрахунок – Виплата грошей за роботу, по боргових зобов'язаннях, оплата рахунків і т. ін. [14, т. 8., с. 788]. «Дати роцот» у значенні «розрахуватися» – повністю сплатити гроші кому-небудь за щось [14, т. 8., с. 788].

Досягнення згоди між контрагентами індексується за допомогою різноманітних синтаксичних конструкцій, які вказують на волевиявлення учасників договору чи фіксацію факту домовленості наратором «– Згода! – зрадів Лука і луснув чоловікові в долоню» [3, с. 91]. «– Коли хочеш, ходи до мене в найми! – запропонував велетень Іванові. Погодився Іван і пішов за своїм новим господарем» [4, с. 121–122]. Особиста згода передається прямою мовою з відповідними лінгвокультурними сигналами. 1. Згодний «Як на кулаки, так і на кулаки, ми згодні» [4, с. 58]. «Я давно згодна» [4, с. 60]. 2. Добре «Принци нараз почали його просити, аби віддав їм отих зайців. – Добре, – сказав садівник, – дам вам двох зайців, але дасте мені за них свої золоті яблука» [3, с. 346]. «– Дівчино, може б ти купила у мене оці

коралі? – Добре! – відповіла їй дівчина. Вона взяла грошей і віддала бабі, а та взяла їх і пішла собі геть» [4, с. 181]. «– Добрий день, бабко! – А, добрий день, синку! – пробудилася стара. – Як ти сюди потрапив? – Я службу шукаю – Мені треба слугу. У мене три дні – рік. Як видержати, заплачу тобі, що лиш будеш просити. А ні – видів стріху? Вже лиш одної голови хибить. Там буде твоя. – Добре, буду служити» [3, с. 171]. 3. Конструкція «як-то» «– Що се у тебе за возок, що сам без коней їздить? – Се мені один пан подарував. – Продай лишень його нам, бо нам треба його: ми ідем у велику дорогу, а у нас нема коней, усе треба наймати. – Ну добре, купить. – А що ж тобі за неї? – Та що? Сто рублів. – Ну так, то й так» [4, с. 45]. «А як іти, то йти» [3, с. 26]. 4. Конструкції «Хай буде...» «Най буде...». «– Хай буде по-твоєму! – погодився Іван» [4, с. 76]. «Най буде!» [4, с. 99]. «– Най буде, беріть!» [3, с. 104].

Сутність угоди полягає у вольовому прояві бажання суб'єкта досягти правового результату. Договірні сторони мають свободу у вирішенні питання про укладання угоди, при досягненні домовленості у кожній із сторін виникають певні права та обов'язки. Угода відбувається за умов наявності суб'єктів, підстав, умов та результатів договірної взаємодії. Суб'єкти угод висловлюють і приймають самостійні вольові рішення про різні види взаємовигідної активності. «А я наймусь у цім селі у кого-небудь» [4, с. 113]. «Я заміняю з тобою гуску на коня...» [4, с. 265]. «Продав Грицько борошно в губернії і купив собі добрі шкапові чоботи...» [4, с. 289]. Найчастіше учасниками договорів виступають суб'єкти, які чітко усвідомлюють мету погоджених домовленостей. «– Ходім битися! – Ходім лиш он на ту гору» [4, с. 70]. «– А куди йдеш? – питає Котигорошко. – Щастя шукати. – Ну то й ї туди... – Ходім разом! – Ходім!» [4, с. 75]. «– Ну, – каже змій, – ходім тепер до моєї матері, вона нам вареників наваре. – А підем, то підем» [4, с. 233]. «– Ходім же, – каже змій, – на камінь крутитись. – А ходім, то і ходім» [4, с. 223]. Каузальні двосторонні угоди, представлені у фольклорі, часто не супроводжуються обговоренням умов, що вказує на наявність етнодетермінованих стереотипів договірної практики з певних питань.

Народнопоетичні тексти фіксують уявлення про підстави виникнення договірних відношень. Найпоширенішою мотивацією для укладання угод є інформація (знання), що спонукає суб'єкта до волевиявлення, та необхідність реалізації власних інтересів. «– Я чув, що у вашого короля, дочка дуже нездорова. Хай як вони її не лічать, нічого не подіють: тільки б я її вилічив. – Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й подавно! ... Король вийшов до нього та й каже: – Як вилічиш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, ще й дочку свою віддам за тебе. Пішов той чоловік подивився на неї, а вона вже й кінчається. Він узав, настругав глухого угла, підкурив – і вона одразу подужчала так, що днів за три і зовсім одужала, знов стала такою, як і перше. Король і всі люди такі стали раді, що й не сказати. Король на радощах і каже цьому чоловікові: – За те, що ти вилікував мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру я ти будеш королем на моїм місці» [4, с. 221]. «Обізвався по всьому государству цар, що «хто мені достане такого коня, що буде одна шерстина золота,

друга срібна, то за того оддам дочку і дам йому половину царства» От Ясат і каже попові: – Я, – каже, – зможу такого коня достать. От і написали до царя, а цар одписує і кличе до себе Ясата, а Ясат одказує, що «як йому треба, то нехай сам до мене приїде» Приїхав цар і каже: – Чи це ти похвалюєшся достать мені такого і такого коня? – Я, – каже» [4, с. 68–69].

Осмислення змісту угоди фольклорними правовими суб'єктами, виражається у деталізації умов її чинності. «– Як хочеш, щоб я тебе не бив, то віддай мені, кучму, гаманець і сопілку» [4, с. 206]. «Попросивсь хлопець у діда і баби пасти корову. Вивів її у поле, а сам заховався у тернину. Прийшли русалки. Вискочив хлопець з тернини – та й половив їх. Пообіцяв. «Якщо одна з вас принесе цілющу воду, то й одпущу». Згодилася одна русалка принести цілющу волю. Одпустив її хлопець. Незабаром принесла вона воду» [4, с. 67]. «Чим тебе нагородити? – питає цар лікаря. – Нічим, мені нічого не треба. – Я дам тобі половину держави. – Мені не треба, бо я не грамотний. – Я дам тобі карету золота. – Як дасте золота, то добре» [4, с. 195].

Результатом угоди може бути дотримання або порушення визначених контрагентами умов. Дотримання умов договорів виражається у передачі виконавцеві погоджених дій матеріальної винагороди, обміні цінностями, здійсненні взятих на себе зобов'язань: «– Чекай, я тобі за добру службу мушу віддячитися. Поклали слуги на віз багато добра і запрягли до воза коней» [3, с. 330]. «Тоді попович Ясат оддав коня цареві, а той дав дочку за його і одділив половину царства» [4, с. 72]. «– Що ж, обіцяла, то слова свого дотримаю. Доведеться за цього сіромаху йти» [3, с. 158]. Порушення умов угоди у фольклорі представлене вербалізаціями уявлень про неадекватні попередні домовленостей, ініційовану однією з договірних сторін. «Чорнокнижник обманув її – не дав грошей» [4, с. 122]. Проявом порушення умов угоди є також невиконання дій, за які було сплачено замовником послуг. «Іде чоловік з сокирою, а бариня сидить під вікном. – Чим ти, – пита, – мужик знімаєшся? – То де діжку, – каже, – наб'ю, де дров нарубаю. – Наймись до мене. – Та й найміть. – Ось набий мені цю бочку, – каже і дає йому уперед гроші. Він узав ту бочку, порубав у круг на дрова, склав та й пішов собі» [4, с. 238].

Таким чином, народнопоетичний конструкт презентує комплексні характеристики волевиявлення правових суб'єктів, індексовані підстави, умови та результати договірних стосунків. Міжсуб'єктні стосунки, зафіксовані фольклорним конструктом, реалізуються через різноманітні консенсуальні дії – договори. Українські народні казки, думи, пісні, балади містять прямі й опосередковані вказівки на учасників, способи фіксації, характер відплатності, каузальності, строковості, ризикованості домовленостей різних типів. Індексації суб'єктів, об'єктів, процедур, етапів, атрибутів, артефактів взаємовигідних дій представлені широким спектром мовних одиниць (від слова до тексту) і є проявами концептуалізації первісних уявлень культурно-правової сфери.

Перспективи дослідження пов'язуються з порівняльним когнітивно-інтерпретативним аналізом етноперсоніфікованих квантів буденного правового досвіду, відтвореного в українському народному епосі та ліриці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
2. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси. – К.: Довіра, 2007. – 261 с.
3. Закувала зозуленька [антол. укр. нар. творчості / упорядкув., передм. та прим. Н. С. Шумади]. – К.: Веселка, 1989. – 578 с.
4. Калинова сопілка: Антологія української народної творчості [збірник текстів / упорядкування, передмова, статті та примітки О.Ю. Брідиної, Г.В. Довженок, С.В. Мишанича]. – К.: Веселка, 1989. – 615 с.
5. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.
6. Лавриненко С.Т. Мовні знаки концептуалізації правової культури у фольклорному тексті (лінгвокультурологічний аналіз різних жанрів українського фольклору). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – 468 с.
7. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи : что категории языка говорят нам о мышлении. – М.: Языки славян. культуры, 2004. – 792 с.
8. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Харьков: Право, 2002. – 327 с.
9. Максимович М.А. Сборник украинских песен, издаваемый Михаилом Максимовичем. – К.: тип. Ф. Гликсберга, 1849. – Ч. 1. – 116 с.
10. Максимович М.О. Дні та місяці українського селянина. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.
11. Мойсієнко А.К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. – К.: Сталь, 2006. – 300 с.
12. Пропп В.Я. Фольклор и действительность. – М.: Наука, 1976. – 325 с.
13. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
14. Словник української мови : [у 11 т. / редкол. : І.К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – 11 т.
15. Філософія права / відп. ред. О.Г. Данильян. – Харків: Право, 2009. – 208 с.
16. Фрезер Дж. Золотая ветвь: Исследования магии религии. – М.: Терра-Книжный клуб, 2001. – 528 с.
17. Чубинский П.П. Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии – СПб.: Типография Майкова, 1869. – 715 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ermolenko S.Ya. Linguistic and aesthetic signs Ukrainian culture. - K.: Institute of Ukrainian National Academy of Sciences of Ukraine, 2009. - 352 p.
2. Zhavoronok V.V. Ukrainian ethnolinguistics: Sketches. - K.: Trust, 2007. - 261 p.
3. Chained cuckoo [antol. of Ukrainian folk art / Ed. N.S. Shumada]. - K.: Rainbow, 1989. - 578 p.
4. Kalynov's pipe: Anthology of Ukrainian folk art [textbook / ordering, introduction, articles and notes O.Yu. Britsyna, G.V. Dovzhenok, S.V. Myshanych]. - K.: Rainbow, 1989. - 615 p.
5. Kononenko V.I. Ukrainian linguistics. - K.: High School, 2008. - 327 p.
6. Lavrynenko S.T. Language signs conceptualization of legal culture in the folklore text (linguistic and cultural analysis of various genres of Ukrainian folklore). - K.: Dmitri Burago Publishing House, 2014. - 468 p.
7. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: what category of language tell us about thinking. - M.: Languages of Slav. cultours, 2004. - 792 p.
8. Maximov SI. Legal reality: the experience of philosophical understanding. - Kharkiv: Right, 2002. - 327 p.
9. Maksimovic M.A. Collection of Ukrainian songs, published by Michael Maximovich. - K.: typ. F. Glicksberg, 1849. - Part 1. - 116.
10. Maksimovic M.O. Days and months Ukrainian peasant. - K.: Talismans, 2002. - 189 p.
11. Moysiyenko A.K. Word apertseptsyinyi System poetic text. Decoding of Shevchenko poem. - K.: Steel, 2006. - 300 p.
12. Propp V.Ya. Folklore and reality. - M.: Nauka, 1976 - 325 p.
13. Selivanov E.A. Cognitive onomasiology. - K.: Fitosotsiotsentr, 2000. - 248 p.
14. Dictionary of Ukrainian Language: [11 tel. / Redkol. : I.K. Bilodid (Chairman), etc.]. - K.: Studies. thought, 1970-1980. - 11 tons.
15. Philosophy of Law / ed. ed. O.G. Danilyan. - Kharkov: Right, 2009. - 208 p.
16. Fraser J. The Golden Bough: Studies magic religion. - M.: Terra Book Club, 2001. - 528 p.
17. Chubinskii P.P. Sketch of folk customs and legal concepts in the Ukraine - SPb.: Maikov's Printing, 1869. - 715 p.

Lavrynenko S.T. Folklore legal interpretation of treaties: semantic-cognitive aspect

Abstract. The article presents semantic reconstruction of the fixed in Ukrainian folklore models of contractual relationships. Lingual signs of various treaties have been investigated on the material of folk tales. The use of cognitive and interpretative methodology made it possible to prove that linguo-culturemes, corresponding folklore ideas, presenting agreement precedents, are based on nominal and verbal characteristics of mutually profitable contacts, which deal with marriage contracts, purchase and selling agreements, gift giving, inheritance, labour treaties and service.

Keywords: linguistic culturology, cognitive interpretation, Ukrainian folklore

Лавриненко С.Т. Фольклороправовая интерпретация договоров: семантико-когнитивный аспект

Аннотация. В статье представлена семантическая реконструкция зафиксированных украинским фольклором моделей договорных взаимоотношений. На материале народных сказок рассмотрены языковые знаки сделок разных типов. Использование когнитивно-интерпретативной методики позволило доказать, что лингвокультуремы, соотносимые с фольклорными представлениями о договорных прецедентах, опираются на именные и глагольные характеристики взаимовыгодных контактов, связанных с заключением брака, куплей, продажей, дарением, наследованием, трудовыми соглашениями, оказанием услуг и т.д.

Ключевые слова: лингвокультурология, когнитивная интерпретация, договор, украинский фольклор

Лепьохін Є.О.

Деякі міркування про риси екзистенційних героїв

Лепьохін Євгеній Олександрович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Інститут управління природними ресурсами
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Коломия, Україна

Анотація. Розглянуто проблему ідентифікації поняття «екзистенційний герой» крізь призму порівняльного літературознавства. Дослідження базується на виокремленні характерних ознак героїв творів «естетичного екзистенціалізму».

Ключові слова: екзистенціалізм, література, кіно, герой, персонаж, характер, риса, ідентичність, вибір

Дослідження проблем характеротворення і текстової презентації персонажів є одним із провідних напрямів сучасного літературознавства. Аналіз може бути зосереджений виключно у рамках одного твору, або може відбуватися порівняльне висвітлення теми, а чи взагалі її розробка у «планетарному» масштабі. Узагальнюючи напрями, у яких відбуваються науково-теоретичні дискусії щодо ідентифікації «героя», «персонажа», науковий співробітник Інституту загального і порівняльного літературознавства при Університеті Майнца ім. Йоганна Гутенберга Кр. Рудек виокремлює наступні: «онтологічний» (чим є, власне, «герой»), когнітивно-психологічний (яким персонаж постає в уяві читача, розбіжності у горизонті сприйняття читача і горизонті очікування автора-творця; висвітлення особливостей інтеракційного процесу між тією інформацією, що надає текст твору та попередніми знаннями читача-реципієнта [16, с. 6]), рецептивно-теоретичний (відмінності в експліцитному й імпліцитному характеротворенні), наратологічний [20, с. 23–26].

Героя, фікційного чи його прототипа, характеризує сукупність, унікальність рис, що вирізняють його з-поміж інших, тобто поняття «герой» слід розглядати як парадигму рис. С. Четмен пропонує розмежовувати категорії «риса», «особливість» (“trait”) і «властивість», «звичка» (“habit”), оскільки, на його думку, властивості й особливості формують риси індивіда, вони є взаємозалежними [9, с. 122]. Наратив, літературний чи візуальний, необов’язково повинен детально зупинятися на психологічних особливостях людини, але від реципієнта вимагається здатність розрізняти певні звички-властивості як показові стосовно якоїсь риси. Унікальність, що підкреслює С. Четмен [9, с. 123], означає розпізнавання індивіда серед інших, вирізняють його саме риси. Можна тільки промовити ім’я Гобсек чи Отелло, Семмі Маунтджой чи Чарльз Марлов, Степан Радченко чи Андрій Пащенко тощо і збагнути, що навіть забувши характерні ознаки того чи іншого героя, наше відчуття їхньої винятковості не слабшає, не зникає. У такому значенні, – унікальність героя, – можна говорити і про винятковий образ-характер. З цього приводу радянський кінорежисер А. Тарковський писав: «Адже персонаж реалістичної літератури характерний остільки, оскільки виражає цілу групу споріднених йому явищ, що є наслідком певних загальних закономірностей» [5, с. 44–45]. Тому в якості типів такі герої як, скажімо, Джим Гокінс, Доріан Грей, мають своїх відповідників серед живих біологічних людей. Але саме як художні образи, підкреслює режисер «Сталкера», вони є особливими та винятковими.

Аналіз концепції героя в рамках порівняльного літературознавства, згідно міркувань проф. Кр. Рудека

[19, с. 26], має одну особливість. Необхідно розрізняти дослідження (*Untersuchung*) персонажів, в яких проявляється суцільний комплекс спільних характерних рис (*Merkmale*) від таких, що мають єдину спільну рису. У першому випадку йдеться не стільки про риси персонажів, скільки про ті історії й оповідання, що дотичні до героїв, бо в них описуються ці ознаки. У другому – про концепти і поняття, про одну загальну рису, що притаманна усій групі персонажів, є її провідною. Оскільки осердям літературного екзистенціалізму, за твердження проф. Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Світлани Криворучко [1, с. 64], є проблема вибору героя в художньому творі, він буде цим другим підходом у дослідженні героїв. Своєю чергою, науковець з Німеччини під 2-им варіантом має на увазі рису, що ілюструє того чи іншого героя у цілісності, фіксує його ідентичність як, наприклад, «жебрак», «перелюбника», «скупого», «байдужого». Природа екзистенційного диктується феноменом трагічного, оскільки людина завжди приречена робити вибір на користь / шкоду собі чи іншим, тому вона потрапляє у ситуацію, де проявляється її «Я». Таким екзистенційним «я» для Крістофа Рудека є «байдужість».

Отож, постає закономірне питання: що є ознакою унікальності екзистенційних (екзистенціальних) героїв? Кого можна вважати таким персонажем? Однією з типових рис екзистенційних героїв (про термінологічне розмежування лексем «екзистенційний» / «екзистенціальний» докладніше (див. 2, с. 6) їх суб’єктивне сприйняття середовища, адже екзистенціалістська література зображує перебіг існування однієї особистості, а не соціальної групи чи соціального прошарку. Усі потуги персонажів спрямовані на віднайдення «правди» для себе: «Пошук правди натомість стає процесом постійних спроб виявити обман для того, щоб дійти чогось, що має справжнє значення лише для індивіда» [18, с. 52]. Взірця для окреслення людської натури немає, кожен «вирізняє» її по-різному, і, відповідно, вона відрізнятиметься від іншої. Саме тому термін «екзистенційний герой» вживається для характеристики персонажів літературних творів і кінофільмів, які діяли одноосібно, не мали жодних зв’язків з іншими людьми, керувалися правилами поведінки, встановленими згідно з власним розумінням світу. Найчастіше екзистенційний герой позиціонується як антигерой, оскільки він позбавлений традиційних для героя рис.

У процесі проведення класифікації героїв необхідно враховувати і такий аспект писемної творчості, як автобіографічні мотиви, які можуть перегукуватися з подіями твору. Втім, це не дозволяє повністю ототожнювати протагоніста з його творцем. Наприклад, як

епіграф до повісті «Падінні» (“La chute”, 1956) А. Камю (в англійському перекладі повісті, у французькому оригіналі епіграф відсутній) використовує цитату із передмови до роману М. Лермонтова «Герой нашого часу» («Герой нашего времени», 1840): «Деякі страшенно образилися, і не на жарт, що їм ставлять за приклад таку аморальну людину, як Герой Нашого Часу; інші лишень проникливо відзначали, що автор намалював свій портрет і портрети своїх знайомих <...> Герой Нашого Часу, шановні панове, це справді портрет, та не однієї людини: це портрет, складений з вад усього нашого покоління, у їх повному розвитку» [3, с. 455–456]. Проте основною причиною появи цього епіграфу було те, що повість «Падіння» аж надто часто хибно тлумачили. Розмістивши дану цитату, митець акцентував на іронічності всього того, що відбувається у тексті твору. У монографії «Альбер Камю. Роман. Філософія. Життя» С. Фокін висловлює міркування, що залученість елементів із життя біографічного автора тільки посилює ефект від образу фіктивного героя, робить його психологічно складнішим, багатограннішим. Дослідник підкреслює: «Внутрішній досвід письменника, причетного до нігілістичного всезаперечення, органічно доповнює початковий задум показати портрет сучасного нігіліста. Портрет стає переконливішим, оскільки художник щедро наділяє його яскравими рисами власної подоби» [6, с. 296]. Подібну ситуацію спостерігаємо й у «Таксисті» М. Скорсезе (“Taxi Driver”, 1976). В одному з інтерв’ю режисер пригадував творення сценарію до стрічки [11, с. 36]. Митець зазначав, що його автор, П. Шредер, під час написання перебував не в найкращому емоційному стані: пригнічений, роздратований, самотній, про що можна збагнути, переглянувши фільм. Американського кінорежисера вразила ця історія, він відчув, що якимось чином причетний до неї. Свій зв’язок він пов’язує з декількома причинами. Перша: Тревіс – аутсайдер, бо він дивний, некоммуні-кабельний, хоча й прагне розуміння, з порушеною психікою. Класик американського кіно страждав від гострих приступів астми (А. Камю зазнавав нападів туберкульозу, що, зокрема, не дозволило йому займатися професорсько-викладацькою діяльністю, а згодом – воювати на фронтах Другої світової війни). Тобто у нього вже була одна із відмінностей від інших людей. Друга: злість і гнів, що огортає Тревіса, це злість і гнів самого П. Шредера і М. Скорсезе, відображення їхньої тогочасної психограми.

Варто звернути увагу на лексему «одержимість». Для творів, написаних у традиціях екзистенціалізму, однією з характерних рис є присутність моменту потрясіння, який призводить до шалу, люті, одержимості, безумства, афекту бодай на якусь мить. Саме тоді герой вчиняє якесь насильство, фізичне чи етичне, і через це стає повноцінним антигероєм. Наприклад, у повісті «Сторонній» (“L’Étranger”, 1942) А. Камю цим дієвим фактором стає сонце, яке можна розцінювати як приклад ворожого ставлення природи до людини. У творі воно два рази згубно впливає на клерка: під час похорону матері і на пляжі. У В. Підмогильного «одержимість» стає тотожною нав’язливій ідеї. Характерно, що переслідуваний образами, міражами герой сам нищить свій, на перший погляд, устрій життя. У

таких творах, як «Повість без назви» (1933–1934) В. Підмогильного, «Сторонній» і «Падіння» А. Камю, одним із компонентів «струсу» (В. Підмогильний) є присутність жінки, тобто жіночий образ, що його вводять у текст перелічені письменники (переважно нечітко змальований, лише якісь загальні штрихи), і який слугує вихідною точкою для розвитку подій. «Сторонній» розпочинається зі звістки про смерть матері Мерсо; араб, якого він застрелив, був братом коханки Раймона – сусіда Мерсо, яку той бив за те, що вона виманювала в нього гроші. У «Падінні» – в житті Жана-Батиста Кламанса тією “femme fatale” стала утоплениця, яку він з невідомих йому ж причин не кинувся рятувати. Незнайомці з «Повістю без назви» В. Підмогильного достатньо було лише раз прошигнути повз очі Андрія Городовського для усвідомлення, що «його обернуто зенацька на щось мале, нікчемне, але несамовито прагнуче – з цього й виникло в ньому почуття ушербленого гонору. І що ж в н а мала в собі таке притяжне?» [4, с. 252].

Одержимість, у цьому випадку екзистенційних героїв, є не стільки психоемоційною одиницею, скільки філософським концептом для визначення божевілля, душевного розладу, такого, про який йдеться у «Веселій науці» („Die fröhliche Wissenschaft”, 1882), «Так казав Заратустра» („Also sprach Zarathustra: Ein Buch für Alle und Keinen”, 1883–1885) Ф. Ніцше – двопланового, деструктивного і креативного водночас. Встановлюючи ознаки ніцшеанського концепту «безумства», серед дев’яти рис Дж. Абрамс виокремлює здатність до творчості, почуття власної переваги над натовпом («потолоч» у Ніцше), самотність і відокремлення від звичайних людей [7, с. 77]. У «Повісті без назви» В. Підмогильного Андрій Городовський і його очманіле прагнення знайти якусь жінку, котрої могло ніколи і не бути, оскільки опису її немає, та й сама ідея шукати незнайомку у місті, яке не є для журналіста рідним, безглузда, абсурдна, алогічна. Недієгетичний наратор неодноразово підкреслює ірраціональність поривів Андрія, які він сам для себе визнає: не тямив, що він робить, чому і нащо; безглуздо пішов за нею; серйозна людина із важливими завданнями не може допустити такої нісенітності, як переслідування випадкової спідниці (підкреслено мною – С.Л.) [4, с. 251]. Паралельно з пошуками Городовський обмірковує і втілює свої плани стосовно того, щоб віддатися давно омріяній і замисленій роботі – написанню книжки. До пошуків жінки його спонукав внутрішній голос, інколи йому приходила думка, чи він шукає когось, чи сам тікає від когось. Перебуваючи на позиціях, протилежних Анатолію Пашенку, Андрій Городовський, сам того не усвідомлюючи, визнає певну доцільність слів фізика про роль випадку у житті людини. Його пошук жінки побудований на засадах азарту, шансу, авантюри.

Екзистенційний герой діє ірраціонально, не погоджуючись з розумом, а через відчай, що є реакцією на недосконалий світ, де усе зумовлено дією непередбачуваного випадку. У «Повісті без назви» В. Підмогильного антигероєм є фізик Пашенко. Він свідомий того, що є пішаком у грі Долі, де курс його життя визначають випадки. Власне, як і герої творів Ф. Кафки, Пашенко дезінтегрований і відчужений від суспільст-

ва, оскільки його місце там – це роль жертви змови незалежних від людини обставин. Розуміння свого становища обурює його, він стає несамовитим, шукає виходу в опіумі. Життєва позиція Пашенка утворює стіну неприйняття і нерозуміння з боку Андрія Городовського. Це не видається дивним, оскільки «який би він не був (антигерой – Є. Л.), слабкий чи хоробрий, тямущий чи спантелечений, його однією постійною ознакою є те, що як і його творець-автор, він ніколи не здатен побачити жодного Принципу у житті і рідше свого Призначення» [8, с. 60]. Для Сартра і Камю спільним є усвідомлення того, що заперечення, спротив абсурду – це лише початок, а не завершення. Але не слід назавжди залишатися на стадії зречення, оскільки екзистенційний герой не є застрахованим від нової появи абсурду. Ця незахищеність робить його вразливим, слабким, спантелеченим, особливо після того, коли він усвідомлює, що абсурд неможливо знищити, лише намагатися вислизати від нього.

У 1927 р. опубліковано працю англійського письменника Е. М. Форстера, члена мистецького угруповання «Блумсбері», «Аспекти роману» (“Aspects of the Novel”), у якій автор поділив героїв на «неоднакових», «повнокровних» (“round”) й «однорідних», «прямих» (“flat”). «Однорідні» герої вирізняються переважанням однієї домінантної риси, тоді як «повнокровні» відзначаються кількома, що можуть конфліктувати між собою, їх поведінка буває непередбачуваною тощо. При цьому дослідник наголошував, що одна із переваг «однорідних» героїв у тому, що їх легко запам’ятати і впізнати [13, с. 68–69]. Таким героєм можна вважати Мерсо А. Камю у першій частині повісті. «Повнокровні» герої з їх здатністю вражати реципієнта є «незавершеними», «неостаточними» (“open-ended”), вони постійно в динаміці ментальній, хронотопічній. Наприклад, Скаргон у повісті «Падіння» А. Камю є вправним майстром хитрощів і підступу, йому вдається викликати цікавість безіменного слухача і спроектувати, перетворити «розповідь-про-себе» на «розповідь-про-тебе». Якщо у випадку Мерсо його можна охарактеризувати одним реченням або навіть словосполученням, – «байдужий і відчужений», – то зі Скаргоном так не вийде, оскільки він ненадійний наратор, дволикий Янус, як себе сам називає.

Водночас, слід розрізняти риси індивіда від різноманітних короткочасних, скороминущих психологічних явищ, таких як почуття, настрої, думки тощо. Вони, як акцентує С. Четмен, не завжди відповідають рисам [9, с. 126]. Коли священик зумів певним чином «пробудити» Мерсо на гнів з питаннями про віру у Бога і потойбічне життя, то виникненню в однойменного героя повісті В. Підмогильного «Остап Шаптала» (1921) яких-небудь емоційних якостей сприяла смерть сестри Олюсі. Надалі він залишається монотонним, мовчазним, відчуженим.

Е. М. Форстер акцентував, що «різноманітні» герої можуть перетворитися на «однорідних», якщо їм не вдається переконливо здивувати читача, не намагаються – вони «прямі», стараються, але непереконливо – «прямі», які вдають, що вони «неоднакові». «Сторонній» складається з двох частин, і в цих двох частинах антигерой Мерсо інший: у першій – він «прямий», у другій – частково стає «повнокровним». Зміна

зафіксована двома різними стилями частин. Переповідання клерком щоденної рутини з означеннями «байдужий», «однаковий» та їх похідними є ознакою «абсурдного стилю» за визначенням Р. де Люппи [17, с. 74]. Сюди ж належать справи, які доводиться мати «чужому» із Раймоном, Марі тощо. Все, що ми дізнаємося, помічаємо, чуємо, є тим, що бачить, чує Мерсо. Друга частина позначена переважанням «бунтівного стилю». Клерк змінюється з простого «фіксатора» на «оглядача», «коментатора», його мова стає багатшою, аргументованішою, складнішою. У побудові речень спостерігається підрядність.

Професор Кр. Рудек зауважує [20, с. 29], що риси персонажів (*Figuren*) можна легко визначити, коли вони є зовнішніми (наприклад, приналежність до певного соціального прошарку, етносу). Як правило, це має місце у кожному окремому випадку, з кожним окремим вчинком (*Handlung*), та не тоді, коли йдеться про моделювання лінії поведінки, образу дії (*Handlungsweise*) героя. Навіть мотивацію у їх поведінці легше виокремити, ніж їх же риси характеру. До таких рис вчений відносить ті, які декларують глибші, психологічно відмінні принципи людської екзистенції: мізантропія, страх, тривога, байдужість поряд з меланхолією, скупістю, апатією. У такому розумінні ці риси перетворюються на ідеї і концепти, виразниками яких і стає той, чи інший літературний герой, вони уверджуються в ньому. Даний феномен самоствердження проявляється у їхній «життєвій грі», що за нею спостерігає читач завдяки авторові-деміургу. Відбувається ментальна ідентифікація цих феноменів людського буття, а сам персонаж перетворюється на певний тип, стандарт.

Прагнення віднайти «правду», «істину» є природним детермінізмом людини, таким же, як порятунок життя у летальних ситуаціях. Крім правди, герой шукає себе, свою сутність, ідентичність. Індивідуальні способи себеформування відштовхуватимуться від того, чи себетворець координує плани побудови з інструкціями Бога (першочергові – 10 заповідей), а чи за тими, які він спромігся витворити. Завдання ускладнюється ще й тим, що відсутність встановлених форм побудови спричинює появу концепту відповідальності. Отже, відсутність морального імперативу зверху змушує героїв визначити свій власний імператив, у цьому проявляється сенс їхньої свободи, право вибору. Такою рисою наділені хемінгвеевські та інші екзистенційні герої, вони є «жертвами» того, до чого самі крокують. Характерно, що якщо екзистенціалісти й приймають можливість впливу на людину соціальних, економічних, психологічних та інших факторів, все ж визначальним у них залишається наявність свободи і вибору. Дуже часто всюдозволеність призводить до вчинення якихось дій, що розцінюються негативно, аморально, зокрема, вбивство у творах «Злочин і кара» («Преступление и наказание», 1866) Ф. Достоєвського, «Сторонній» А. Камю, «Син Америки» (“Native Son”, 1940) Р. Райта, «Американська мрія» (“An American Dream”, 1965) Н. Мейлера тощо.

Аналізуючи творчість братів Коенів, яскравих представників американського незалежного кіно, крізь призму екзистенціалізму, Р. Гогрен зазначає, що перед багатьма героями їхніх фільмів постає дилема пошуку шляху себеформування. Дослідник пише:

«Спроба індивіда створити життєздатну особу всередині ворожого оточення виявляється головною темою цих фільмів, так само як плутанина стосовно ідентичності інших. Навіть самі назви відсилають до ідентичності, деякі опосередковано, такі як «*Бартон Фінк*» (“*Barton Fink*”, 1991), «*Підставна особа*» / «*Підручний Хадсакера*» (“*The Hudsucker Proxy*”, 1994) і «*Великий Лебовські*» (“*The Big Lebowski*”, 1998), інші досить прямо – «*О, де ж ти, брате?*» (“*O Brother, Where Art Thou?*”, 2000), а особливо «*Людина, якої не було*» (“*The Man Who Wasn't There*”, 2001) – центральна робота братів Коенів, що є взірцем дилеми екзистенціального себетворення» [14, с. 229]. Схожа ситуація і з творами А. Камю та В. Підмогильного. Відчуття іншості, сторонності, відчуженості, що ними переповнені протагоністи й антагоністи, спричинює розлад з оточенням, у якому вони перебувають. На рівні композиції твору це може відображатися у використанні ретроспекції, у поверненні оповідача у минуле, що дає змогу дистанціюватися, відгородитися «Я» теперішньому від «Я» минулого. Таке спостерігаємо і у «Сторонньому», і у «Падінні», частково у «Повісті без назви». Цим почуттям (відчуженості – *Є. Л.*) сповнений Рокантен у «Нудоті», стороннім є безіменний К., який намагається дістатися недосяжного володаря замку в однойменному творі Ф. Кафки.

Саме із свободою пов’язана поява тривоги, як вважав Ж.-П. Сартр. Це є істотною відмінністю екзистенційного індивіда від звичайного світського обивателя. Леслі Геррінг стверджує: «Екзистенціаліст (the existential being) приймає свободу і її наслідки, тоді як більшість людей намагається уникнути тривоги, ставши людьми звички, екзистенціаліст цього не робить» [15]. Екзистенційний герой – це людина, яка не боїться зіткнутися з абсурдом, не тікає у філософське саможубство чи вдається до самообману, власноруч формує своє теперішнє і майбутнє. Головне – процес формування, що є безперервним, зупинка рівноцінна поразці, відмова продовжувати одразу перетворює екзистенціаліста на обивателя. Як зауважує Кр. Фальцон: «Сьогодні навіть такий найбільш переслідуваний з героїв як кінематографічний вампір піддається екзистенціалістській критиці. У стрічці “Інтерв’ю з вампіром” вампір Луї (Бр. Пітт) відмовляється визнати, що він приречений бути злом. Втім, його наставник Лестат (Т. Круз) каже, що вбивати тепер становить його єство, він (Луї – *Є. Л.*) намагається щосили знайти нову мету свого існування» [12, с. 137].

Концепт свободи тісно пов’язаний з концептом вини, який, у свою чергу, пов’язаний з концептом відповідальності: «Бути винним, головним чином, не значить “завдячувати чимось” іншим, натомість усвідомлювати, що кожен відповідальний за себе <...> Тому справжня екзистенціальна провина не має нічого спільного з осудом інших; це питання визнання власної свободи» [19, с. 165]. Остап Шаптала «грішити» таким сприйняттям провини, що, зрештою, йому не може допомогти врятувати сестру. Він усвідомлює це і тому йде далі, назустріч своїй мрії. Свобода вибору також нероздільно супроводжується іронією. Сарказм та іронія стають чи не найуживанішими засобами передачі почуттів персонажів. Така їх налаштованість була зумовлена трагічним баченням стану речей. То-

му у моделях поведінки, вчинках слід шукати приховані символи, багатозначність. Письменники хочуть (і їм це вдається) не просто відтворити історичну дійсність, епоху очима її сучасників та інколи й безпосередніх учасників. Їхнє завдання полягає в окресленні внутрішнього життя особи посередництвом її інтеракції зі світом людей і речей, а найголовніше – у виявленні й зображенні особливого бачення свого середовища цими самими персонажами. Тому екзистенційні герої – антигерої – трагікомічні. Р. Крейг розрізняє два типи трагікомічних героїв: «Перший представлений персонажами часто перебільшеними чи гротескними, які втілюють художні прояви ситуації людської відчуженості, і другий, де персонажі більш репрезентативні і реалістичні, котрі приймають алієнацію і конкретно реагують на неї» [10, с. 1291].

Отже, виокремивши риси екзистенційного (екзистенціального) героя, можна говорити про те, що в переважній більшості випадків він – антигерой, бо його погляди, життєва позиція протиставлена загальноприйнятій. Такий протагоніст стає активним (Пашенко) чи пасивним (Мерсо) бунтарем. Раптово відкривши для себе існування абсурду, випадку, смерті, він шукає виправдання для свого життя, сутність для екзистенції. Способи та методи її досягнення, зазвичай, альтернативні прескриптивним нормам поведінки людини, котра переслідує задану ціль. Деякі з таких героїв стають «фундаменталістами» у тому сенсі, що переоцінка цінностей призводить до змін як в поведінці самого протагоніста, так і в його вчинках. Вони переконані, що можуть обґрунтувати власну точку зору, наприклад, Пашенко доводить роль випадку у житті людини. Провівши процедуру аргументації, він вдається до самогубства. Мерсо практично нічого не доводить, на судовому процесі відбувається підміна понять «істинне – хибне». Результатом стає досягнення невірної консенсусу, і клерка засуджують до смертної кари. Таким чином, на прикладі екзистенціального героя порушується питання моральності, неспроможності слідувати суспільним стандартам. Аксиологічний спектр екзистенціалізму загострює увагу на питаннях свободи, адже вибір повинен утверджувати гуманістичні начала, відповідати істині. Оскільки істин багато, бо багато тих, хто її визначає для себе, тому й виникає потреба в обґрунтуванні особистої екзистенційної етики. Описати її вербальними засобами неможливо, для цього краще підходить здійснення певних вчинків. Вибір завжди індивідуальний, суб’єктивний, але намір його здійснити підкреслює невідворотність плину історії життєвих явищ і розгортання екзистенційної драми героя через багатозначність цього вибору. Герой, котрий обирає гуманітарну справедливість, «канонізує» свободу інших. Він залишається в їх свідомості як образ яскравої особистості, «автентичного гуманіста».

Екзистенційні герої можуть мати в своєму «арсеналі» видозмінені елементи з біографії автора. Та назвати їх прототипами авторів не можна, оскільки автор як реальна постать та його прообраз поняття співвідносні, але не тотожні. В емоційному сприйнятті реальності автор і герой можуть мати точки перетину, але схожість між ними не затьмарює самотності людини, котра є автором того чи іншого твору, та індивідуальності екзистенційного (екзистенціального) героя.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kryvoruchko S.K. Literary works of Simone de Beauvoir: Evolution of the images: monograph / Kryvoruchko S.K. - Kyiv: Dmitry Burago Publishing House, 2012. - 428 p.
2. Lepohin Ye.O. Theoretical aspects of aesthetic existentialism: definitions, concepts, poetic features // Zбір raportów naukowych. "Pedagogika. Teoria. Praktyka. "(29.11.2014 - 30.11.2014). - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. - P. 5-11.
3. Lermontov M.Yu. Hero of Our Time // Works in two vol. T. 2 / M.Yu. Lermontov / [Ed. and comm. I.S. Chistova; Ill. V.A. Noskov]. - M.: True, 1990. - S. 455-589.
4. Pidmohylny V.P. Untitled Story // Pidmohylny V.P. Story. Tale. Novels / Introduction, compilation and comments V.A. Melnik; Ed. V.G. Donchyk. - K.: Nauk.dumka, 1991. - P. 241-305.
5. Tarkovsky A. Lectures on filmmaking / Compiled by K. Lopushansky. - L.: Studio "thumbnail", 1989. - 117, [1] p.
6. Fokin S. Albert Camus. Roman. Philosophy. Life / Sergey Fokin. - St. Petersburg.: Aletheia. - 1999. - 384 p. - (Series «Gallicinium»).
7. Abrams J.J. The Cinema of Madness: Friedrich Nietzsche and the Films of Martin Scorsese / Jerold J. Abrams // The Philosophy of Martin Scorsese / [ed. by M. T. Conard]. - Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 2007. - P. 75-93.
8. Cervo N.A. Anti-Hero / Nathan A. Cervo // Dictionary of Literary Themes and Motifs: Vol. 1, A-J / [ed. by J.-Ch. Seigneuret]; Westport, CT.: Greenwood Press, 1988. - P. 59-64.
9. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / Seymour Chatman. - Ithaca, NY: Cornell University Press, 1978. - 288 pgs.
10. Craig R. Tragicomic Hero / Randal Craig // Dictionary of Literary Themes and Motifs: Vol. 2, L-Z / [ed. by J.-Ch. Seigneuret]. - New York: Greenwood Press, 1988. - P. 1286-1292.
11. Emery R. J. The Directors. Take Three / Robert J. Emery. - New York, NY: Allworth Press, 2003. - 256 pgs.
12. Falzon Chr. Philosophy Goes to the Movies: An Introduction to Philosophy / Christopher Falzon. - 2nd ed. - New York and London: Routledge, 2007. - 280 pgs.
13. Forster E. M. Aspects of the Novel / Edward Morgan Forster. - San Diego-New York-London: Harcourt Inc., 1955. - 176 pgs.
14. Gaughran R. "What Kind of Man Are You?" The Coen Brothers and Existentialist Role Playing / Richard Gaughran // The Philosophy of the Coen Brothers / [ed. by M.T. Conard]. - Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 2009. - 304 pgs. - P. 227-241. - P. 229.
15. Herring L.V. The Existential and Postmodern Individual / Leslie Virginia Herring. - College Station: Texas A&M University, 2005. - P. 8. - E-pecypc: <http://repository.tamu.edu/handle/1969.1/2371>
16. Jappe L., Krämer O., Lampart F. Einleitung. Figuren, Wissen, Figurenwissen / Lilith Jappe, Olav Krämer, Fabian Lampart // Figurenwissen: Funktionen von Wissen bei der narrativen Figurendarstellung. - De Gruyter, 2012. - 408 s. - S. 1-35.
17. Luppé R. de Albert Camus (20th Century Writers) / Robert de Luppé / [transl. by J. Cumming and J. Hargreaves]. - London: The Merlin Press Ltd., 1967. - 114 pgs.
18. McCoppin R. Transcendental Legacies: Transcendental and Existential Tenets in Modernism and Postmodernism / Rachel McCoppin // Stirrings Still. - Spr.-Sum., 2005. - Vol. 2, No. 1. - P. 44-111.
19. Michelman St. Historical Dictionary of Existentialism / Stephen Michelman. - Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc., 2008. - 379 pgs.
20. Rudek Chr. Die Gleichgültigen: Analysen zur Figurenkonzeption in Texten von Dostojewskij, Moravia, Camus und Queneau / Christof Rudek. - Erich Schmidt Verlag GmbH & Co KG, 2010. - 164 s.

Lepyokhin Ye.O. Some Reflections on the Existential Characters' Traits

Abstract. The paper deals with the issue of identification the notion of "existential character" from the view point of the comparative literature studies. The suggested research is based on distinguishing the specific features of the characters pertain to "aesthetic existentialism".

Keywords: *existentialism, literature, film, character, type, trait, identity, choice*

Лепехин Е.А. Некоторые размышления об отличительных особенностях экзистенциальных героев

Аннотация. Рассмотрена проблема идентификации понятия «экзистенциальный герой» сквозь призму сравнительного литературоведения. Исследование базируется на выделении характерных особенностей героев произведений, принадлежащих «эстетическому экзистенциализму».

Ключевые слова: *экзистенциализм, литература, фильм, герой, персонаж, характер, черта, идентичность, выбор*

Лук'янець М.Г.

Респонсивні стратегії і тактики у сучасному англомовному діалогічному дискурсі: методика аналізу

Лук'янець Мирослава Геннадіївна, аспірантка кафедри германської і фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена опису методики аналізу респонсивних стратегій і тактик у сучасному англомовному діалогічному дискурсі. Розроблена методика включає три етапи дослідження: підбір матеріалу для вивчення, аналіз когнітивно-прагматичних та комунікативних аспектів реалізації респонсивних реплік у діалозі, критерії класифікації респонсивних стратегій і тактик.

Ключові слова: методика аналізу, англомовний діалогічний дискурс, респонсивні стратегії і тактики

Направленість сучасних лінгвістичних студій на різностороннє вивчення процесу комунікації з огляду на динамічну природу спілкування зумовлює потребу у розробці оптимальної методики дослідження способів взаємодії комунікантів у діалогічному дискурсі. У цьому контексті респонсивні стратегії як певний тип мовленнєвої поведінки адресата у конкретній ситуації діалогічного мовлення та відповідні їм тактики розглядаються як елементи функціонування єдиної когнітивно-прагматичної та комунікативної системи. Розробка комплексної системної методики аналізу респонсивних стратегій і тактик в англомовному діалогічному дискурсі зумовлює **актуальність** даного дослідження. **Об'єктом** дослідження є фрагменти англомовного діалогічного дискурсу, які містять репліки адресата та експлікують реалізовані ним респонсивні стратегії і тактики. **Метою** статті є представлення методики вивчення когнітивно-прагматичних та комунікативних аспектів респонсивних стратегій і тактик. **Основні завдання** цієї статті включають: 1) аналіз сучасних методів дослідження мовленнєвої взаємодії в діалогічному дискурсі; 2) виокремлення етапів дослідження респонсивних стратегій і тактик; 3) опис процедури аналізу респонсивних реплік у діалозі.

Запропонована комплексна методика аналізу респонсивних стратегій і тактик в англомовному діалогічному дискурсі є сукупністю загальнонаукових прийомів та лінгвістичних методів, зокрема, когнітивного, прагматичного та дискурс-аналізу, які реалізуються у ході трьох етапів дослідження.

Перший – **таксономічний** – етап роботи спрямований на виокремлення фрагментів діалогічного дискурсу із репліками адресата на основі їх формальних, семантичних, прагматичних характеристик. Методом загальної вибірки у творах сучасних британських та американських авторів, а також англомовних художніх фільмах та серіалах кінця XX – початку XXI століття вибрано ті респонсивні репліки адресата, що реалізують його когнітивно-прагматичні наміри і мають комунікативний вплив на протікання діалогічної взаємодії.

Критеріями відбору респонсивних реплік у корпусі матеріалу дослідження є наступні. По-перше, черговість реплік, з огляду на те, що адресат займає позицію реагуючого комуніканта, тобто його відповідь слідує за висловленням адресанта. Послідовність реплік у діалогічній взаємодії встановлюється за допомогою конверсаційного аналізу [0, с. 44–71], що сприяє виявленню черговості мовлення адресанта та адресата, висловлення яких характеризуються причинно-

наслідковим зв'язком. Залучення дистрибутивного аналізу фрагментів діалогу [0, с. 87], зокрема реплік комунікантів, де до уваги береться диспозиція окремих слів, дозволяє виявити когерентні зв'язки у мовленні адресата.

По-друге, критерієм вибору фрагментів діалогічного дискурсу для аналізу є тематична узгодженість реплік адресата із репліками адресанта та поєднання їх в єдину смислову цілісність, тобто інтерес представляють ті фрагменти, де респонсивність є частиною однієї розмови комунікантів. З цією метою використовується метод контекстуального аналізу [0, с. 87], що передбачає з'ясування контекстуальних значень респонсивних реплік у діалогічному дискурсі. Респонсивна репліка може характеризуватися зміною теми розмови, але належати до однієї комунікативної взаємодії у визначеному часовому та просторовому контекстах. Розглянемо такий приклад:

- (a) "Were you expecting an important letter?" (Annie)
(b) "No," he laughed. (Michael) (c) "What makes you think that?"
(d) "Oh, I just wondered."
(e) "I come nearly every evening for the post. It gets you out of the place. It saves wondering the next day whether Jimmy Lynch will bring anything to the house or not" [0, с. 52].

Вибір вище поданого фрагменту для аналізу респонсивних реплік адресата зумовлений його діалогічною структурою, де чітко прослідковується чергування висловлень адресанта Енні та адресата Майкла. На запитання співрозмовниці (а) адресат дає спочатку коротку, лаконічну відповідь (b), але потім розширює її додатковими поясненнями (e), яким передують репліка-перепитування адресата (c), спрямована на продовження бесіди. Окрім того, обраний фрагмент характеризується єдністю часо-просторових умов перебігу діалогу та дотриманням комунікантами однієї теми розмови за допомогою запитання (c).

Подальше розрізнення виокремлених реплік адресата на реактивні та респонсивні відбувається з огляду на психологічну природу реагування людини в цілому шляхом аналізу мовленнєвого вияву способів реагування у відібраних фрагментах діалогічного дискурсу. За умов вживання спонтанних, проте клішованих фраз адресатом реалізуються реактивні репліки, в той час як виважені та продумані висловлення адресата характерні для респонсивних реплік. Розглянемо механізм аналізу мовленнєвого вияву реактивних та респонсивних реплік у діалогічному дискурсі.

- (a) "Hi! Sorry to drag you out on a night like this."

- (b) *"Don't even think of it." He kissed her briefly on the lips and came into the flat...* (c) *"Drinks – as ordered. I take it you are in need."*
 (d) *"Too true! What a day! Oh, bless you Nick."* She fetched her glass. (e) *"Pour me one, will you, when you've taken your coat off. And what about you? Are you drinking too?"* [0, с. 13].

У наведеному фрагменті виокремлено дві реактивні репліки (b, d) шляхом встановлення їх спонтанного вираження клішованими фразами, що виявляють миттєву емоційну реакцію адресата. На противагу їм репліка (e) характеризується як респонсивна, адже вона має продуманий характер та вказує на подальшу інтенцію адресата продовжити перебіг комунікації.

На основі розрізнення реактивних та респонсивних реплік, до уваги беремо лише останні, оскільки лише в них можливо виокремити об'єкт нашого дослідження – респонсивні стратегії і тактики.

Другий – **когнітивно-прагматичний та комунікативний** – етап дослідження направлений на розкриття когнітивної природи породження респонсивних реплік, їхньої прагматичної спрямованості у діалогічній взаємодії, а також виявлення комунікативно-ситуативних умов протікання діалогу. Відтак, аналізований етап включає два послідовні рівні аналізу: когнітивно-прагматичний та комунікативний.

У когнітивно-прагматичному аспекті респонсивні репліки розглядаються через призму наявних у них пресупозицій, тобто імпліцитно вираженої інформації, що розуміється сама по собі та виявляє когнітивні механізми породження адресатом висловлень у відповідь на репліки адресанта. Експлікація інформації, пов'язаної з пресупозиційним змістом реплік адресата, здійснюється в процесі декодування семантичної репрезентації його висловлення. У рамках когнітивної прагматики виокремлення пресупозицій дозволяє виявити когнітивні механізми розуміння представленої адресантом інформації та продукування відповіді у формі зворотної репліки. Таким чином, із залученням когнітивного методу відбувається аналіз планування та моделювання респонсивності адресатом в межах інтегральної когнітивної моделі діалогічного дискурсивного процесу. Розглянемо механізм вияву пресупозицій у респонсивних репліках адресата на конкретному прикладі.

- (a) *"A woman would be able to help you in ways that I can't," he said. "There's only so much any man can do on his own."*
 (b) *"Whatever you think, Daddy."* She knew that whatever she said would be irrelevant anyhow.
 (c) *"You think it would be for the best then?" He was impatient now to conclude the whole scene.*
 (d) *"If you think it's for the best, Daddy."*
 (e) *"I know it'll be for the best. I wouldn't even think of it for a minute if it wasn't best for everybody. After all these years it'll be a real house and home again"* [0, с. 56].

Експлікація пресупозицій про відносини між батьком-адресантом та донькою-адресатом у наведеному фрагменті діалогічного дискурсу здійснюється шляхом інтерпретації респонсивних реплік (b,d), у яких донька виявляє покору словами *Whatever you think, If you think it's for the best*. Виокремлені пресупозиції несуть інформацію про обох учасників комунікації з

позиції адресата, а також характеризують бачення ним ситуації, в якій проходить діалог.

У ході аналізу респонсивних реплік, згідно з ван Дейком, [0, с. 24] враховуються не лише структурні характеристики реплік адресата, але й їхні інтеракційні та прагматичні якості, всі складові яких втілюють мовленнєві акти трьох типів: локутивні, іллокутивні та перлокутивні. Окремі типи мовленнєвих актів, що виділяють у ході дослідження, інтерпретуються не ізолювано, а з огляду, на репліки адресанта у діалозі. Розглянемо приклад:

"Even if you do find him, you can't make him go back to your sister," she said slowly.

"I think I can. I didn't say his manipulation of the accounts weren't serious – they are – but I'm prepared to let them go if Garry toes the line." Claudia breathed out audibly. Men hadn't a bit of sense when it came to personal relationships.

"What good will that do? The last thing your sister wants is an unwilling husband."

"I agree," he said, to her surprise, "but until the baby is safely born she needs Garry at her side, and that's where he'll be if I have anything to do with it" [0, с. 76].

У наведеному фрагменті виокремлення іллокутивного та перлокутивного мовленнєвих актів здійснюється через пропозиційний аналіз реплік адресата. Зокрема, висловлення чоловіком-адресатом його впевненості у вирішенні проблем пропозицією *I think I can* експлікує іллокутивний акт переконання, підтверджуючи інтенцію чоловіка заспокоїти дружину. Друга респонсивна репліка чоловіка, представлена пропозицією *I agree*, репрезентує перлокутивний мовленнєвий акт, оскільки цією фразою адресат впливає на дружину-адресанта, змінюючи її емоційний стан, що у діалозі представлено словами автора *to her surprise*.

Подальший аналіз респонсивних реплік адресата передбачає дослідження комунікативних умов їх породження в діалозі. Із залученням дискурс-аналізу як методу вияву суб'єктивних чинників у живому спілкуванні особистостей [0, с. 61] встановлюються соціальні, гендерні, культурні, психічні чинники, що впливають на особливості реагування адресата у діалозі та вибір ним мовленнєвих засобів вираження респонсивності. Статусно-рольові та гендерні характеристики адресата можливо проаналізувати у широкому контексті художнього твору чи фільму, де кожному із комунікантів належить певна соціальна роль та гендерна ознака, що визначають відповідну модель поведінки у діалогічній взаємодії. Наприклад:

"Where do you think you're going?" the General demanded.

"Out," the Doctor replied shortly. "I need time to think."

"You are to devise a means to destroy the eight twelves," said Fakrid.

"Exactly," he replied. "And I just can not concentrate with people fussing around me." He pushed through the tent flap [0, с. 81].

Виявлені у загальному контексті соціальні ролі комунікантів генерала та лікаря дозволяють встановити специфіку респонсивності адресата в обраному фрагменті дискурсу, з огляду на типову поведінку лікаря, що потребує часу для точного з'ясування діагнозу.

Його соціальна та професійна приналежність обмежують тематику діалогу та мовні засоби вираження реагування на вимогу адресанта.

Комунікативно-ситуативні умови реалізації респонсивності досліджуються у вузькому контексті дискурсу, який висвітлює конкретні обставини протікання діалогу та дозволяє розділити сфери діалогічного спілкування на офіційне й побутове. Встановлено, що на вибір адресатом респонсивних реплік впливають не лише часо-просторові умови ведення діалогу, але й ступінь офіційності його комунікації з адресантом. Процедура цього аналізу здійснюється шляхом виокремлення та розрізнення вербальних та невербальних маркерів, притаманних соціальним сферам спілкування. Розглянемо характеристики комунікативно-ситуативних умов діалогічного спілкування, які породжують типові для офіційного спілкування респонсивні репліки.

"When you've done that, I want his file removed from the records department and brought fully up to date for the 'active' unit. Also please instruct records to make up a current personal dossier on Manville and all his known contacts. You got all that?"

"Yes sir. I'll get onto it right away" [0, с. 11].

Вищеподаний фрагмент діалогічної взаємодії обраний з огляду на офіційну обстановку комунікації, де респонсивна репліка солдата має ознаки офіційного стилю спілкування, виражені короткою усталеною реплікою згоди виконання наказу *Yes sir*. Подальша репліка адресата розширює зміст комунікативно-ситуативної взаємодії, імпліцитно вказуючи на статусно визначену рольову поведінку адресата, зокрема його підпорядкування вищому по рангу офіцеру.

Третій – **тактико-стратегічний** – етап дослідження спрямований на виявлення та класифікацію респонсивних стратегій і тактик у репліках адресата. Застосований метод прагматичного аналізу як спосіб вивчення законів, правил та конвенцій міжособистісного спілкування скерований на встановлення принципів та засад планування діалогічної поведінки адресата залежно від його мотивів та цілей.

На основі емпіричних даних і відповідно до градації позитивного чи негативного настрою адресата щодо адресанта в ході діалогічної взаємодії виокремлюються три основні групи респонсивних макростратегій: кооперативні, компромісні та конфліктні. За допомогою методу інтент-аналізу, який передбачає виявлення актуальних намірів учасників спілкування у конкретний момент ведення діалогу [0, с. 149], проаналізовані репліки адресата є підґрунтям для уточнення обраних респонсивних макростратегій та їх подальшого поділу на респонсивні стратегії співпраці, пристосування, компромісу, конкуренції й уникнення. Аналіз засобів вербального та невербального втілення

респонсивності в діалозі характеризує активну чи пасивну позицію адресата. Виділення респонсивних тактик, що підпорядковані відповідним респонсивним стратегіям, відбувається з огляду на їхню прагматичну спрямованість та на специфіку їхнього мовленнєвого вираження. Розглянемо на прикладі процедуру виділення респонсивної стратегії конкуренції та відповідних їй тактик.

"Cristo, when I think of the money I spent on detectives..."

He threw her a cold look.

"You would not believe how many Bishops there are in Manhattan, nor in Vermont and New Hampshire." Caroline gaped at him.

"Detectives? You hired detectives to find me? But – but why?" His mouth thinned. "There is unfinished business between us," he said coldly.

She nodded. "Oh, I agree," she said, just as coldly.

"There are things I should have said to you that I didn't. It will be a pleasure to get them off my chest!"

"I can not believe you were here, in Roma, while I was employing half the detectives in New York to find you!"

"You should have hired one who'd heard of Brooklyn, because that's where I was" [0, с. 47].

В аналізованому прикладі виокремлення респонсивних реплік Крісто у відповідь на звинувачення адресанта Кароліни виявляє його конфліктну макростратегію, що реалізується в двосторонній стратегії конкуренції між учасниками спілкування. Аналіз вербальної складової респонсивності сприяє глибинному проникненню в експліцитні комунікативні смисли висловлень адресата, що представлені в репліках еліптичними запитаннями (*Detectives?, But – but why?*), уточненнями (*You hired detectives to find me?*) та твердженнями (*There is unfinished business between us*). Це дозволяє прослідкувати реалізацію респонсивних тактик іронії та насмішки, експлікованих у фразі *You should have hired one who'd heard of Brooklyn*. Вивчення невербальних елементів діалогічного дискурсу, представлених у фрагменті словами автора, зокрема *He threw her a cold look., His mouth thinned.*, підтверджує використання адресатом респонсивної стратегії конкуренції.

Отже, методика вивчення респонсивних стратегій і тактик у сучасному англомовному діалогічному дискурсі передбачає проведення аналізу реплік адресата на трьох етапах дослідження.

Таксономічний етап спрямований на вибір мовленнєвого матеріалу згідно випрацюваних критеріїв. Наступний етап дослідження направлений на аналіз когнітивно-прагматичних та комунікативних аспектів реалізації респонсивності у діалогічній взаємодії. На останньому етапі дослідження створюється класифікація респонсивних стратегій і тактик, які розкривають прагматичну сутність явища респонсивності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ushakova T.N. Slovo v deystvii. Internet-analiz politicheskogo diskursa [Word in action. Online analysis of political discourse] / T.N. Ushakova, N.D. Pavlova. – SPb. : Aletyya, 2000. – 316 p.
2. Shtern I.B. Izbrannyye topiki i leksikon sovremennoy lingvistiki. Entsiklopedicheskiy slovar' dlya spetsialistov po teoreticheskim gumanitarnym distsiplin i gumanitarnoy informatiki [Tekst] [Selected topics and vocabulary of modern linguistics. Encyclopedic Dictionary for professionals in theoretical humanities and humanitarian science] / I.B. Shtern. – K.: Artek, 1998. – 336 p.
3. Boden D. Talk and social structure: studies in ethnomethodology and conversation analysis / D. Boden, D.H. Zimmerman. – Cambridge: Polity Press, 1991. – 315 p.
4. Cave P. Foxbat / P. Cave. – Wallington, Surrey: Severn House, 1979. – 288 p.

5. Dijk T.A. van. The study of discourse / T. A. van. Dijk // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. [Ed. by T.A. Van Dijk] . – London: Sage, 1997. Vol. 1.: Discourse as structure and process. – P. 1–34.
6. Goodman L. Gemini girl / Liza Goodman. – Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1992. – 192 p.
7. Iversen G.R. Contextual analysis / Gudmund R. Iversen // Quantitative Applications in the Social Sciences. – 1991. – Issue 7/81. – P. 3–11.
8. Marton S. Roman spring / Sandra Marton. – Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1993. – 155 p.
9. McGahern J. Amongst women / J. McGahern. – London: Faber & Faber Ltd, 1990. – 184 p.
10. Renkema J. Introduction to discourse studies / J. Renkema. – Amsterdam : Benjamins, 2004. – 363 p.
11. Roberts G. The highest science / Gareth Roberts. – London: Virgin, 1993. – 249 p.
12. Tanner J. Folly's child / Janet Tanner. – London: Century Hutchinson, 1991. – 124 p.

Lukianets M.G. Responsive strategies and tactics in Modern English dialogical discourse: methodology of analysis

Abstract. The article describes methodology of responsive strategies and tactics analysis in Modern English dialogical discourse. The created methodology consists of three research phases: the selection of material for study, the analysis of cognitive-pragmatic and communicative aspects of responsive strategies and tactics implementation in the dialogue, the criteria for classification of responsive strategies and tactics.

Keywords: *methodology of analysis, English dialogical discourse, responsive strategies and tactics*

Лукьянец М.Г. Респонсивные стратегии и тактики в современном англоязычном диалогическом дискурсе: методика анализа

Аннотация. Статья посвящена описанию методики анализа респонсивных стратегий и тактик в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Разработанная методика включает три этапа исследования: подбор материала для изучения, анализ когнитивно-прагматических и коммуникативных аспектов реализации респонсивных реплик в диалоге, критерии классификации респонсивных стратегий и тактик.

Ключевые слова: *методика анализа, англоязычный диалогический дискурс, респонсивные стратегии и тактики*

Лук'янець Т.Г.

Ефект крупного плану: досвід адаптації кіноприйому в художньому тексті

Лук'янець Тетяна Геннадіївна,

аспірант кафедри лексикології і стилістики англійської мови ім. професора О. М. Мореховського

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто кіноприйом крупного плану в аспекті його реалізації в літературному творі. Розрізняємо поняття “крупного плану” в кінематографічній традиції та його корелят “ефект крупного плану” в когнітивнопоетологічному трактуванні й протиставлено їх портретному опису чи зйомці та художній деталі. На основі опрацювання різних наукових підходів подано узагальнене визначення ефекту крупного плану як когнітивно-семіотичного конструкту, інтегрованого в негомогенну структуру художніх і кінематографічних текстів.

Ключові слова: ефект крупного плану, портретний опис чи зйомка, художня деталь, художній текст, кінематографічний текст

Сучасна тенденція тяжіння літератури та кінематографу до безпосередньої взаємодії між собою, яка породжена актуальними явищами інтерсеміотичності (Якобсон Р., О'Халлоган К. Л.) та інтертекстуальності (Ю. Кристева, Р. Барт, Ж. Женетт), сприяє тісному взаємозв'язку цих видів мистецтв. Результатом переосмислення засобів художньої виразності й кінопоетики в екранізаціях, які народжуються на перетині екрана й слова, є запозичення й адаптація різних художніх та кіноприймів в первинних літературних та кінематографічних текстах, зокрема й ефекту крупного плану, який є *об'єктом* нашого дослідження. Встановлення художньо-естетичної цінності цього кіноприйому в фільмах і літературних творах, а також його емоційного впливу на глядацьку та читацьку аудиторію визначає *актуальність* нашої розвідки.

Мета цієї статті полягає у виявленні особливостей трактування кіноприйому крупного плану в різних школах кінематографу та лінгвістичних й літературознавчих студіях з огляду на його створення та функціонування, а також передбачає встановлення специфіки його трансформації в ефект крупного плану як в кінофільмах, так і в текстах художньої літератури. Мета роботи досягається шляхом вирішення таких *завдань*: 1) розкриття явища ефекту крупного плану в трактуванні різних наукових підходів; 2) диференціація понять “крупного плану” й ефектів, які він створює, “портретного опису чи зйомки” та “художньої деталі” в літературних творах та кінофільмах; 3) встановлення когнітивно-семіотичної природи створення ефекту крупного плану в мультимодальних текстах та наративної специфіки функціонування цього природу в обох типах текстів.

Матеріалом дослідження слугує англомовна психологічна проза ХХ–ХХІ століть та її екранізації. Обмеження відібраних текстів вищезазначеним жанром у цій розвідці визначається природою досліджуваного явища ефекту крупного плану, яка також полягає в експлікації емоційного стану персонажа з метою психологічної характеристики його/її почуттів.

Ефект крупного плану є похідним від усталеного кінематографічного терміну *крупний план*, який традиційно трактують як технічний прийом зображення збільшеного в масштабі та наближеного до точки зйомки об'єкта на передньому плані кадру фільму [6, с. 101; 4, с. 153]. Однак, з огляду на те, що корпус матеріалу дослідження містить не лише кінематографічні тексти, де можливо здійснити умовний поділ представленого на екрані простору й, відтак, об'єктивно з'ясувати круп-

ність плану, але передовсім художні тексти, де така процедура виявляється утрудненою, розглядаємо явище ефекту крупного плану як художній прийом, що створює в тексті враження наближення та збільшення визначеного об'єкта. До того ж, це дозволяє відійти від власне кінематографічних параметрів крупного плану, що обмежують його лише портретною зйомкою, й брати до уваги середній крупний та макро-крупний плани і створювані ними ефекти.

Дослідження крупного плану та ефекту, який він створює, в історичній перспективі підтверджує, що цей прийом бере початок задовго до винайдення кіно. У художній літературі його традиційно співвідносять із *портретним описом персонажа* [10, с. 290–291], тобто представленням подробиць зовнішнього вигляду особи й типової для неї поведінки, за для створення зорового уявлення про персонажа в художньому тексті. Цілісний чи фрагментарний, динамічний чи статичний, будь-який портрет особи слугує засобом характеротворення в літературному творі, типізації або ж індивідуалізації персонажа. Подібну функцію виконує і *кінопортрет* [5, с. 5], коли зовнішність особи в кадрі фільму стає основою для її соціокультурної чи психологічної характеристики.

Однак не слід ототожнювати ефект крупного плану із кіно- чи літературним портретом, який хоч і може бути наповненим рухами, діями, мовленням і звуками, виконує функцію характеристики зображеної особи чи об'єкта. На відміну від портрету, крупний план як окремий кадр кінематографічного тексту або фрагмент художнього тексту не має самостійного значення, а отримує сенс лише в поєднанні з іншими кадрами чи фрагментами, у їх монтажному зіставленні [2, с. 110].

Залежно від об'єкта, що зображується, крупний план у кінематографі також пов'язують із *деталізованою зйомкою неістот* [4, с. 155], коли на передній план виступають артефакти чи явища природи і створюють таку художню реальність у кадрі фільму, що сприймається схожою, максимально наближеною до дійсності. Цей кіноприйом виявляє значущість поданих крупним планом об'єктів для розвитку сюжету фільму або ж для непрямой характеристики пов'язаного з ними персонажа.

У лінгвопоетологічному трактуванні крупний план об'єкта в структурі літературного твору корелює із *художньою деталлю* (термін Кухаренко В.А.) як виразною подробицею художнього світотворення [3, с. 47], що характеризується особливою емоційно-оцінною

вагомістю та символічною наповненістю для психологічної характеристики персонажів.

Обидва вищепредставлені прийоми є засобами експлікації крупного плану в художньому тексті й фільмі, які створюють ефект збільшення та наближення об'єкта до точки огляду чи зйомки. Подібно до актуалізації обличчя на передньому плані, вони не виявляють його цілісну характеристику без суміжних елементів опису предмета у фрагменті літературного твору чи монтажного зіставлення інших кадрів фільму й відтак не можуть сприйматися як автономні в обох видах текстів.

Подальше діахронічне дослідження крупного плану та ефекту, який він створює, підтверджує, що після винайдення кінематографу наприкінці XIX століття цей прийом уперше був використаний режисером Е. Портером у фільмі "The Great Train Robbery" ("Велике пограбування потягу") 1903 року, де обличчя злочинця крупним планом, який стріляє у глядачів, створює ефект реальної загрози життю і є кульмінацією фільму. Згодом класик голлівудського кіно Д. Гріффіт у фільмі "After Many Years" ("Багато років потому") 1908 року вперше показав кадри обличчя жінки крупним планом, що створювали протилежний ефект – відчуття співпереживання глядачами фільму персонажів.

Як певна кінематографічна техніка спочатку виник крупний план деталі, який застосовувався у фільмах переважно як фотографічний прийом. Він сприймався як модифікована версія портретного опису із чіткою, нерухомою композицією [2, с. 112]. Однак, цей прийом, насправді, виявився якісно новим щаблем зображення людини в кіно, адже, окрім відтворення зовнішності, він передавав емоційне навантаження зображення, руйнуючи дистанцію між фільмом і його глядачами.

Трансформація крупного плану в елемент наративного кінематографічного ланцюга відбулася в той час, коли причинно-наслідкові відношення між кадрами фільму почали репрезентувати психологічний стан персонажів. Представники брайтонської школи кінематографу (Р. Лоу, Р. Манвелл, Дж. А. Смітт) використовували крупний план для розвитку сюжетної лінії як новий оповідний/наративний кіноприйом.

Таким чином, поняття крупного плану та ефекту, який він створює, у кінематографі має різне трактування. У роботах російських режисерів Л.В. Кулешова та С.М. Ейзенштейна [4, с. 153], а також французького філософа Ж. Дельоза [8, с. 76–78] крупний план (фр. *gros plan*), передовсім, позначає широту та величину масштабу зйомки об'єкта або особи з акцентом на якість зображення й обсяг охоплення простору в кадрі. Угорський дослідник Б. Белаж додає, що крупний план "не стільки відриває збільшений об'єкт від решти зображення, а навпаки, абстрагує його від усіх просторово-часових координат, піднімає його до стану сутності" [6, с. 95–96]. У британській традиції (Бордвелл Д., Мюнстерберг Г., Хейворд С.) акцентується не масштаб, а близькість (*nearness*) чи наближеність (*proximity*) зйомки. Звідси й англійська назва такого плану – *close-up*, тобто "близький план". Таким чином, залежно від емоції на масштабі зйомки чи її наближеності до глядача виокремлюють дві бінарні опозиції стосовно крупного плану: наближеність :: віддаленість та великий :: ма-

лий. В американському контексті (Кресс Г., Ганнінг У.) крупний план осмислюється з погляду перспективи, місця глядача стосовно зображуваного, тобто розмежується власне позиція глядача і кут розміщення камери, додаючи опозицію динамічність :: статичність для характеристики сутності досліджуваного явища. Відтак, у кінематографічних текстах ефект крупного плану створюється внаслідок наближення точки зйомки (огляду) до об'єкту зйомки (огляду) при подальшому обмеженні простору кадру й укрупненні масштабу зображення.

Поєднання різних підходів до визначення крупного плану в кінематографі забезпечується особливостями психологічного розуміння його ефекту, відповідно до якого ментальний кінопростір отожднюється із простором реального світу людини. Тому збільшення чи зменшення об'єктів на екрані (при зміні планів) трактується Ю.М. Лотманом як збільшення або зменшення відстані від об'єкта до глядача. Відповідно, опозиція великий :: малий у свідомості людини корелює з опозицією наближеність :: віддаленість й передбачає протиставлення динаміки і статичності як процесу та результату наближення об'єкту до точки зйомки. Це дозволяє розглядати не лише крупний план як технічний прийом руху камери у кінематографічному тексті, але й породжуваний ним ефект як когнітивний конструкт, тобто ментальну репрезентацію осмислення індивідом дійсності через апеляцію до його сенсомоторного й розумового досвіду.

Запозичення кінематографічного прийому крупного плану в літературний твір на противагу традиційно притаманному йому портретному опису виявляється можливим з огляду на сучасне трактування художніх текстів як *мультимодальних* [11, с. 119]. Мова йде про використання різних за природою семіотичних кодів як модусів (англ. *modes*), інтегрованих у структуру твору шляхом відтворення особливостей сенсорного сприйняття (зорового, слухового, дотикового, кінестетичного, нюхового і/або смакового). Відтак, в друкованих текстах опис наближення, тобто скорочення дистанції і збільшення масштабу об'єкта концептуалізації створює ефект крупного плану, який є результатом художнього втілення сенсомоторного досвіду читача у сприйнятті навколишнього простору та співвіднесенні величини об'єктів дійсності залежно від відстані, що розділяє об'єкт споглядання та спостерігача.

У художніх текстах ефект крупного плану відповідає зміні точки опису в ракурсі варіювання обсягу актуалізованої інформації. Він досягається шляхом протиставлення наближеності й віддаленості зображуваного як фігури й фону в портретному описі персонажа чи завдяки акцентуації художньої деталі. При цьому, в англійських філологічних школах ефект крупного плану передбачає наближеність об'єкта [7, с. 39], при встановленні фізичних умов виділення об'єкта на певному фоні, способів відокремлення його від інших. Головною функцією ефекту крупного плану, відтак, є акцентований показ об'єкта, висуного серед інших й наближеного на передній план. У російській традиції (Тинянов Ю.М., Ейхенбаум Б.М., Смирнов І.П.) ефект крупного плану визначається значущістю представленого об'єкта [5, с. 5]. Його пов'язують із оцінкою поданого великим масштабом об'єкта, адже функція ефекту

крупного плану – не лише показати, а також і означити, схарактеризувати виділений об'єкт.

Лінгвокогнітивне тлумачення природи ефекту крупного плану спрямоване на висвітлення когнітивних процесів, які лежать в основі його створення. Як підтверджують психолінгвістичні експерименти, щоденний перцептивний досвід читача породжує в його свідомості смисли, пов'язані із крупністю та наближеністю певних об'єктів до інших, які при прочитанні художнього тексту накладаються на тлумачення розташування об'єктів в уявному світі літературного твору і роблять можливим формування ефекту крупного плану.

Розширити тлумачення ефекту крупного плану можливо із позицій мультимодальної когнітивної поетики [11, с. 30–34; 9, с. 212; 1, с. 37]. Цей підхід означає адаптацію методів когнітивної поетики та семіотики до аналізу художньої та кіно- семантики у контексті нової, міждисциплінарної парадигми, яка має на меті не лише пояснити когнітивну діяльність людини через особливості втілення розумових процесів у словесній та екранній тканині текстів, а й дослідити інтерсеміотичну конвергенцію знакових одиниць різної природи в негомогенній структурі цих мультимодальних текстів [9, с. 213]. У цьому контексті ефект крупного плану розглядається як мультимодальний сенсорний конструкт, який інтегрує в собі не лише концептуальний, але й вербальний і невербальний складники гетерогенної структури художніх, а також кінематографічних текстів. Така природа ефекту крупного плану уможливило ідентифікацію досліджуваного явища в аналізованих фрагментах чи епізодах текстів за допомогою виявлення його вербальних чи аудіовізуальних маркерів та реконструкції на їх основі когнітивних операцій, залучених у конструюванні ефекту крупного плану.

Встановлення специфіки функціонування аналізованого явища в літературних творах, зокрема й в англomовній психологічній прозі XX – XXI століть, що є

матеріалом нашого дослідження, визначається змістово-жанровими ознаками цієї групи текстів. Сюжет психологічних романів, як правило, виявляє чергування наступності розвитку подій, тобто, так званої *подієвості* (термін В. Шміда) [13, с. 18] та замирання будь-яких рухів на певний час для опису психологічного стану персонажа, мотивів та інтенцій його вчинків. Актуальним у вищеописаній манері нарації стає ефект крупного плану як спосіб виділення певного об'єкту в фрагменті мультимодального тексту шляхом висунення його на передній план та подальшої деталізації. Так, саме завдяки цьому кіноприйому відбувається зміна динамічного опису подій на уповільнену чи статичну характеристику персонажів. Тоді спостерігається замирання будь-якого руху персонажа, й відтак, гальмування розвитку сюжету. До того ж, ефект крупного плану, інтегрований в негомогенну структуру художніх текстів, здатний створювати новий романний чи фільмовий часопростір, коли наближений персонаж стає маркером нового хронотопу. Подібним чином цей прийом сприяє переходу з одного сюжетно-нарративного рівня на інший, різко відмежовуючи попередні події сюжету від наступних за допомогою збільшення масштабу актуалізованого об'єкта та привернення до нього уваги.

Отже, опрацювання різних наукових підходів до дослідження ефекту крупного плану в художніх і кінематографічних текстах дозволяє підсумувати, що аналізований прийом є способом виділення головного в кадрі або фрагменті літературного твору та його екранізації шляхом збільшення масштабу об'єкта на фоні інших елементів або його візуального чи уявного наближення до читацької або глядацької аудиторії. Він тлумачиться як когнітивно-семіотичний конструкт, створений за допомогою низки лінгвокогнітивних механізмів та наділений здатністю функціонувати в негомогенній структурі мультимодальних художніх та кінематографічних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова О.П. Когнітивна поетика в Україні: напрями // Матеріали Міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес”. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 37–38.
2. Чахир'ян Г. Кинопортрет и крупный план / Г. Чахир'ян // Изобразительный мир экрана. – М.: Искусство, 1977. – С. 107–129.
3. Щирова И.А. Психологический текст: деталь и образ / И.А. Щирова. – СПб.: Изд-во филологического факультета СПбГУ, 2003. – 120 с.
4. Эйзенштейн С.М. Избранные произведения: в 6 т. / С.М. Эйзенштейн. – М.: Искусство, 1964 – 1971. – Т. 1: Знаковые системы. Кино. Поэтика. – 378 с.
5. Эйхенбаум Б.М. Литература и кино // Киноведческие записки. 1990. – № 5. – С. 5–12
6. Balazs B. Theory of the Film (Character and Growth of a New Art) / Bela Balazs. – L.: Dover Publications, 1970. – 291 p.
7. Cartmell D. Adaptations: From Text to Screen, Screen to Text / Deborah Cartmell, Imelda Whelehan. – L.: Routledge, 1999. – 272 p.
8. Deleuze G. Cinema 1: The Movement-Image / Gilles Deleuze. – Minneapolis: University of Minnesota, 1986. – 250 p.
9. Gibbons A. Multimodality, Cognition, and Experimental Literature / Alison Gibbons. – L.: Routledge, 2012. – 274 p.
10. Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature. – Massachusetts: Merriam-Webster, Incorporated, Publishers, Springfield, 1995. – 1236 p.
11. Nørgaard N. Key Terms in Stylistics / Nina Nørgaard, Beatrix Busse and Rocío Montoro. – L.; N.Y.: Continuum, 2010. – 269 p.
12. Schmidt J. N. Narration in Film / Johann N. Schmidt // The Living Handbook of Narratology. – Hamburg: Hamburg University Press, 2012. – E-source: <http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vorobyova O.P. Cognitive Poetics in Ukraine: Trends // International scientific conference “Actual problems of philology in Ukraine and the Bologna Process”. – Chernivtsi: Ruta, 2004. – P. 37–38.
2. Chakhir'yan G. Cinematic portrait and Close-up / G. Chakhir'yan // Fine world of the screen. – M.: Iskusstvo, 1977. – P. 107–129.
3. Shchirova I.A. Psychological Text: detail and image / I.A. Shchirova. – SPb.: Izd-vo filologicheskogo fakul'teta SPBGU, 2003. – 120 p.

4. Eyzenšteyn S.M. Selected Works: In 6 vol. / S.M. Eyzenšteyn. – M. : Iskusstvo, 1964 – 1971. – T. 1: Sign systems. Cinema. Poetics. – 378 p.
5. Eykhenbaum B.M. Literature and Cinematography // Cinematic notes. 1990. – № 5. – P. 5–12.
6. Balazs B. Theory of the Film (Character and Growth of a New Art) / Bela Balazs. – L. : Dover Publications, 1970. – 291 p.
7. Cartmell D. Adaptations: From Text to Screen, Screen to Text / Deborah Cartmell, Imelda Whelehan. – L. : Routledge, 1999. – 272 p.
8. Deleuze G. Cinema 1: The Movement-Image / Gilles Deleuze. – Minneapolis: University of Minnesota, 1986. – 250 p.
9. Gibbons A. Multimodality, Cognition, and Experimental Literature / Alison Gibbons. – L.: Routledge, 2012. – 274 p.
10. Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature. – Massachusetts: Merriam-Webster, Incorporated, Publishers, Springfield, 1995. – 1236 p.
11. Nørgaard N. Key Terms in Stylistics / Nina Nørgaard, Beatrix Busse and Rocío Montoro. – L.; N.Y.: Continuum, 2010. – 269 p.
12. Schmidt J. N. Narration in Film / Johann N. Schmidt // The Living Handbook of Narratology. – Hamburg : Hamburg University Press, 2012. – E-source: <http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index>

Lukianets T.G. Close-up effect: adaptation of cinematic technique in a literary text

Abstract. This paper examines the cinematic technique of close-up realized in a literary text. We have differentiated notions of “close-up” in cinematography and its correlative term “close-up effect” in cognitive and poetic interpretation, and then further contrasted them to portrait description or filming as well as to literary detail. With regard to different scientific approaches we have presented generalized definition of close-up effect as a cognitive and semiotic construct integrated in inhomogeneous structure of literary and cinematic texts.

Keywords: *effect of close-up, portrait description or filming, literary detail, literary text, cinematic text*

Лукьянец Т.Г. Эффект крупного плана: опыт адаптации киноприема в художественном тексте

Аннотация. В статье рассмотрен киноприем крупного плана в аспекте его реализации в литературном произведении. Установлено различие между понятием “крупного плана” в кинематографической традиции и его коррелятом “эффектом крупного плана” в когнитивно-поэтологической трактовке, а также противопоставлено эти термины портретному описанию или съемке и художественной детали. На основе обработки различных научных подходов подано обобщенное определение эффекта крупного плана как когнитивно-семиотического конструкта, интегрированного в неомогенную структуру художественных и кинематографических текстов.

Ключевые слова: *эффект крупного плана, портретное описание или съемка, художественная деталь, художественный текст, кинематографический текст*

Ляшов Н.М.

Система синхронії літературної комунікації історичних романів М. Сиротюка та Р. Чумака

Ляшов Назар Миколайович, кандидат філологічних наук, старший викладач
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті аналізуються синхронні літературні комунікації в історичних романах М. Сиротюка та Р. Чумака, які вийшли в світ у 80-х роках минулого століття. Особлива увага акцентована на авторській інтерпретації національної історії.

Ключові слова: історичний роман, синхронія, комунікація, системність, М. Сиротюк, Р. Чумак

У теорії літератури виокремлюють два типи історико-літературних систем: діахронні, які характеризують динаміку літературного процесу в хронологічних масштабах: культурна ера – літературна епоха – етап літературного розвитку – історико-літературний період; та синхронні, які характеризують якість літературного процесу, його естетичну своєрідність: типи культури – літературні напрямки – літературні течії – ідейно-естетичні потоки – жанрові й стилеві тенденції – літературні школи [3].

Літературознавча енциклопедія значення терміну синхронізм (грец. *synchronismos* – одночасність) трактує як збіг кількох процесів і явищ у певному часовому проміжку. Це поняття поширене як у художній, літературно-критичній, так і у історико-літературній практиці [4, с. 398].

Дослідник Б. Горгунг вважає, що синхронія – це процеси практичного відтворення і структурування літературних форм у часі. На його думку, синхронні літературні інтерпретації можуть проявлятися як: генетичне порівняння; внутрішня реконструкція; структурна типологія [1].

Л. Драгунська зазначає, що синхронія – це не текст, а структура тексту. На кожному етапі вона різна, як і різні взаємозв'язки персонажів, як один з одним, так і з оточуючим світом та різні фактори, якими вони позначаються. У залежності від цього, кожний літературний текст можна розглядати як прагматичний субстант синхронії. Літературним феноменом синхронії є більш-менш обмежена у часі і просторі ситуація, яка описується у творах. І ми можемо помітити ті механізми, які транслюють минуле у теперішнє, створюючи необхідні місточки між „там і тоді” і „тут і тепер” – і в перспективі інтегруючи ці аспекти у цілісне переживання [2].

Мета статті полягає у виявленні системи типологічних подібностей і відмінностей на рівні синхронних літературних комунікацій в українських історичних романах 80-х рр. XX ст. на основі аналізу цієї проблеми в творах М. Сиротюка та Р. Чумака.

Акцентуємо, що в історичних романах постійне виникнення нових інтерпретацій тексту обумовлене часовою, а звідси, і смисловою дистанцією між автором та інтерпретатором, тобто дистанцією соціальною, історичною, національною, культурною. Сприйняття художнього історичного тексту пов'язане з оточенням іншими контекстами, в результаті чого і виникає силове поле для розуміння та інтерпретації тексту, а потім оцінка його психологічних, естетичних, філософських явищ.

Відкритість цих систем у динаміці обумовлена перш за все тим, що будь-який синхронний зріз текстів фіксує елементи (моменти), які знаходяться на різних рівнях включення у систему протиставлень та

взаємозалежностей. Тим самим, синхронний зріз текстів включає як ведучі й визначальні елементи, так і периферійні. Диференційований опис цих двох категорій, що відображають природу об'єкта, який вивчається, і привносить елемент комунікації. Художні історичні твори живуть в уяві у вигляді концепцій, образів, емоційних реакцій, досвіду переживань та роздумів, які породжує текст. Він є формою буття у словах, поняттях, образах, звуках, символах, тобто в синхронній діалектиці інформаційного поля. І коли синхронія знаходиться на лінії відношень текст – читач, то таке поєднання можна назвати комунікативним.

Комунікація (лат. *communico* – спілкуюсь, поєднуюсь) – своєрідний вияв суспільної природи мистецтва, твори якого виникають як результат співтворчості автора та реципієнта і виявляють свою естетичну вартість тільки в актах естетичного сприймання. У цьому сенсі письменник, як автор, спілкується з читачами – своїми сучасниками і нащадками, які, сприймаючи, інтерпретуючи по-своєму його твори, переосмислюють їх, але і певною мірою засвоюють естетичний досвід письменника [5, 374-375].

Виходячи з цього, серед багатьох функцій літератури як мистецтва слова виділяють і комунікативну, яка полягає в тому, що читач, сприймаючи та інтерпретуючи історичний текст, включається у діалог з автором. Оцінюючи історичні твори, встановлюється їх філіація (зв'язок, наступність), показуючи при цьому взаємні процеси і явища, синхронні літературні комунікації. Тобто, синхронія дозволяє встановити наявність спільних одиниць, які мають різний ступінь стандартності, системності, замкнутості або відкритості.

Синхронні літературні комунікації в українських історичних романах М. Сиротюка і Р. Чумака та їх осмислення у синхронній перспективі розгорнуто у вигляді моделі, яка заповнюється конкретним матеріалом: а) канали комунікації (комунікативні зв'язки, структура та форма спілкування); б) засоби комунікації (дискурсивні особливості, простір, час, символи тощо). Отже, скоректований синхронний порівняльний аналіз історичних творів дозволяє охопити широкі фрагменти відкритого ряду об'єктів і може розглядатися як засіб комунікацій.

Але при синхронному порівняльному аналізі треба дотримуватися певних вимог комунікації, зауважує Е. Некрасова. Перша з них – вимога детермінізму, тобто щоб тексти мали приблизно однакову концепцію реальності, щоб вибір однієї ситуації породжував у другому тексті приблизно ті ж самі уявлення. Детермінізм вимагає створення кожного наслідку від точної і певної причини [6]. Друга вимога – загальна пам'ять. Без неї потрібно б було кожного разу пояснювати контекст кожної фрази, кожного епізоду, а це

перешкоджає загальній інформативності описуваного об'єкту. Але в деяких випадках коректно зробити повтор дослівний, синонімічний для створення зв'язності тексту у процесі його комунікативного розгортання. Третьою вимогою є постулат тотожності. Він вимагає, щоб слово, подія, образ відносилися до одного й того ж об'єкту, описуваного як в одному випадку, так і в іншому. Існує ще одне правило, яке тісно пов'язане з правилом тотожності, це правило істинності.

У статті зроблено акцент на синхронній літературній комунікації в українських історичних романах М. Сиротюка „Великий благовіст”, та Р. Чумака „Великий Луг” із дотримання зазначених вимог при порівняльному аналізі цих творів.

Осмилення у синхронній перспективі романів Р. Чумака „Великий Луг” та М. Сиротюка „Великий благовіст”, які ще не стали досить широким полем для літературознавства, допомагає встановити, що вони позначені стильовими пошуками, але в них помітні стереотипи, копіювання, самоповторення. Зміст романів переконує в глибокому знанні авторів історичного матеріалу, їхнє вміння проникати до сфери суспільних взаємин, у світ національних проблем описуваного часу. Але водночас їм притаманна споглядовість, нахил до самодостатнього мікроаналізу, який не дає підстав для ширших і переконливіших мистецьких висновків. В. Дончик називав такі романи історичними романами подій і характерів.

Зазначимо, що дилогія М. Сиротюка „Великий благовіст” об'єднує в собі два романи: „На уманських високих кручах” та „Слава переможеним”, які опубліковано під спільною назвою у 1983 р. Цим творам передував роман „На крутозлам” (1980), який і становить початок великого епічного циклу про гайдамацькі рухи. Романи „На уманських високих кручах” та „Слава переможеним” з інтегрували різнопланове віддзеркалення українського, російського та польського суспільно-політичного життя напередодні й під час Коліївщини 1768 р.

Р. Чумак у романі „Великий Луг”, який вийшов теж 1983 р., художньо моделює історичні події в більшому часовому просторі, що охоплює період 1734 – 1775 рр. за часів Нової Січі. У романі набули відображення: велике гайдамацьке повстання – Коліївщина, селянські заворушення на Слобідській Україні, повстання козаків проти старшини на Запорозжжі в грудні 1768 р., семирічна війна 1756-1763 р., російсько-турецька війна 1768-1774 р., селянська війна в Росії під проводом Омеляна Пугачова 1773-1775 р. Відповідно до цього автор створив і широкий географічний простір подій: Правобережна Україна, Росія, Білорусія, Угорщина, Сербія тощо.

Дотримуючись певних вимог комунікації щодо системи синхронного аналізу історичних романів М. Сиротюка та Р. Чумака й тих процесів і явищ, що відбуваються в їхньому часовому проміжку, ми більшу увагу приділили такому історичному явищу в Україні, як гайдамацький рух та Коліївщина і героям цього періоду.

Зазначимо, що вперше свою оцінку гайдамацькому рухові та його найвищому піднесенню – Коліївщині дав у поемі „Гайдамаки” (1841) Т. Шевченко. Він поетично, глибоко та розлого показав Коліївщину як про-

довження визвольної боротьби українського народу минулих часів. Ці Шевченківські традиції перенесли в свої твори Р. Чумак та М. Сиротюк. Вони відтворили народну концепцію перебігу гайдамацького повстання та його наслідки. При моделюванні як центральних, так й інших персонажів (а їхні твори насичені великою кількістю дійових осіб), автори спираються на усталені хрестоматійні літературні, історичні, документальні відомості про них. У творах не відчувається глибокої психологізації, еволюції, становлення характерів, психологічної умотивованості дій історичних осіб. Основне для них – показати широкомасштабність гайдамацького руху, його національно-визвольне спрямування і водночас трагічність національної історії.

У художньому просторі твору „Великий Луг” Р. Чумака відведено значне місце образу славетного ватажка Коліївщини Максима Залізняка та розлогому опису широкомасштабності боротьби й повстання народних мас під його проводом. Автор стисло описує життя Залізняка, тим самим моделюючи життя простого українського народу того часу: „На перший погляд він не справляв враження людини великої сили й завзяття. Був такий, як усі. Бідак із бідаків, рано втратив батька і матір, рано скуштував гіркого запорозького хліба. Та не всидів козак Максим на Запорозжжі, подався наймитувати в турецькі володіння. Невже-таки бути наймитом краще, ніж запорозьким козаком? Максим шукав, де краще... І не знайшов... Тепер він у Чорному лісі. Йому повірили, його назвали полковником більше як сімсот покривджених...” [8, с. 265]. Глибокої психологічної та докладної портретної характеристики Залізняка автор не подає, тільки такий опис перед боєм: „Увечері Максим Залізняк мовчки сидів біля багаття, напружено стежив за язиками полум'я, що весело зблискували в його великих сумовитих очах, а як тільки зійшло сонце й загаманіло в гайдамацькому таборі, повстанський проводир наче переродився, стояв немовби вилитий із бронзи серед своїх найближчих побратимів, вольовий, зосереджений, кидав короткі накази, слухав про готовність іти на смертний бій...” [8, с. 266]. У романі епізодично згадується Іван Гонто. Один з таких епізодів – перед штурмом Умані. Автор акцентує увагу на схожості цих історичних постатей: „Обидва вони вийшли із селян, обидва однаково зазнали кривд і поневірянь од панів польських і українських” [8, с. 267].

У романі „Великий благовіст” М. Сиротюк теж описує цих історичних осіб та їхній життєвий шлях. Приділяє увагу не тільки їхній боротьбі, але в більшій мірі звертається до опису зовнішності Залізняка, намагається моделювати його у вирі плину життя: „Максим зовсім молодий і тридцяти років не можна дати. Обличчя худорляве, чисте, гладеньке, одсвічує мусанджевим засмагом. Чорний чуб, що спадає на високе чоло, трохи кучерявиться. З-під дугастих брів світається розумом і спокоєм великі сірі очі” [7, с. 103]. Він – людина шляхетна, не раз закликав побратимів проти жорстокості: „Ми не різни, не людолови, не грабіжники, а повстанське військо, яке визволяє рідну землю і всіх покривджених трударів” [7, с. 169]; „Ми, взявши Умань, знайдемо всіх винуватців сьогоднішньої нелюдської різанини й покараємо так, як вони заслужили... Забороняю розправу над дітьми, жінками,

старими й безпорадними людьми” [7, с. 162]; Максим не гнався за посадами та статками, коли йому пропонують стати повстанським гетьманом, він відмовив: „Гетьманство йому таки не по плечу. До булав треба он якої голови. Бракує досвіду” [7, с. 181].

М. Сиротюк ідеалізує цей образ. І в той же час показує його мрійником та довірливим: „Максим часто недобачає того, що діється довкола нього, бо хапливо вдивляється в далечінь, сягає на захмарні виднокола прийдешності. Мрійник. Чистий, світлий і прозорий, як краплина джерельної води, мрійник. Живе не задля себе, власного достатку й слави – для людей, кривджених і гнаних” [7, с. 255-256]. Але в його мріях та роздумах автор пророкує надію на щасливе майбуття: „складні, великі, далекі, вікопомні. І нікому їх не спинити, мов нестримну воду весняну, доки вона вся не збіжить, доки не обміє степи, ліси, де потім народиться молоденьке зело, аби поволі міцніти, рости, буяти, дозрівати...множити щастя на землі” [7, с. 190].

М. Сиротюк детальніше подає й образ Гонти, ніж Р. Чумак. Гонта був освіченою людиною. Його освіченість моделюється через опис власної оселі: „Недалеко од вікна...косяк, а на ньому – понад півтора десятка книжок. Серед них – київський „Полуустав” та „Служебник”...Увагу привернула ажурна й розкішна, сріблом тиснена ще зовсім нова палітурка...” [7, с. 44] книжка про Богдана-Зиновія Хмельницького, з якого Гонти брав приклад. У характері Гонти автор виокремлює почуття людської гідності, людяності: „Старший сотник справедливий, людяний, немстивий, на його ласку можна сподіватися” [7, с. 143], його не вабить слава та звання: „гетьманство мене не вабить. Не його і не полководництва шукаю. Не для того погайдамачився, аби зробити їх” [7, с. 182]. Автор висвітлює його нескореність: „краще чесно вмерти, ніж купити життя ціною підлої зради, а потім терзатися весь вік, не знаходячи собі місця на землі, між людей” [7, с. 331]. Але М. Сиротюк моделює і нові ракурси в зображенні цієї постаті, наприклад, ліричність: „Він любив небо, як орел гірські високості. Міг довгими годинами, забувши все на світі, пильно вдивлятися в нього завжди – і ясного дня, і зоряної ночі, і влітку, і взимку” [7, с. 377]. І символічно, що перед його стратою на небі: „...валунилось густе-прегусте і чорне-пречорне, наче круто замішане на сажі, хмаровище, спираючись своїми долішніми визубинами на верхів'я дерев” [7, с. 377].

Автор іноді вдається до порівняння Залізняка і Гонти: „Залізняк зовсім молодий, вірить кожному слову, як дитина. А Гонта набагато важчий – усе вивіряє, співставить” [7, с. 226] і вважає основною заслугою уманського сотника те, що він перейшов на бік Залізняка, із натовпу організував регулярне гайдамацьке військо, очолив його в боротьбі, прийняв за це страшну муку, але нічим не виказав ні слабкості, ні зневіри.

У романах ще однією сюжетною лінією виписані постаті історичних осіб Семена Гаркуші та Омеляна Пугачова. Як М. Сиротюк так і Р. Чумак не дають глибокої психологізації історичній постаті Семена Гаркуші, тільки традиційний опис. Життя Семена Гаркуші проминуло в боротьбі з гнобителями народу. Гаркуша приєднався до гайдамаків тому, що побачив, як важко живеться народу: „Живуть гірше худоби, а кати їхні розперезалися, стрижуть, як овець, до голого

тіла, і того їм ще мало” [8, с. 230], схоже і в М. Сиротюка: „Бував скрізь на Україні, бачив – люди робочі всюди стогнуть у панському ярмі, під канчуками. Не розкішно живеться також сіромі на Січі, а все-таки трохи легше” [7, с. 54]. М. Сиротюк засвідчує справедливість Гаркуші. Саме Гаркуша радить Швачці запровадити гайдамацький суд, щоб не винищувати панів усіх без розбору, а встановлювати ступінь провини кожного. Він брав активну участь у повстанні під проводом Залізняка, умів переконувати інших людей і обирати найоптимальніший вихід із тяжких ситуацій і прославився пізніше як ватажок гайдамацького руху на Правобережній, Лівобережній і Слобідській Україні та в Білорусії в 70-80-х рр. XVIII ст.

Історичні джерела свідчать про те, що керівник селянської війни в Росії Омелян Пугачов був неодноразово на Україні й підтримував зв'язки з багатьма українцями задовго до повстання. В романі „Великий Луг” Р. Чумак більше уваги приділяє характерним особливостям особистості Пугачова: „Омелян був людиною вразливою. Він міг на повному скаку з коня розрубати навпіл свого супротивника в бою, міг повалити на землю одним ударом нахабу, що позбиткувався над беззахисною старою людиною, а коли хто дозволяв собі знущатися над дитиною, яка не може стати на свій захист, тоді Омелян не знав пощади, міг одразу вихопити шаблю й дати їй роботу” [8, с. 242]; „Широкоплечий, тонкий у талії, легкий у ході, Омелян надів лисячий малахай, підперезався білим шовковим поясом, постояв біля сонних дітей і тихо вийшов” [8, с. 334]; а М. Сиротюк зазначає, що Пугачов часто розпитував у Гаркуші про запорожців, їхнє життя, звичаї: „Любить слухати розповіді про Залізняка й Гонту, Швачку й Журбу, Бондаренка й Неживого” [7, с. 437], разом із Гаркушею планує визволення полоненого Залізняка. Готуючись стати керівником народного повстання, Пугачов прагне засвоїти кращі здобутки визвольної боротьби. Саме його думками М. Сиротюк визначає причини поразки гайдамацького повстання: „Повстанню бракувало головного центру, єдиного керівництва...повстання повинна очолювати одна людина, причому людина, відома серед трудового народу, насамперед серед покріпаченого селянства та робітного люду” [7, с. 498].

У синхронній площині М. Сиротюк та Р. Чумак показали масштабний трагізм подій, що випав на долю героїв – гайдамаків. Момент трагізму автори моделюють через природу. З перших сторінок роману „Великий благовіст” автор описує прекрасне село Росішки, де жив Гонта зі своєю сім'єю і вже в цьому описі автор моделює передчуття тривоги: „Село лежало на рівнині, збігаючи городами у спадикий видолинок. Ребристе вориння та хмизові тини змінювалися зеленими живоплотами. Стрункоші журавлі скрипіли над криницями, наче віщували тривогу” [7, с. 39]. І над селом линув розпачливий плач сови: „Видно, не їк добру їде...” [7, с. 39]. Аналогічно й у Р. Чумака, в описі села Бране Поле, уже на початку твору закрадається тривога: „Звідси завжди добре видно було Бране Поле. Біленькі хатки соромливо визирали із-за густої зелені садів, над ними височіла стара дерев'яна церковка. Але цього разу не було церкви” [8, с. 26]. Символічною відчувається тривога перед уманським боєм в описі неба:

„...шаленіло. То сердито перегортало гуркотливі громи-виці, то пересмикувалося гострими і в'юнкими блискавицями, то засліплювало яскравим світлом дорогу й поля...” [8, с. 254]. Символом поразки повстання та розправи над Гонтою й Залізником є зрубаний дуб без гілляк та клин, яким завжди милувався Гонто, а зараз: „схожий на величезний гарман – вибитий, витоптаний, на ньому ніде жодного живого кущика. Здається, він аж стогне під тисячами ніг, що так рв'яно гарцюють на його голому лоні” [8, с. 377]. Та трагічними були й часи після поразки гайдамаків. М. Сиротюк змальовує ці жахливі картини: „невдовзі після полонення гайдамаків, серед жнив, у Лисянку втретє заскочив із військом Йозеф Стемпковський. І зразу ж, не розбираючись, кого й за що, повісив шістдесят чоловіків. А потім ще – щодня, аж шибениці гнулись” [8, с. 452].

Ще один показник синхронної комунікації творів М. Сиротюка та Р. Чумака у їх назвах, що виражає основну ознаку трагічної доби тогочасної України. „Великий Луг” Р. Чумака символічно вказує на територію, охоплену повстаннями народних мас проти поневолювачів. Великий Луг – історична назва в XVI – XVIII ст. дніпровських плавнів, що розкинулися нижче порогів Дніпра, й території південних степів, які належали Запорозькій Січі. „Великий благовіст” М. Сиротюка складається із двох символічних назв. Перший роман „На уманських високих кручах” відображає те, що перша справжня битва на уманських високих кручах стала бойовим хрещенням не тільки

для надвірного полку, а для всього повстанства. Другий роман „Слава переможеним” символізує славу гайдамацького руху, який, хоч і потерпів поразку, але здобув славу народу і вказав орбіту подальшої боротьби. А загальна назва „Великий благовіст” (благовіст – подзвін перед початком церковної служби, поширювати серед людей, розголошувати щось) символічно позначає великий розголос, поширення по всій Україні гайдамацького руху.

Тож, система синхронної літературної комунікації в історичних романах М. Сиротюка та Р. Чумака полягає у тому, що тексти мають однакову концепцію реальності. Зважаючи на загальну пам'ять історичних творів, це не перешкоджає загальній інформативності описуваного об'єкту в процесі його комунікативного розгортання. Синхронні літературні комунікації творів відображають широкую панораму національної історії. Активно використовуючи досвід, накопичений попередниками, автори вдалися до мистецького моделювання історичних періодів – боротьби українського народу проти поневолювачів. Це, звичайно, вимагало великої історико-дослідницької роботи, вміння сформулювати цілісну панораму давноминутих подій, спираючись передусім на фольклор і скупі відомості науки про минуле. Тим самим, автори змоделивали індивідуальний особистий погляд на гайдамацьку минувшину. У творах письменники виступили послідовними шанувальниками реалістичного письма, динамічних і життєво конкретних сюжетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горгунг Б. Единство синхронии и диахронии как следствие специфики языковой структуры // Соотношение синхронного анализа и исторического изучения языков. – М.: Просвещение, 1960. – С.5-20.
2. Драгунская Л.С. Бытие во времени как методологический аспект глубинной психологии. Синхрония и диахрония // Логос. – 2006. – №1. – С. 262-270.
3. Лейдерман Н. Литературные итоги XX века // Вопросы литературы. – 2002. – № 4. – С. 26-30.
4. Літературознавча енциклопедія: В 2-х т. Т.2 /Авт.-укладач Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ „Академія”, 2007. – 624 с.
5. Літературознавчий словник-довідник./ За ред. Р.Гром'яка, Ю.Коваліва та інш. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
6. Некрасова Е.А. Вопросы типологии идиостилей // Очерки истории языка русской поэзии XX века. Поэтический язык и идиостиль. Общие вопросы / Под редакцией В.П.Григорьева. – М., 1990. – С.81-95.
7. Сиротюк М. Великий благовіст : роман у двох кн. /Микола Сиротюк ; [післямова Д.Міщенко]. – К.: Рад. письменник, 1983. – 509 с.
8. Чумак Р. Великий Луг : роман / Роман Чумак ; [післямова Г. Сергієнка]. – К.: Дніпро, 1983. – 397 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Gorgung B. Edinstvo sinhnronii i diahnronii kak sledstvie specifiki yazykovoj struktury [Unity synchrony and diachrony as a consequence of the specificity of language structure] // Sootnoshenie sinhnronnogo analiza i istoricheskogo izucheniya yazykov. – M.: Prosveshchenie, 1960. – S.5-20.
2. Dragunskaya L.S. Bytie vo vremeni kak metodologicheskij aspekt glubinoj psihologii. Sinhnroniya i diahnroniya [Being in time as a methodological aspect of depth psychology. Synchronic and diachronic] // Logos. – 2006. – №1. – S. 262-270.
3. Lejderman N. Literaturnye itogi XX veka [Literary results of the twentieth century] // Voprosy literatury. – 2002. – № 4. – S. 26-30.
4. Literaturoznachna enciklopediya [Literary Encyclopedia]: V 2-h t. T.2 /Avt.-ukladach Y.I. Kovaliv. – K.: VC "Akademiya", 2007. – 624 s.
5. Literaturoznachnij slovník-dovidnik [Dictionary of Literary Directory] / Za red. R.Grom'yaka, Y.Kovaliva ta insh. – K.: Akademiya, 1997. – 752s.
6. Nekrasova E.A. Voprosy tipologii idioshtylej [Questions typology idioshtyle] // Ocherki istorii yazyka russkoj poezhii XX veka. Poeticheskij yazyk i idioshtil'. Obshchie voprosy / Pod redakciej V.P.Grigor'eva. – M., 1990. – S.81-95.
7. Sirotjuk M. Velikij blagovist [Large bells] : roman u dvoh kn. /Mikola Sirotjuk ; [pislyamova D.Mishchenka]. – K.: Rad. pis'mennik, 1983. – 509 s.
8. Chumak R. Velikij Lug [Great Meadow] : roman / Roman Chumak; [pislyamova G.Sergienka]. – K.: Dnipro, 1983. – 397 s.

Lyashov N.N. The system synchronism literary communication in the historical novels of N. Sirotjuk and R. Chumak

Abstract. The article analyzes synchronous literary communication in the historical novels of N. Sirotjuk and R. Chumak, which were published in the 80-ies of the last century. Special attention is focused on the author's interpretation of national history.

Keywords: historical novel, synchronic, communication and consistency, N. Sirotjuk, R. Chumak

Ляшов Н.Н. Система синхронии литературной коммуникации в исторических романах Н. Сиротюка и Р. Чумака

Аннотация. В статье анализируются синхронные литературные коммуникации в исторических романах Н. Сиротюка и Р. Чумака, которые вышли в свет в 80-х годах прошедшего столетия. Особое внимание акцентировано на авторской интерпретации национальной истории.

Ключевые слова: исторический роман, синхрония, коммуникация, системность, Н. Сиротюк, Р. Чумак

Павлів У.С.

Національний колорит англійської мови

Павлів Уляна Степанівна, аспірант кафедри англійської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Анотація. У статті висвітлюється багатство англійської мови. Зокрема, пояснюється, що таке колоритність мови. Досліджується процес збагачення англійської мови на певному її рівні. Характеризується вплив запозичень та певних способів словотвору на розвиток мови. Доводиться, що саме це впливає на колоритність англійської мови.

Ключові слова: колоритність, багатство, запозичення, словотвір, інновації

Вступ. Кожна країна, кожна нація та народ має свої звичаї, традицію, мову та літературу. Як звичаї так і традиції, як мова так і література надають певного тону, певного забарвлення та образу тій людині, яка проживає у тій чи іншій країні.

Зокрема, говорячи про Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Англію та її громадян – англійців, можна із впевненістю сказати, що це різнобарвна та колоритна нація. Тобто, це народ, мова та література якого – колоритна.

Але поставимо собі питання, що таке колорит? Колорит – це система співвідношення кольорів, що утворює певну єдність і є естетичним проявом барвистого різноманіття дійсності. Колорит один із найважливіших засобів емоційної виразності, істотний компонент художнього образу твору.

Поєднання кольорів у колориті відбувається за принципом підпорядкованості, вони знаходяться у тісній взаємодії та співпраці. Характер колориту пов'язується зі змістом та загальним задумом композиції, стилем. Розрізняють головні кольори та другорядні. Перші визначають загальний колористичний настрій композиції. Другорядними досягається ефект кольорового багатства та підкреслюється роль головних кольорів. При створенні художнього образу кольорове вирішення повинно враховувати співвідношення частин малюнку, їх ритмічне розташування [6].

Мета роботи – довести, що колоритність мови набуває певного свого рівня саме завдяки суспільству, який нею розмовляє.

Матеріалом дослідження слугує лексичний потенціал англійської мови.

Багатство мови свідчить про рівень розвитку суспільства. З розвитком знань про світ мова невинно зростає. Її лексичний склад не залишається в одному стійкому вигляді, а постійно змінюється. Необхідно наголосити на тому, що зміни є дуже швидкими. І тому лексичний стан будь-якої мови потребує постійного дослідження – дослідження на певному синхронному зрізі та в діахронії. саме тому лінгвістичні та соціолінгвістичні питання, пов'язані з розвитком, збагаченням словникового складу, завжди були в центрі уваги мовознавців. Збагачення англійської мови здебільшого відбувається за рахунок запозичень із інших країн світу та словотворчих методів.

Англійська мова, як і інші мови, не могла не відреагувати на зміни в суспільному житті носіїв. Оскільки поповнення словникового складу англійської мови здійснювалося, головню, шляхом використання власних мовних ресурсів, виникла й доконечна потреба збагачення цих ресурсів і механізмів.

Якщо в 90-ті роки XX сторіччя серед головних «постачальників» інновацій були політика, мас-медіа та Інтернет, то на початку нового сторіччя інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найактивніше відбувалися в тих сферах, що перебувають під впливом таких мікросоціальних чинників, як інформаційна революція, економічні перетворення, міжнародний тероризм і боротьба з ним, проблеми охорони навколишнього середовища, дискримінації в суспільстві.

Важливим серед процесів збагачення словникового складу є поняття «неологізм» (інновація). Неологізмами вважають слова та вислови, що з'явилися в мові на данному етапі її розвитку; а також це слова та словосполучення, які носії літературної мови окремого національного варіанта сприймають як нові.

Неологізми поділяються на: лексичні (нові слова); фразеологічні (нові стійкі словосполучення); семантичні (нові лексико-семантичні варіанти слів або нові варіанти стійких словосполучень). На думку багатьох вчених кількість інновацій на лексичному рівні не піддається точним підрахункам, оскільки неологізми виникають не в мові взагалі як у системі соціально-закріплених знаків, здатних об'єктивно існувати, а реалізації цієї системи – у мовленні конкретних носіїв. До того ж не всі вони закріплюються в мові.

Неологізми виникають, як правило, у мові певного соціуму в певній соціальній, професійній групі і тим самим у багатьох випадках вважаються „нестандартними”, тобто такими, „що ще не прийняті в стандартну мову”. Неологізми закріплюються в мові в тих сферах життя людини, які розвиваються найбільш активно. У зв'язку з тим необхідно виділити основні соціальні чинники, що впливають на розвиток словникового складу мов на початку XXI століття. Виділимо такі соціальні чинники впливу: глобалізація економічного життя та радикальні економічні зміни в країнах світу; конфронтація західних і східних ідеологій, загострення проблеми боротьби зі злочинністю; інформаційна революція (розроблення й упровадження новітніх інформаційних технологій); бурхливий розвиток біологічних наук (генетики, біотехнології, геноміки); соціальні явища та рухи в сучасному суспільстві (мультикультуралізм, фемінізм, соціальна диференціація, сексуальна революція, екологічна свідомість тощо); зміни у сфері повсякденного життя сучасної людини [1].

В останні десятиліття подальший розвиток знаходить тенденція до зниження питомої ваги запозичень серед неологізмів (приблизно 2,6%), що свідчить про достатні внутрішні ресурси англійської мови, необхідні для адекватного відображення змін в реальності. Разом з тим на сучасному етапі англійська мова про-

довжує відчувати певний вплив інших мов на лексико-семантичному рівні. Має місце "переорієнтація" щодо джерел запозичень. На перше місце все більше виходять азійські мови, особливо японська, причому запозичуються не лише екзотизми, а одиниці, необхідні для внутрішніх потреб носіїв англійської мови. Кінець 80-х - початок 90-х років можна вважати періодом "російського впливу" на словниковий склад англійської мови у зв'язку з тими політичними і економічними змінами, що мали місце в колишнім Радянським Союзі. Відомі події не тільки спричинили запозичення та входження "нових термінів" (*glasnost, perestroika*), але й створили мотивацію, стимул до інтеграції слів, які проникли в англійську мову раніше, проте мали, фактично, статус не запозичень, а іноземних слів, функціонуючи лише в "радянським контексті". Інші мови продовжують бути для англійської мови джерелами словотворчих елементів.

В останні десятиліття спостерігається певний перерозподіл сфер концентрації іншомовних надходжень: сфера економіки та бізнесу виходить на перший план (майже третина всіх запозичень), подалі зростає питома вага іншомовних слів у суспільно-політичній сфері [2].

Зазначимо, що в 60-70-ті роки майже 50% запозичень було пов'язано з культурою (найбільша кількість), з суспільно-політичною сферою та кулінарією, а в попередні десятиліття 60% запозичень розподілялися між суспільно-політичною сферою, кулінарією, військовою справою. Як і в попередні періоди розвитку англійської мови більшість запозичень викликається необхідністю позначення нових предметів та понять, заміни розчленованого найменування нерозчленованим. Решту складають запозичення, які поповнюють експресивні засоби англійської мови.

Наприклад, з'явилися нові запозичення з італійської мови. Вони співвідносяться, в основному, із їжею і кулінарією. Зокрема відзначений раніше популярний в західних країнах рух «за повільну їжу» (*slow food*) зародився в Італії і прийшов у західні країни разом із запозиченнями з італійської мови, що позначають їжу, гастрономічні страви.

Запозичення з іспанської мови, що далі надходять в англійську мову, також пов'язані, головним чином, із продуктами харчування, наприклад, назви салатів: *ceviche* – *a seafood salad which is prepared by cutting fresh pieces of fish and "cooking" them in marinade of lime and spices*.

Японське слово *sushi* стало елементом інтралінгвальним, в англійській мові воно входить до складу таких словосполучень, як *sushi bar*, його інтеграція сприяє і запозиченню з японської мови інших елементів його парадигми.

Придїлимо також увагу такому словотворчому процесу, такому механізму збагачення мови, як словотворення. Отже, словотворення – це розділ науки, що вивчає структуру слів та способи їх творення.

Аналіз неологізмів англійської мови свідчить, що висока словотворча активність афіксації, за допомогою якої було побудовано більше 30% лексичних інновацій 80-х–90-х років, визначається не тільки участю давно існуючих словотворчих елементів, але й провідною роллю, яку відіграють у процесах утворення інновацій-

дериватів нові мовні одиниці, що виконують функцію словотворчих. Первинним матеріалом для "афіксалізації" можуть слугувати як повнозначні слова, так і їх частини (фрагменти). Компоненти перетворювалися у високочастотні, піддавалися процесу афіксалізації, набували семантичних та інших рис словотворчих елементів внаслідок словотворення за аналогією, за зразком конкретної лексичної одиниці, яка служить за модель, шляхом заміни в слові-моделі певного компоненту. Саме таким чином в англійській мові сформувалися високопродуктивні афікси *-abuse, -friendly, -line, -person, -something, -speak, -ware, -watch*. У багатьох випадках зразком для аналогічного словотвору виступає "псевдоскладне" слово (на синхронному зрізі). Частина такого слова, яка виділяється внаслідок створення за його зразком цілої низки інновацій, вбирає в себе семантику всієї вихідної моделі. Елемент *-mail* "шантаж" було виділено зі слова *blackmail*, про що свідчать неологізми *greenmail, goldmail, breakmail, greymail* (вони означають різні види шантажу). Суфікс *-gate* в значенні "скандал, особливо політичний" виник внаслідок утворення великої кількості неологізмів за аналогією зі словом *Watergate*, яке стало символом політичного скандалу (*donorgate, Irangate, filegate, travelgate*). Слова *autocade, camelcade, motorcade, tractorcade* були створені на базі слова *cavalcade*, виходячи з припущення, що елемент *-cade* означає "процесія; низка", хоч фактично цей елемент є розвитком дієслівної флексії латинської мови; за зразком слова *alcoholic* у 80-90ті роки виникли численні новотворення для позначення людини, яка має велику пристрасть до чого-небудь: *chocoholic, milkaholic, phonaholic, spendaholic*.

Словоскладання є найбільш продуктивним способом словотвору. Значна частина нових складних слів являє собою сполучення двох іменників (модель N+N). Саме аналітизм англійської мови створює необхідні умови для стягнення лексем в єдині складні, але цільні номінеми. Активно відбувався процес утворення багатокомпонентних лексичних одиниць, "складних слів синтаксичного типу". Більша частина таких одиниць виникає на базі фразових означень, вони актуалізуються як прикметники (*brick-and-mortar, kiss-and-tell, not-for-profit, pay-per-view, right-to-roam*), однак в останній час зростає і кількість іменників, утворених таким чином: *fly-by-light, just-in-time, smoke-and-mirrors, video-on-demand* [7].

Велику роль у створенні неологізмів-складних слів відіграє аналогія, коли нова одиниця створюється не стільки за певною моделлю, скільки за зразком конкретного слова. У процесі аналогічного словотворення також має місце своєрідне моделювання, відбиття моделі зразка, його морфологічної структури шляхом часткового заповнення моделі новим лексичним матеріалом: *airlift - boatlift - babylift; baby-sitter - church-sitter - home-sitter; seaworthy - carworthy* [1, с. 18].

Подалі зростає кількість скорочень. Серед них слід особливо відзначити акроніми, які здобули широкого розповсюдження в останній час. Значення багатьох акронімів полягає в тому, що, незважаючи на свій аббревіатурний характер, вони стають базою для подальшого словотворення. Слово *yuppie* (*young upwardly mobile professional person*), наприклад, стало не тільки одним з модних слів 80-90х років, символом молоді,

честолюбної ділової людини, але й перетворилося в справжній центр словотворчої парадигми з десятками її елементів: *yuppyish, yupie flu, yuppiegate, yuppeism, yuppiedom, yuppiefy, yuppiefication, techno yupie, yuppie-line, etc.*

Популярними в останній час стали утворення евфемістичного характеру, в яких аббревіатура поєднується зі словом "word", T-word, S-word, W-word. Аббревіатура в цих випадках є першою літерою слів, які вважаються словами-табу.

Нерідко спостерігаються і випадки перетворення в дієслова словосполучень і фраз, коли конверсія супроводжується еліптичними скороченнями та деякими іншими змінами, наприклад, *selling short - to short, dog and pony show - to dog and pony, to have a green thumb - to green thumb, to give a green light - to green light* [2]. У той же час має місце і зворотний процес - утворення іменників та прикметників від дієслівних словосполучень та зворотів, особливо в розмовних підсистемах: *give me = gimme, go for = gofer (gopher), I want to be = wannabe, I can do it = can-do*. Конверсія в значній мірі є семантичним засобом словотворення, оскільки важливою її рисою можна вважати зміну значення вихідного слова у зв'язку з його перенесенням в іншу лексико-граматичну категорію.

У світі техніки зародився такий елемент як *giga-*. Його почали вживати в загальній мові, він надає похідним значення «велика кількість; гігантський», до того ж ці значення часто гіперболічні (*gigaburger, gigabuck, gigastore, gigaworld*).

Зростання продуктивності суфікса *-dom* спостерігається з другої половини XX сторіччя. Як приклади новотворів останніх років із цим суфіксом можна навести такі американізми, як *anorakdom, corporatedom, hackerdom, supermodeldom*.

У процесі словотвору з аналогій часто можна спостерігати поділ лексичної одиниці-сказки на псевдоморфеми внаслідок так званої «народної етимології»-некоректної інтерпретації структури слова і його семантики, особливо якщо це слово прийшло з інших мов. Феномен «народної етимології» зумовлюють природним прагненням носіїв мови асоціювати семантику невідомого іншомовного слова зі знайомим їм поняттям, явищем, річчю.

Слово *hamburger*, наприклад, пов'язане з містом Гамбургом у Німеччині, однак носії англійської мови сприйняли його як дві частини: *ham* (спочатку гамбургери були з яловичиною) і *burger*, до того ж другу частину почали асоціювати з поняттям «булочка» у результаті дії механізму словотвору за аналогією і виникненням одиниць, що позначають різні бутерброди: *cheeseburger, fishburger, chickenburger, sausageburger* тощо.

Загальна тенденція розвитку словотвору простежується в напрямку більшої свободи при створенні інновацій, в розширенні поняття "нормативність" в умовах інтенсивної взаємодії національних варіантів англійської мови, (інтерваріантна міграція лексичного і словотворчого матеріалу) та взаємодії соціальних, функціонально-стилістичних підсистем в межах окремого національного варіанту (інтраваріантна міграція). Зростає кількість лексичних інновацій, в утворенні яких беруть участь кілька засобів, включається декілька номінаційних та дериваційних механізмів, що, з одного боку, свідчить про певну системність словотвору, а з іншого боку – про ускладнення номінаційного процесу, пов'язаного з ускладненням "картини світу", або з ускладненням наших знань та уявлень про навколишній світ.

Результати дослідження та висновки. В останні десятиліття колоритності англійської мови (зміні лексичного складу) приділяється доволі багато уваги як вітчизняними так і закордонними дослідниками (В.І. Заботкіна, Ю.А. Зацний, В.О. Чердніченко, J.L. Dillard) [4; 5; 8; 9]. Підвищена зацікавленість до інновацій обґрунтовується тим, що останнім часом в англійській мові з'явився великий прошарок нових слів та словосполучень, утворених під впливом різноманітних соціальних чинників. Усі ці новотвори потребують комплексного аналізу, нових досліджень основних джерел, способів та механізмів утворення.

Окреслені вище явища дають право наголошувати на такій характерній рисі мови як рухомість або динамічність. Динамічність говорить про зміни в мові, які в свою чергу, змінюючись, додають мові краси та багатства, тобто роблять її колоритною. Але цей факт вимагає постійного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Атрушина Г.Б. Лексикология английского языка : [Учеб. пособие для студентов] / Атрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. – М. : Дрофа, 1999. – 288 с.
- Вердиева З.Н. Семантические поля в современном наглийском языке / Вердиева З.Н. – М. : Высшая школа, 1986. – 120 с.
- Єнікєєва С.М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови / Єнікєєва С.М. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1999. – 176 с.
- Заботкіна В.И. Новая лексика современного английского языка / Заботкіна В.И. – М. : Высшая школа, 1989. – 126 с.
- Зацний Ю.А. Развитие словарного состава современной английской мови в 80-ті – 90-ті роки XX століття / Зацний Ю.А. – К. : 1999. – 409.
- Колорит // Словник української мови: у 11 т. – Київ: Наукова думка, 1970–1980. – Том 4, 1973. – Стор. 232
- Семенец Е.О. Социальный контекст и языковое развитие. Территориальная и социальная дифференциация английского языка в развивающихся странах / Семенец Е.О. – К. : Высшая школа, 1985. – 174 с.
- Чердніченко В.О. Інноваційна фразеологічна вербалізація в англійській мові (лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний параметри) / Чердніченко В.О. – Запоріжжя : Запорізький національний ун-т., 2005. – 220 с.
- Dillard J.L. A History of American English / J.L. Dillard. - Harlow: Longman, 1992. – 257p.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Atrushina G.B. Lexicology of the English language: [Textbook] / Atrushina G.B., Afanasyev O.V., Morozova N.N. - M.: Drofa, 1999. - 288 p.
2. Verdiyeva Z.N. Semantic fields in modern English / Z.N. Verdiyeva - Moscow: Higher School, 1986. -120 p.
3. Yenikyeyeva S.M. The creation and operation of new formative elements of English / S.M. Yenikyeyeva. – Zaporizhzhya: Zaporizhzhya State University, 1999. - 176 p.
4. Zabotkina V.I. New vocabulary of modern English / Zabotkina V.I. - Moscow: Higher School, 1989. - 126 p.
5. Zatsnyy Yu.A. The development of the vocabulary of the English language are in the 80 - 90 years of the twentieth century / Yu.A. Zatsnyy - K., 1999. - 409.
6. The coloring // Ukrainian dictionary: 11 tons. - Kyiv: Naukova Dumka, 1970-1980. - Volume 4, 1973. - p. 232
7. Semenets E.O. Social context and language development. Territorial and social differentiation of English in developing countries / E.O. Semenets - K.: Vicshaya School, 1985. – 174 p.
8. Cherednychenko V.O. Innovative phraseological verbalization in the English language (Linguistic and Cognitive and sociolinguistic settings) / Cherednychenko V.O. – Zaporizhzhya: Zaporizhzhya National Univ., 2005. - 220 p.
9. Dillard J.L. A History of American English / J.L. Dillard. - Harlow: Longman, 1992. – 257p.

Pavliv U.S. National colourfulness of English

Abstract. The article highlights the wealth of the English language. Also the colourfulness of the language is explained. The process of enrichment of English is being researched at certain levels. The effect of borrowings and some ways of word formation on the language development is characterized. It is proved that these things have great influence on the colourfulness of English.

Keywords: *colourfulness, wealth, borrowings, word formation, innovations*

Павлив У.С. Национальный колорит английского языка

Аннотация. В статье освещается богатство английского языка . В частности , объясняется , что такое колоритность языка . Исследуется процесс обогащения английского языка на определенном ее уровне. Характеризуется влияние заимствований и определенных способов словообразования на развитие речи . Доказывается, что именно это влияет на колоритность английского языка .

Ключевые слова: *колоритность, богатство, заимствования, словообразование, инновации*

Слободян О.В.

Специфіка значення народного географічного терміна *левада* у східнослов'янських говірках Луганщини

Слободян Олена Вікторівна, аспірант кафедри філологічних дисциплін спеціальності “Українська мова”
ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, Україна
Науковий керівник, доктор філологічних наук, професор К.Д. Глуховцева

Анотація. У статті описано специфіку значення народного географічного терміна *левада* у східнослов'янських говірках Луганщини; проаналізовано ареальне варіювання та лексико-семантичні особливості народного географічного терміна; віднайдено паралелі у сучасній літературній мові та діалектах.

Ключові слова: народна географічна термінологія (НГТ), лексичне значення, лексико-семантична група (ЛСГ), сема, інтегральна сема, диференційна сема, семантичний сикретизм

Словникове розмаїття народних географічних термінів потребує ретельного вивчення й аналізу в етимологічному, семантичному та багатьох інших аспектах. Слов'янська географічна термінологія стала об'єктом пильної уваги дослідників досить давно, проте багато її проблем досі не знайшли свого вирішення. У діалектній лексикології та топоніміці однією з найважливіших залишається проблема співвідношення споконвічних і запозичених термінів, які функціонують у складі тієї чи тієї говірки [9, с. 29]. Тому метою нашої статті є виявлення специфічних ознак значення народної географічної термінології на прикладі терміна *левада*.

Проблема вивчення народних географічних термінів не є новою. До неї зверталися вчені різних слов'янських мов. Важливим внеском у вивчення слов'янської географічної лексики є монографії Й. Шютца “Географічна термінологія сербохорватської мови”, німецького славіста П. Нітше “Географічна термінологія польської мови”. Результати спостережень стосовно географічної номенклатури знайшли відображення у працях Р.Н. Малько – чеської і словацької, Е.І. Григоряна – болгарської і македонської, Е.М. і В.Г. Мурзаєвих, В.І. Дьякової та В.І. Хитрової – російської, І.Я. Яшкіна – білоруської. Найповнішим дослідженням зі слов'янської географічної термінології на сучасному етапі є монографія М.І. Толстого “Слов'янська географічна термінологія. Семасіологічні етуди”.

З-поміж праць українських дослідників варто відзначити регіональні словники: Я. Рудницького “Географічні назви Бойківщини” та С. Грабця “Географічні назви Гуцульщини”, “Словник народних географічних термінів Чернігівсько-Сумського Полісся” Є.О. Черепанової, “Словник народних географічних термінів Кіровоградщини” Т.В. Громко, В.В. Лучика, Т.І. Поляруш, “Словник народних географічних термінів Волині” О.К. Данилюк.

Українська народна географічна лексика представлена також в словниках І. Верхратського, Б. Грінченка, Є. Желехівського, П. Лисенка, М. Никончука, М. Онишкевича, Є. Тимченка, В. Чабаненка та ін. Її систематизація й аналіз були здійснені в роботах М. Юрковського, П. Чучки, Т. Марусенко, Й. Дзендзелівського, М. Худаша, Є. Черепанової, А. Непокупного, Я. Пури, Т. Громко, О. Данилюк, Н. Сіденко, С. Шийки, І. Попадчук та ін. [7, с. 2–3].

Народна географічна термінологія являє собою значний пласт територіально обмеженої лексики, що позначає різні об'єкти ландшафту. Вона є частиною лексичної системи, однією з термінологічних систем мови

або діалекту, тому їй повною мірою властиві будь-якого роду ономасіологічні і семасіологічні процеси, що протікають у сфері конкретної, денотативної лексики. Л.О. Чернейко дійшла висновку, що географічні терміни виражають поняття, вироблене не в результаті цілеспрямованого вивчення явища, а в результаті повсякденного досвіду [16, с. 7]. Разом з тим народна географічна термінологія має свою специфіку, зумовлену тісним зв'язком, по-перше, з топонімічними утвореннями і, по-друге, з динамічно змінюваними реаліями географічного середовища. Народний географічний термін як лексична одиниця, з одного боку, позначає, виражає поняття, з іншого, – називає, ідентифікує об'єкт, виступаючи як топонім. Інша специфічна риса НГТ – тісна залежність її семантичного наповнення від зміни умов географічного середовища [2].

Загалом в семантиці внаслідок безперервності багатьох фактів реального світу головним типом є не дискретна, а безперервна система, ... у якій мало закритих галузей [1, с. 54]. Понятійний континуум, що відображає різноманіття і динамічний взаємозв'язок реалій географічного середовища, постає особливо нерозчленованим. Часто доводиться спостерігати семантичні явища не протиставлені, а перехідні, синкретичні, ознаки яких не виключають, а доповнюють один одного.

У східнослов'янських говірках Луганщини термін *ле^лвада* виступає з широкою семантичною амплітудою та утворенням мікроареалів в лексико-семантичних групах термінів на позначення “рівнина”, “низина”, “луг”, “поле”. Лексема *ле^лвада*, імовірно, зберегла вихідну семантику, притаманну середньогрецькій мові: λιβάδι(ov) “лука, зрошена рівнина” [ЕСУМ, III, с. 206] На території північної Луганщини *ле^лвада* в ЛСГ “рівнина” репрезентує географічні реалії: ‘рівнина, вкрита травою’ (Город), ‘рівнина в неглибокій западині’ (Сват, Оборот, Бар, Зел, Павл, ВПокр, Прив), ‘рівнина в низині’ (Піщ, Міст), ‘рівнина біля річки’ (Оборот, Терн, Лантрат). Значення “рівнина” – результат семантичного переходу семи ‘присадибна земельна ділянка’ ↔ ‘рівнина’ (пор. у зн. “присадибна земельна ділянка” [СУМ IV, 458; Грінченко II, 349]). Аналізований термін зі значенням “рівнина” зафіксовано в інших українських діалектах: на Кіровоградщині представлено семи ‘рівнина в неглибокій западині’, ‘рівнина біля річки’ [5, с. 12], у західноподільських говірках ця лексема виступає з одним значенням – ‘рівнина біля річки’ [12, с. 271].

Близькість інтегральних сем лексико-семантичних груп “рівнина” і “низина” усе ж не виключає імовірно-

сті набуття терміном *ле^лвада* такого значення: ‘низина (загальне значення)’ (Сват), ‘низина, вкрита травною’ (Оборот, Лантрат, Трет, Парн, ВПокр, Сич), ‘низина біля річки’ (Міст, Троїцьк р-н) ‘низина, залита водою’ (Зел, Сват, Розсип, Бабич). Значення полісемантичної лексики *левада* як репрезентанта семи ‘низина, залита водою’ з виразною “низинною” семантикою пояснюємо позамовними чинниками: степові низинні місця часто заливаються водою. [5, с. 50]. Термін *ле^лвада* зі значенням ‘низина біля річки’ в Троїцькому р-ні виступає з ознаками “низина біля річки з різною рослинністю”. Термін *ле^лвада* із значенням ‘низина, вкрита травною’ у мовленні діалектоносіїв с. Оборотної та с. Лантратівки виступає з ознакою “низина в кінці городу з сінокісними травами”, у с. Третяківка – “низина, залита водою з луговими травами”, у с. Парниківка, с. Верхня Покрова, с. Сичівка – “низина з сінокісними травами”. Порівняйте: у Воронежській області лексема *левада* набуває значення ‘низина на поймі, поросла травною’. Отже, для українських діалектів у семантичному полі “низина” виявлено: на території Хмельниччини – *левада* – ‘низинна місцевість, долина’, ‘мокра низина’, ‘низьке піщане місце’ [10, с. 234] ‘низина біля річки’ [11, с. 287]; півн.-поліс – *левада* – ‘низина біля річки’, ‘низина, поросла лісом’ [15, с. 120 – 121]; кіровоград. – *левада* ‘широка низина’, ‘низинна місцевість, долина’, ‘низина, залита водою’, ‘мокра низина’, ‘низьке піщане місце’, [6, с. 109 – 110]), ‘низина (в загальному значенні), ‘заболочена низина’, ‘низина біля річки’ [5, с. 14] На Донеччині зафіксовані семи ‘низина біля річки’, ‘низинна місцевість з неродючими ґрунтами’ [13, с. 152]; у західнопопулярських говірках – ‘низина біля річки’; на Рівненщині – ‘заплавна низовина, вкрита трав’яною рослинністю’; ‘заболочена низина’ [14, с. 349].

Термін *ле^лвада* у східнослов’янських говірках Луганщини виступає з такою семантикою: ‘луг (загальне значення)’ (Сват, Луб, Мик, Нов, Оборот, Терн, Павл), ‘пасовище’ (Сем, Науг, Оборот), ‘луг сінокісний’ (Луб). Термін *левада*, який є полісемантичним і у місцевій, і у загальноживаній ГТ, на позначення луку репрезентує семантичний перехід ‘луг’ ↔ ‘інший ГО’. [5, с. 49] При набутті значення ‘пасовище’ лексема *левада* виступає з семою “місцевість з луговими травами, що використовується як пасовисько”, яку можна назвати семемою з додатковим структурним семантичним компонентом [15, с. 163]. Загалом номен *левада* репрезентує у обстежених східнослов’янських говірках семему ‘луг сінокісний’ з ознакою “наявність сінокісної трав’янистої рослинності”. Пор. з іншими українськими говорами: у кіровоградських говірках – ‘луг (в загальному значенні), ‘луг заливний’ [6, с. 49 – 50], на Волині – ‘луг, який заливається водою’ [8, 75]; на Донеччині – ‘поросла травною місцевість, що використовується як пасовисько’ [15, с. 152].

Термін *левада* може функціонувати зі значенням ‘город, присадибна ділянка’ (Мик, Нов, Бут, Сват), отже, може бути репрезентантом ЛСГ “поле”, в окремих населених пунктах має додаткові семи: (Мик, Нов) “город в низині”; (Бут) “поливний город в індивідуальному господарстві”; (Сват) “город в низині біля водойми”. У ЛСГ “Поле” у східнослов’янських говірках Луганщини термін *левада* має лише одне значення.

Зіставлення семантичної структури номена *ле^лвада* з іншими говірками української мови в лексико-семантичному полі ПОЛЕ (пор.: південно-західне *ле^лвада* – ‘більший город коло хати, сіножатка’ [3, с. 32]; півн.-поліс. *ле^лвада* – ‘рівне поле, рівнина, земельна ділянка’, ‘ділянка землі, що заливається весняними водами’, ‘оброблене поле’ [15, с. 120 – 121, 180,]; сх.-слов’яж. *ле^лвада* – ‘овочі’ [СУСГ, с. 116]; кіровоград. *ле^лвада* – ‘земельна ділянка для вирощування городніх культур’, [6, с. 109 – 110], *левада* – ‘земельної ділянки’, ‘город в низині’, ‘поливний город в колективному господарстві’, ‘поливний город в індивідуальному господарстві’ [13, с. 153]), засвідчує, що сема ‘город’ є природною для цього терміна й демонструє семантичний його синкретизм.

Загалом в обстежених говірках північної Луганщини функціонує полісемантична лексема *левада*, зафіксована як репрезентант 12-ьох сем: ‘рівнина, вкрита травною’, ‘рівнина в неглибокій западині’, ‘рівнина в низині’, ‘рівнина біля річки’, ‘низина (загальне значення), ‘низина вкрита травною’, ‘низина біля річки’, ‘низина залита водою’, ‘луг (загальне значення), ‘пасовище’, ‘луг сінокісний’, ‘город, присадибна ділянка’. З огляду на це для аналізованого терміна як репрезентанта ЛСГ “рівнина”, “низина”, “луг”, “поле” інтегральною семою буде ‘ділянка землі’, а на різновид та місце розташування цієї ділянки буде вказувати диференційна сема ‘рівнинна ділянка землі’, ‘ділянка землі в низині’, ‘лугова ділянка землі’, ‘присадибна ділянка’. Через те що термін *левада* за своїми лексико-семантичними варіантами належить одночасно до кількох лексико-семантичних груп, спостерігаємо явище семантичного синкретизму, де в результаті філіації семантична розрізненість лексеми *левада* почала нівелюватися. Так, спостерігаємо вживання терміна для позначення як рівнинної, так і низинної ділянки землі, укритої рослинністю.

У праці П.Ю. Гриценка “Ареальне варіювання лексики” лексему *левада* представлено як репрезентанта 34 значень на загальноукраїнському, молдавському та російському мовному просторі. Дослідник також вказує на те, що деякі значення аналізованого номена свідчать про його віднесеність і до географічної, і до сільськогосподарської лексики з домінуванням “серед інших диференційної ознаки ‘вільне (від будь-чого) місце, придатне для господарського використання” [4, с. 159].

Більшість значень лексеми *левада* вказують не на різні географічні об’єкти, а на приватні особливості однієї, схильної до змін реалії - низини або рівнини, укритої травною, що може знаходитись біля річки і у певний час заливатися водою. Значення слова *левада* дозволяють скласти опис відповідної географічної реалії з можливою повнотою: низина (левада) може ставати дуже топкою і в’язкою, або заливатися водою, перетворюючись у заливний луг, або пересихати, робитися більш твердою; часто низина або рівнина (левада) являє собою сінокісне місце, заросле сінокісними травами, де може випастися худоба або заростає чагарником, дрібноліссям; левада може бути в полі, в лісі, на лузі, біля річки. Семантичний синкретизм лексеми *левада* указує на типові ознаки місцевої географічної термінології. Якщо оцінювати лише відносну значущість окремих

сем в значеннях терміна з огляду ареального критерію, який полягає в тому, що істотність ознаки в смисловій структурі деякого МГТ може верифікуватися його стійкістю (повторюваністю) в близьких, пересічних значеннях, які розвиває цей термін в різних частинах свого ареалу. Чим частіше повторюється семантична ознака терміна, тим він більш стійкий, тим вище його значимість [2].

Отже, у селищі Город, Лантрат, Трет, Парн, ВПокр, Сич, Луб, Мик, Нов, Оборот, Терн, Павл, Сем, Науг інтегральною семою для лексеми *левада* є 'наявність трав'яної рослинності' та несуттєвими є семи 'площина, залита водою', 'місця розташування' (в полі, в лісі, на лузі, біля річки, в болоті), які варіюються на тлі загальних інваріантних ознак низинності. Хоча у селах Зел, Сват, Розсип, Бабич тлумачення лексеми свідчать разом з тим про суттєвість у східнословобожанському ареалі для лексеми *левада* семи 'залитість водою'. Проміжне положення займає конфігураційна ознака рівнинності.

Лексема *левада* в досліджуваних говірках має широкую семантичну структуру, що характеризує аналізо-

ваний номен як такий, що перебуває в стадії семантичного усталення [13, с. 153]. Дослідники зосереджують увагу на чіткій локалізації лексеми у східнослов'янському континуумі, стверджуючи, що "це виразний південний локалізм" [4, с. 161]. Для просторової поведінки лексеми *левада* характерна, з одного боку, відсутність її на значній території старожитніх говорів – закарпатського, лемківського, надсянського, наддністрянського, волинського, західнополіського, лише зрідка відзначена і середньополіському, а з другого, – дозволяє припустити, "що український континуум об'єднує результати двох впливів: давнішого, нині згасаючого, і новішого, пов'язаного з східнороманськими впливами" [4, с. 161]. Динаміка значень лексеми становить безперервний процес, давніші й нові семи, інтегральні й диференційні їх ознаки, базисні і похідні значення співіснують не тільки в різних, часто віддалених говірках, а нерідко у тій самій говірці як цілісній діалектній системі. Наявність ареалів свідчить про різний ступінь збереження давніх значень, неоднакову силу імпульсів.

Список умовних скорочень назв населених пунктів

Город – с. Городище, Біловодський р-н; Сват – м. Сватове; Оборот – с.Оборотнівка, Сватівський р-н; Бар – с. Бараниківка, Біловодський р-н; Зел – с. Зелеківка, Біловодський р-н; Павл – с. Павлівка, Білокуракинський р-н; ВПокр – с. Верхня Покрова, Старобільського р-ну; Прив – с. Привілля, Троїцький р-н; Піщ – с. Піщане, Старобільський р-н; Міст – с. Містки, Сватівський р-н; Терн – с. Тернівка, Марківський р-н; Лантрат – с. Лантратівка, Троїцький р-н; Трет – с. Третяківка, Біловодський р-н; Парн – с. Парневе, Біловодський р-н; Сич – с. Сичівка, Марківський р-н; Розсип – с. Розсипне Троїцький р-н; Бабич – с. Бабичеве, Троїцький р-н; Луб – с. Луб'янка, Білокуракинський р-н; Мик – с. Миколаївка, Попаснянський р-н; Нов – с. Новорозсош, Новопсковський р-н; Сем – с. Семикозівка Біловодський р-н; Науг – с. Наугольнівка, Сватівський р-н.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Современные методы изучения значения и некоторые проблемы структурной лингвистики / Ю.Д. Апресян // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1963. – 119 с.
2. Васильев В.Л. Специфика народной географической терминологии (семасиологический аспект). Э-ресурс: <http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf>. – Заглавие с экрана.
3. Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людином / І. Верхратський – Львів, 1908. – 84 с.
4. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко. – К.: Наук. думка, 1990. – 272 с.
5. Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Т.В. Громко / Відп. Ред. В.В.Лучик. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. – 172 с.
6. Громко Т.В., Лучик В.В., Поляруш Т.І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Відп. ред. В.В.Лучик. – Київ - Кіровоград: РВГЦ КДПУ, 1999. – 224 с.
7. Данилюк О.К. Географічна термінологія Волині [Текст] : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Оксана Клімівна Данилюк ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2000. – 18 с.
8. Данилюк О.К. Словник народної географічної термінології Волині / Оксана Клімівна Данилюк. – Вид. друге, доповн. і виправл. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 148 с. – (Бібліотека української ономастики)
9. Лабунец Н.В. Русская географическая терминология в ситуации языкового контакта / Н.В. Лабунец. – Тюмень: Изд-во, ун-та, 2007. – 180 с.
10. Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / [отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.
11. Марусенко Т.А. Названия рельефов в говорах Хмельницкой области УССР. / Т.А. Марусенко. – М.: Наука, 1972. – 287 с.
12. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західнополіських говірках / Потапчук Ірина Михайлівна. [Текст] дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Кам'янець-Подільський – 2012. – 356 с.
13. Сіденко Н. П. Географічна апелативна лексика східнослов'янських говірок Центральної Донеччини / Надія Петрівна Сіденко . [Текст] десерт. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Донецьк – 2003. – 261с.
14. Шийка С.В. Народна географічна термінологія Ровенщини / Шийка Світлана Володимирівна. – [Текст] десерт. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К. – 2013 – 451с.
15. Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. – Сумы, 1984. – 275 с.
16. Чернейко Л.О. Опыт парадигматического анализа лексики (на материале географических терминов архангельских говоров / Л.О. Чернейко Автореф. дис. ... канд. филол. наук. : М. – 1980.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Apresyan Yu.D. Modern methods of studying the values and some problems of structural linguistics / Yu.D. Apresian // Problems of structural linguistics. - M., 1963. - 119 p.
2. Vasiliev V.L. Specificity folk geographic terminology (semasiological aspect). E-source: <http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf>. - Title from the screen.
3. Verkhatskiy I. New znadoby nomenclature and terminology pryrodopysnoyi, folk, harvested between nations / I. Verkhatskiy - Lviv, 1908. - 84 p.
4. Gritsenko P.Yu. Areal variation of language / P.Yu. Gritsenko. - K.: Studies. thought, 1990. - 272 p.
5. Hromko T.V. Semantic characteristics of national geography terminology of Central Ukraine (based on Kirovohrad) / T.V. Hromko / Ed. V.V. Luchyk. - Kirovograd: RVHITS KSPU, 2000. - 172 p.
6. Hromko T.V., Luchik V.V., Poliarush T.I. Dictionary of folk geographical terms of Kirovohrad region / ed. V.V. Luchyk. - Kyiv - Kirovograd: RVHITS KSPU, 1999. - 224 p.
7. Danyluk O.K. Geographical terminology of Volyn [Text]: Thesis dis. cand. Phil. Sc: 10.02.01 / Oksana Klymivna Danyluk; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Linguistics of O. Potebnya. - K., 2000. -18 p.
8. Danyluk O.K. Dictionary of national geographic terminology Volyn / Oksana Klymivna Danyluk. - Ed. second, fulfill. and correct. - Luck: Vezha-Print, 2013. - 148 p. - (Library of Ukrainian onomastics)
9. Labunets N.V. Russian geographical terminology in situations of language contact / N.V. Labunets. - Tyumen: Publishing House, University, 2007. - 180 p.
10. Marusenko T.A. Materials for the dictionary Ukrainian geographic appellatives (name reliefs) / T.A. Marusenko // Polesie (Linguistics. Archaeology. Toponymika) / [Ed. V.V. Martynov, N.I. Tolstoy]. - Moscow: Nauka, 1968. - S. 206-255.
11. Marusenko T.A. The names of the reliefs in the dialects of Khmelnytsky region of Ukraine. / T.A. Marusenko. - M.: Nauka, 1972. - 287 p.
12. Potapchuk I.M. People geographical terminology in zahidnopodilskyh dialects / Potapchuk Irina. [Tex] dis. cand. Phil. Sc. - Kamenetz-Podolsk - 2012. - 356 p.
13. Sidenko N.P. appeal by geographical vocabulary shidnostepovyh dialects of Central Donetsk / Nadezhda Petrovna Sidenko. [Text] dis. cand. Phil. Sc.. - Donetsk - 2003. - 261s.
14. Shyjka S.V. People geographical terminology of Rivno region / Shyjka S.V. - [Text] Shyjka. - K - 2013 - 451s.
15. Cherepanova E.A. People geographical terminology Chernigov-Sumy Polesie region. - Sumy, 1984. - 275 p.
16. Cherneyko L.O. Experience paradigmatic analysis of language (based on geographical terms Arkhangelsk dialects / L.O. Cherneyko Thesis od dis. cand. Phil. Sc.: MA - 1980.

ДЖЕРЕЛА

1. Грінченко – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. - К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 495 с.; 1996. – Т. 2. – 588 с.; 1996. – Т. 3. – 516 с.; 1997. – Т. 4. – 616 с.
2. СУМ – Словник української мови : в 11 т. – Т. 1–11. К. : Наук. думка, 1970 – 1980.
3. ЕССУМ – Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012.
4. СУСГ – Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.

RESOURCES

1. Hrinchenko - Hrinchenko BD Ukrainian Language Dictionary: 4 t. - K.: Science. thought, 1996. - Vol 1 - 495 p.; 1996 - Vol 2 - 588 p.; 1996 - Vol 3 - 516 p.; 1997 - Vol 4 - 616 p.
2. SUM - Ukrainian dictionary: 11 tons. - T. 1-11. K: Naukova dumka, 1970 - 1980.
3. ESSUM - Dictionary of Ukrainian Language: [7 vols.] / [Ed. O. Melnychuk]. - K.: Science. thought, 1982-2012.
4. SUSH - Dictionary Ukrainian Eastern dialects / K.Hluhovtseva, V. Lyesnova, I. Nikolayenko, T. Ternovska, V. Uzhchenko. - Lugansk, 2002. - 234 p.

Slobodyan O. Specificity of the geographical significance of the term *левада* shidnoslobozhanskyh dialects in Luhansk

Abstract. This article describes the specific geographical significance of the term meadow in Lugansk shidnoslobozhanskyh dialects; analyzed areal variation and lexical-semantic peculiarities of national geographical term; discovered parallels in modern literary language and dialects.

Keywords: folk geographic terminology (FGT), lexical meaning, lexical-semantic group (LSG), sam, sam integral, differential seme, semantic syncretism

Слободян Е.В. Специфика значение народного географического термина *левада* в восточнословобожанских говорах Луганщины

Аннотация. В статье описана специфика значения народного географического термина левада в восточнословобожанских говорах Луганщины; проанализированы ареальное варьирование и лексико-семантические особенности народного географического термина; найдены параллели в современном литературном языке и диалектах.

Ключевые слова: народная географическая терминология (НГТ), лексическое значение, лексико-семантическая группа (ЛСГ), сема, интегральная сема, дифференциальная сема, семантический сикретизм

Сушко О.І, Туркіна Ю.М.

Фразеологія в контексті суспільно-політичного спілкування (на матеріалі текстів службових документів першої половини XX ст.)

Сушко Оксана Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент,

Туркіна Юлія Михайлівна, магістрант

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячений виявленню особливостей політичної комунікації засобами фразеології на матеріалі текстів службових документів першої половини XX ст. На основі теоретичних положень у даній праці з'ясовано роль фразеологізованих утворень суспільно-політичного дискурсу в мовленні політиків, громадських діячів, посадових осіб у період активзації пошуків нової ідеології, нового бачення ідеї державотворення в першій половині XX ст.

Ключові слова: політична комунікація, суспільно-політичний дискурс, фразеологізоване утворення, семантико-видова опозиція

Процес входження України у світову політичну спільноту супроводжується формуванням національного поля політичної комунікації, оскільки саме політичне спілкування уможливило зміни суспільних систем, певною мірою виявляє динаміку суспільної свідомості. З огляду на це політична комунікація все більше привертає увагу дослідників (Алтухов В.М., Вакуров В.Н. та ін.).

Метою пропонованої праці є дослідження фразеологізованих утворень суспільно-політичного дискурсу як засобу вираження політичної комунікації.

Комунікативний політичний простір експлікований політичним дискурсом, який у новітній період насичений специфічними соціо-психолінгвістичними феноменами, без розуміння природи яких іноді складно пізнати сутність політичного дискурсу. У цьому сенсі важлива роль відводиться когнітивному аналізу фразеологізованих утворень політичного дискурсу, оскільки він дає змогу здійснити лінгвістичний моніторинг суспільної свідомості.

У політичній комунікації суб'єктивна характеристика змістового аспекту спілкування може бути пов'язана зі спеціальним спотворенням чи ідеалізацією соціальних реалій, а тому роль фразеологізованих утворень суспільно-політичного дискурсу в цьому аспекті є безперечною. З огляду на це поза увагою дослідників мови як інструменту маніпулятивного впливу не повинні залишатися фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу, які активно функціонують у службових текстах I пол. XX ст., виступаючи важливим засобом вираження політичної комунікації.

Ділова фразеологія органічно вплітається в мову офіційно-ділового стилю й разом з нею обслуговує суспільні відношення людей, є засобом зв'язку органів влади й окремих груп населення, забезпечує міжнародні зв'язки в галузі політики, економіки, культури. Оскільки тексти офіційно-ділового стилю мають різну сферу використання, призначення та мету, то залежно від цього змінюється добір мовних одиниць взагалі й фразеологічних одиниць зокрема. Принагідно зауважимо, що лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості будь-якого ділового документа варіюють залежно від його жанру.

Жанрами офіційно-ділового стилю є „види ділових паперів, офіційне листування, а також документи, які в офіційно-діловій сфері різних галузей суспільної діяльності та в житті окремої людини мають свою форму і лише окремі з них набули загальноофіційного

використання”. Іншими словами, жанр – це різновид мови, що визначається конкретними умовами мовленнєвої ситуації з метою використання.

У жанрах офіційно-ділового стилю основною особливістю мовної канви тексту є стандартизованість, яка сприяє недопусканню в текст суб'єктивності або якийсь недовідомості авторських оцінок, а також визначає конкретне мовне оформлення тексту, характерне тільки для цього жанру.

У сучасному мовознавстві існує кілька видів класифікацій жанрових різновидів офіційно-ділового стилю. Їх автори висувують й обґрунтовують необхідність того чи іншого фактора при віднесенні документа до окремого жанру (стандартизованість, сфера людської діяльності, зміст документа тощо). Так, зокрема, М.П. Брандес виділяє такі мовні жанри офіційно-ділового стилю:

- урядові постанови, парламентські вказівки, які регламентують урядову діяльність;
- дипломатичні договори, ноти, які регулюють міжнародні стосунки;
- кодекси, що регулюють юридичні офіційно-ділові стосунки;
- звіти, акти, які регулюють роботу в торгівлі й економіці;
- військові кодекси, рапорти, що використовуються у військовій сфері;
- ділові листи, які регулюють життєдіяльність організацій і підприємств;
- службові й доповідні записки, заяви, що регулюють життя окремої людини.

У даному дослідженні підтримано традиційну класифікацію жанрових форм офіційно-ділового стилю, яка будується на врахуванні як мовних, так і позамовних чинників, що й дозволяє говорити про оформлення однотипних фактів певними документами, однорідними за найменуванням, формою та змістом.

На сучасному етапі в межах офіційно-ділового стилю традиційно виділяється три підстили:

- законодавчий;
- адміністративно-управлінський;
- дипломатичний.

Кожен із названих підстилів характеризується своєю жанровою неоднорідністю.

У ході дослідження з'ясовано, що фразеологічні одиниці функціонують у текстах службових документів у всіх названих підстилях, проте частотність їх використання неоднакова. Це пояснюється тим, що

добір мовних одиниць (у тому числі й фразеологізмів) певною мірою визначається жанровою приналежністю документа.

Відомо, що перша половина XX ст. в історії України – це складний період визвольних змагань за державність і незалежність, це утворення Української Незалежної Республіки, це історія Української Гетьманської Держави, Директорії, ЗУНР. Саме в цей період було складено чимало законодавчих документів, які регулювали обов'язкові правові норми, сприяли виконанню розпоряджень державного характеру. Особливість мови цих документів визначалася їх жанровою приналежністю. Тому функціонування фразеологічних одиниць у названому підстилі має специфічний характер. Дослідження показали, що законодавчий підстиль послуговується частіше власне діловими фразеологізмами, які найчастіше використовуються в таких жанрах, як: конституція, статут, постанова, рідше – в указах і законах.

Конституція – основний закон держави, що визначає суспільний і державний лад, виборчу систему, принципи організації та діяльності державних органів, основні права та обов'язки громадян [ВТСУМ, 449]. У текстах цього жанру використовуються такі фразеологічні одиниці, як: *заявити свою волю, переступ по службі, державна автономія повітів*.

Статут – зведення правил, що визначають завдання, структуру, функції та порядок діяльності якої-небудь установи, організації тощо. Цей жанр оперує такими фразеологічними одиницями: *оберігати гідність нації*.

Постанова – розпорядження, акт органів державної влади. У межах цього жанру функціонують такі фразеологізми: *урядити маніфестацію, уздоровити відносини, усамостійнення народного господарства, сприяти упромисловленню, стояти на чолі держави, визначити виконавчу владу, найвище законодавче тіло, шлях союзних в'язань, авторитетне вирішення, господарська самовистарчальність нації, вистарчальна платня, удержавити підприємство, стан монолітного державного тіла, межі державної виконності, унедійснити постанову, здорові прояви, метове назначення прямування, чинник динамічного тривання, природа Української нації*.

Закон – встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу. Наведемо приклади фразеологізмів, характерних для цього жанру: *приймати димісії*.

Резолюція – рішення, постанова, прийняті, ухвалені з'їздом, зборами і ін. внаслідок обговорення будь-яких питань. У текстах резолюцій функціонують такі фразеологізми: *воля пограничної людності, зачинити збори, заспокоїти земельний голод, догляд міжнародних чинників*.

Ще одним жанром адміністративно-управлінського підстилю є наказ. Наведемо приклади: *сіяти анархію, ворог української влади, порядок зносин з вищим начальством, брак дисципліни*.

Лист – писане звертання до особи чи осіб, розраховане на широке розповсюдження. Авторами службових листів є переважно відомі державні діячі, політики, посадові особи.

Листи першої половини XX ст. містять офіційно-ділову фразеологію, причому не лише на питомій

українській основі, а й з певним залученням іншомовної лексики. Наведемо приклади: *принести найглибшу подяку, приязні відносини*.

Отже, жанрові особливості текстів службових документів першої половини XX століття полягають у тому, що в усіх аналізованих жанрах використовуються загальнолітературні стійкі звороти, які виконують номінативну функцію. Крім цього, в окремих жанрах – службових листах, зверненнях, відозвах функціонують образні вислови, які дозволяють передати загальне поняття через конкретний словесний образ, тобто через використання таких фразеологізованих утворень, які дозволяють посилити семантичне значення додатковими експресивними та оцінними відтінками.

Аналізуючи особливості використання фразеологізмів у названих вище жанрах адміністративно-управлінського та дипломатичного підстилів офіційно-ділового стилю, помічаємо певний вплив художнього стилю української мови, який був уже достатньо розвиненим у першій половині XX ст. й виконував функцію впливу. Очевидно, саме з метою впливу на об'єкт комунікації образні вислови проникають у мовну канву тих жанрів офіційно-ділового стилю, які розраховані на широкі верстви населення. Але якщо в художньому стилі образність виявляється в багатоплановому, системному викладі, то в офіційно-діловому стилі специфіка образності, на наш погляд, полягає в тому, що вона певною мірою забарвлює інформаційний текст, виступаючи засобом маніпулятивного впливу.

Відомо, що фразеологічні одиниці офіційно-ділового стилю переважно позбавлені будь-якого експресивно-емоційного забарвлення. Проте дослідження показують, що в деяких офіційно-ділових документах функціонують (правда, значно рідше) експресивно забарвлені вислови, які виділяємо в окрему групу. Як зазначає М.П. Брандес, у текстах, пов'язаних з окремими сферами офіційного життя (переважно дипломатія), "помічається емоційна експресивність і навіть образність" [3, 155]. Це пояснюється тим, що в таких текстах відбувається процес взаємодії офіційно-ділового та публіцистичного стилів. У цьому плані М.П. Брандес підкреслює, що "емоційно-експресивний зміст текстів офіційно-ділового стилю – ознака естетичної функції конкретного мовленнєвого жанру, яка, з одного боку, виступає у своєму прямому призначенні справляти суб'єктивно-духовний вплив на одержувача інформації у певних сферах адміністративної діяльності, а з другого, – вирішує допоміжне завдання – оптимізацію впливової (прагматичної) функції висловлювання" [3, 157].

Фразеологічні одиниці, які характеризуються певною образністю, функціонують переважно в дипломатичному й адміністративно-управлінському підстилях офіційно-ділового стилю, а в законодавчому підстилі їх використання обмежене.

Дослідження показали, що в основі творення фразеологічних одиниць цієї групи стоїть метафора. Тому сутність семантичних перетворень компонентів аналізованих нами образних висловів полягає в тому, що фраземотворчі компоненти в процесі фразеологізації розвивають у собі якісно нові властивості.

У нашому дослідженні метафору розглянуто у вузькому значенні. У фразеології метафорі відводиться окрема роль, оскільки, як слушно зазначає Сніжана

Велковська, метафора базується на статичних ознаках, намагаючись вловити сталі якості об'єктів, які завдяки метафоричній образності стають доступними чуттєвому сприйняттю.

Як показали дослідження, політики та громадські діячі першої половини ХХ ст. у зв'язку з активізацією пошуків нової ідеології та спробами реалізації моральних цінностей народу неодноразово зверталися до використання відповідних метафоричних моделей, які в нашому дослідженні кваліфікуються як фразеологізовані утворення політичного дискурсу, оскільки їм властива цілісність значення, що формується внаслідок переосмислення вільного словосполучення-прототипу, деактуалізації його компонентів; відтворюваність, оскільки вони відтворюються як цілісні одиниці з фіксованим значенням; відносна постійність компонентного складу; експресивність, домінуючою ознакою створення якої є метафоричність. Ці вислови є органічним складником суспільно-політичної фразеології.

Перша половина ХХ ст. була насиченою різними політичними подіями, а тому особлива роль відводилася політичному мовленню як сукупності вербальних структур, що використовувалися у сфері політики та здійснювали вплив на політичну свідомість громадян, залучаючи їх до перебігу політичних процесів.

Як відомо, в політиці мова виконує не тільки комунікативну функцію, а й виступає одним із засобів впливу, а точніше – маніпулятивного впливу, який передбачає не лише повідомлення про політичну дійсність, а й її інтерпретацію, а також її оцінку як явну, так і приховану. Особливість політичного мовлення полягає в тому, що воно покликане зумовлювати бажану для суб'єкта мовну чи поведінкову реакцію з боку об'єкта комунікації.

Фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу є важливим складником політичного мовлення. Окремі дослідники вважають, що широке використання метафоричних висловів у політичному дискурсі є ознакою кризової політичної та економічної ситуації. Так, наприклад, О.М.Баранов підкреслює, що саме метафоричні вислови в мові публічних виступів політиків або в мові політичних документів є "передбаченням кризового стану суспільної свідомості" [2, 162].

Дослідження показали, що з метою впливу на користувачів текстів службових документів у першій половині ХХ ст. в системі експресивно-забарвленої суспільно-політичної фразеології простежується семантично-видова опозиція "добре – погане", "прогресивне – реакційне". Фразеологізми цієї групи, відтворюючи окремі сторони політичного життя, виступають своєрідною вказівкою на вибір об'єктом комунікації тієї чи іншої політичної позиції.

Відомо, що українцям властива мовленнєва коректність, лаконічність висловлювання. Тому цілком закономірно, що фразеотворення в текстах службових документів першої половини ХХ ст. – багатопланова мовна система, в центрі якої – прагнення якомога точніше й стиліше передати різні сторони життя народу.

Семантика фразеологізованих утворень суспільно-політичного дискурсу в текстах службових документів досліджуваного періоду відображає як позитивні сторони суспільного укладу, так і ті негативні моменти, які існували в суспільстві. Тому окремо виділяємо:

а) вислови, функціонування яких розраховане на створення піднесеності мовлення; б) вислови, яким властиве знижене забарвлення.

Фразеологізовані утворення першої підгрупи використовуються в текстах службових документів з метою передати кращі риси характеру особистості, охарактеризувати провідних політичних діячів тощо. Сюди залучаємо такі вислови, як: *розумна частина української еміграції, викликати пошану до українського імені, галуза слов'янських народів, спадкоємці Переяславської Конституції, придбати славу лицарів, персоніфікувати душу нації, підняти Стяг і Бунчук боротьби* тощо.

Дослідження показали, що в суспільно-політичній комунікації суб'єктивна оцінка змістового аспекту спілкування інколи пов'язується зі спеціальним негативом у змалюванні соціальних реалій. Значна роль у цьому сенсі належить суспільно-політичним фразеологізмам, які функціонують у тексті службового документа з метою давати характеристику окремим подіям, політикам і громадським діячам за певним шаблоном, традицією, звичкою (адже номінація може мати вирішальне значення для сприйняття), а також спонукати індивіда й соціум прийняти певне визначення і сформувані навколо нього емоційну ауру. Такі фразеологізовані утворення виділяємо в окрему підгрупу.

До другої підгрупи залучаємо вислови, які окреслюють різні негативні сторони життя (нещирість, легковажність, недалекоглядність): *симпатії платонічного характеру, становище Євангельських дів, політична наївність, пасинок партії, за деревами не бачити лісу, партійні слабодухи* й подібні.

Семантика фразеологізованих утворень суспільно-політичного дискурсу супроводжується конкретною оцінкою тих або інших політичних явищ, а самі фразеологізовані вислови текстів службових документів першої половини ХХ ст. виступають важливим засобом формування політичної свідомості суб'єктів. Крім цього, особливість функціонування суспільно-політичних фразеологізованих утворень полягає також і в тому, що саме теорія впливу та суспільно-політична фразеологія дозволяють вивчати специфіку мислення політиків, громадських діячів за даними фразеології, а також відтворювати стан суспільної свідомості за текстами службових документів.

Специфіка суспільно-політичних фразеологізованих одиниць полягає в тому, що, потрапляючи в текст службового документа, вони органічно поєднуються з особливостями офіційно-ділового стилю, набуваючи рис, притаманних саме цьому функціональному стилю, що дозволяє говорити про останній як такий, що відрізняється від інших функціональних стилів не тільки своєрідною фразеологією, але й особливим використанням фразеологічного фонду мови.

Фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу функціонують переважно в текстах службових листів. Оскільки авторами таких листів були відомі політичні діячі, які блискуче володіли українською мовою, можна вважати, що окремі вислови є авторськими фразеологізованими одиницями.

Як бачимо, в текстах студійованого періоду окрему групу становлять фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу, що найчастіше помічаємо в таких жанрах офіційно-ділового стилю, як службовий

лист, звернення, відозва (адміністративно-управлінський підстиль), меморандум, нота (дипломатичний підстиль). Це можна пояснити тим, що названі жанри офіційно-ділового стилю розраховані на широкий загал, а тому фразеологізовані утворення, органічно включені в тексти цих документів, покликані зумовлювати бажану для суб'єкта мовну чи поведінкову реакцію з боку об'єкта комунікації. Отже, аналізований нами фразеологічний матеріал службових документів першої половини ХХ ст. виступає невід'ємною складовою політичної комунікації, яка потребує всебічного дослідження в новітній період.

Отже, фразеологізми офіційно-ділового стилю займають належне місце в системі української фразеології, що ще раз підкреслює багатогранність стилістичної системи української мови. Дослідження фразеологічних одиниць з погляду їх стилістичної організації засвідчує, що фразеологізми офіційно-ділового стилю належать до книжної фразеології, яка своїми специфічними рисами вирізняє цей стиль з-поміж інших. У межах його різновидів розрізняємо стильові підвиди.

У перспективі дослідження – подальше вивчення мови суспільно-політичної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтухов В.М. Особливості функціонування фразеологічних одиниць в науковому та офіційно-діловому стилях української мови // Українська мова. Теорія і практика: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Донецьк: ДонДУ, 1997. – С. 89-90.
2. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю). – М.: Эдиториал, 1991. – 193 с.
3. Брандес Н.П. Стилистика текста. Теоретический курс. – М.: Прогресс – Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 461 с.
4. Вакуров В.Н. Метафорическая природа фразеологических единств русского языка // Филологические науки. – 1981. – № 4. – С. 48-54.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Altukhov V.M. Features idioms operation in the scientific and official-business style Ukrainian language // Ukrainian language. Theory and Practice: Papers of Interuniversity Scientific Conference. - Donetsk: DSU, 1997. - P. 89-90.
2. Baranov A.N., Karaulov Yu.N. Russian political metaphor (materials to the dictionary). - M.: Editorial, 1991. – 193 p.
3. Brandes N.P. The style of the text. Theoretical course. - M.: Progress - Tradition; INFRA-M, 2004. – 461 p.
4. Vakurov V.N. Metaphorical nature of phraseological unities of Russian Philology //. - 1981. - № 4. - P. 48-54.

Sushko O.I., Turkina J.M. Phraseology in the context of social and political communication (on the basis of official documents of the first half of XX century)

Abstract. The article continues the cycle of publications of the author, devoted to the research of the features of political communication by facilities of phraseology based on the material of official documents of the first half of the XX century. On the basis of theoretical studies in this work the role of phraseology formations of social and political debate is found out in the speech of politicians, publicmen in a period of activating of the searches of new ideology, new view of the idea of state formeng in the first half of the XX century.

Keywords: political communication, social and political debate phraseology, education, semantic-specific opposition

Сушко О.І., Туркіна Ю.Н. Фразеологія в контексті соціально-політичного об'єднання (на матеріалі текстів службових документів першої половини ХХ століття)

Анотація. Стаття продовжує цикл публікацій автора, посвящений виявленню особливостей політичної комунікації засобами фразеології на матеріалі текстів службових документів першої половини ХХ в. На основі теоретичних положень в даній роботі в'ячена роль фразеологізованих образів громадсько-політичного дискурсу в мові політиків, громадських діячів, посадових осіб в період активізації пошуку нової ідеології, нового бачення ідеї держави в першій половині ХХ в.

Ключові слова: політична комунікація, громадсько-політичний дискурс, фразеологізовані образи, семантико-видова опозиція

Тендітна Н.М., Поволоцька Н.О.
Розслідування злочинів маніяків-убивць у романах О. Ульяненка «Дофін Сатани»
та Т. Харріса «Молчание ягнят»

*Тендітна Надія Миколаївна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури*

*Поволоцька Наталія Олегівна, студентка 5 курсу
українсько-англійського відділення філологічного факультету*

*Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна*

Анотація: Романи поєднують в собі розповіді про нелюдів-убивць, які тривалий час залишалися недосяжними для покарання, з життєвими історіями слідчих та історіями батьків. В образах головних героїв творів О. Ульяненка та Т. Харріса, прозаїки показують прояв у людині небезпечних темних сил із натуралістичними подробицями усіх злочинів. Однак, маніакальні та некрофілічні нахили в історіях Івана Білозуба та Джейма Гамбла подаються авторами таким чином, щоб пояснити патологічний потяг до смерті і мертвого світу.

Ключові слова: *патологія, нарцисизм, інволюція, натуралізм, анатомія людської деструктивності*

Вступ. Тема ставлення людини до смерті цікавить спеціалістів із різних галузей науки та культури. Вагоме місце у розв'язанні цього питання займають і твори письменників. Більшість сучасних читачів звикли у повсякденному житті до насильства, крові, смертей, тому «смакують» подібну тематику і в літературних творах. Найбільшої популярності набувають ті телетелерадіо, фільми, твори, у яких розповідають про маніяків, криваві вбивства, жорстокі злочини, численні насильницькі смерті: «...у давні часи криваве вбивство викликало священний жах, бо він освячував таким чином ціну життя, а за нашої доби, навпаки, вирок справедливий саме тоді, коли наводить на думку про його недостатню кривавість» [5, с. 56].

Сюжети романів О. Ульяненка «Дофін Сатани» та Т. Харріса «Молчание ягнят» побудовані на розкритті таємничих жорстоких вбивств, які протягом тривалого часу здійснюють головні герої творів – Іван Білозуб та Джейм Гамбл. Автори цих творів звертаються до жанру масової літератури – детективу, де одна сюжетна лінія зосереджується на процесі розслідування різноманітних злочинів, а інша – будується на нагнітанні різноманітних злочинних дій і намірів.

Короткий огляд публікацій за темою. Зіставний аналіз зазначених творів поки що залишається за межами наукових зацікавлень. Та і постаті самих письменників, не дивлячись на шалену популярність їхніх творів, на сьогоднішній день є мало дослідженими. Ми можемо споглядати під час написання статті лише на поодинокі публікації, які стосуються вивчення творчості окремо взятих письменників. Так, наприклад, розглядаючи роман О. Ульяненка варто звернути увагу на статтю Н. Зборовської [1].

Мета. На основі порівняльної характеристики романів О. Ульяненка та Т. Харріса простежити прояв у людині небезпечних темних сил, про існування яких звичайна людина, як правило, навіть не здогадується.

Матеріали і методи. Для аналізу злочинних дій маніяків-убивць у романах «Дофін Сатани» та «Молчание ягнят» використано описову та порівняльно-зіставну методику дослідження.

Результати та їхнє обговорення. Незвичайне об'єктивне знання про смерть дає, у першу чергу, художня література. Тому в зміні сприймання смерті виявля-

ють своє вираження зсуви у трактуванні людиною самої себе. Виявляючи трансформації, які відбуваються у сприйнятті феномену смерті колективним підсвідомим, письменники спроможні витлумачити структуру людської індивідуальності та її перебудову.

Для розбудови таких сюжетів прозаїки використовують психологічну аналітику, простежуючи своїх персонажів з моменту першого афекту, коли були виявлені патологічні бажання, і до події його смерті як кульмінаційного саморуйнування. Суб'єктивні історії маніяків подаються дотримуючись художніх принципів натуралізму, тобто детально розкриваючи причини та обставини, які сприяють розвитку людських патологій. Перш за все, натуралістичне письмо дозволяє письменникам детально розтягувати події вбивства в романах та творити на їх основі розгорнуті жахаючі оповіді: «обезглавил и содрал с тела часть кожи» [6, с. 279]; «Режиссер постарался не включать в репортаж кадры самих жутких объектов в доме маньяка. В дальней части подвала камера выхватила только низкий, забрызганный известью порог комнаты, хранившей следы прошлых преступлений. Только в ней полиция обнатушила уже шесть полусгнивших трупов» [6, с. 176].; «...перекусив горло и пив з того прокушенного горла, доки вона дригала ногами... Потім він відітнув спочатку голову, далі розрізав труп зі знанням анатома, відділяючи сухожилля, м'ясо, м'язи, покладавши у дюралевий бачок кістки і жили окремо, м'якоть окремо. За годину він розтопив газову плитку і приготував відвар з печінки та серця...» [3, с. 259].

Зображені герої і в момент скоєння злочину із своєю улюбленою зброєю: «Іван швидко дістав обріза, вкинув металеву гільзу до ствола і вистрелив... Здорово. Дірка як у вулику» [3, с. 349]; «Ему нравилось стрелять из пистолета. Легкий щелчок, короткое хихи, громкий хлопок – и дело в шляпе. Мистер Гамбл очень любил свой пистолет и знал, за что» [6, с. 237].

Детально описані у романах і збори маніяків на чергове вбивство: «Потім нашвидку одягнувся; зібрав усі необхідні речі до сумки: великого залізничного ліхтаря, ломик, якесь брудне манаття і щось замотане у просмальцьований папір» [3, с. 348]; «В мастерской, на чистом полотенце, рядом с продолговатыми аквариумами, мистер Гамбл разложил четыре ножа: изог-

нутый для прямых надразов, маленький с острым концом, позволяющий аккуратно резать кожу на изгибах, скальпель для самой тонкой работы и штык времен Первой Мировой войны. Закругленный конец штыка прекрасно отделял кожу от тела без риска порвать ее» [6, с. 236].

Тому будови романів цікаві сюжетною різноманітністю: розслідування серії вбивств у них проводяться паралельно декількома слідчими одночасно (Ракша, Бондаренко, Васкович, Ліліт – у О. Ульяненка), (Кроуфорд, Кларис – у Т. Харріса). Бо «Все расследования такого типа связаны с огромным количеством полных лиц. Некоторые из них – просто неудачники. Нужно уметь обращаться с ними, и если не превращать в помощников, то хотя бы постараться сделать так, чтобы они не мешали в работе» [6, с. 67].

Але кожне таке розслідування подано як історія персонажів із різними життєвими, віковими та світоглядними позиціями. Ідучи слідом за злочинцями, вони пізнають себе, своє призначення, позбуваються власної невіднайденості і самотності: «Не позволяйте стаду полицейских сбить и запутать ваши мысли. Думайте сами и прислушивайтесь только к себе. Не пытайтесь подогнать этого убийцу под какой-нибудь уже знакомый шаблон. Он сам подскажет вам все, что нужно» [6, с. 67].

Перед читачами паралельно із основною сюжетною лінією розкривається також «мовчання ягнят» Кларис, передчуття швидкої смерті дружини Кроуфорда, «падіння» і триумф Ракші, підсвідомість Ліліт. Основне розслідування в романі О. Ульяненка пов'язане з фігурою Ракші – «грьобаним Шерлоком Холмсом» [3, с. 310]. У романі Т. Харріса основне розслідування веде «наш «Шерлок» Кроуфорд» [6, с. 181]. Авторська іронія в обох творах вказує на гру зі знаменитим автором детективного жанру – Артуром Конан Дойлем.

Маніяки також задіяні до розслідування як проникливі аналітики, пояснюючи свою злочинну діяльність. Бо шукають для себе виправдання... Злочинці дають змогу аналізувати слідчим власну психологію (Ракша – Білозуб, Кларис – Лектер) і зіставляти її із злочинною: «Некоторые звезды у нас с вами общие, Кларис» [6, с. 285].

На думку Е. Фромма, формування в дитини здатності до любові передбачає те, що найважливішою передумовою любові до життя має стати сумісне проживання з батьками, які люблять життя, тому й інстинкт життя так само імітується, як інстинкт смерті [5, с. 39]. А тому сирітство може закласти досить ранні негативні імпульси під впливом переживання повноти втрати і смерті. Подібну ситуацію ми і спостерігаємо у романах. У двохлітньому віці Джейма віддали до притулку, Іван потрапив до школи-інтернату семилітнім хлопчиком.

Вагому роль у розвитку злочинної особистості у обох творах відіграють, у першу чергу, матері. Смерть матері викликає в Івана величезне розчарування, адже тілесна втрата материнського лона не дає йому змоги зреалізувати своє патологічне бажання. У своїх хворобливих фантазіях Іван не раз уявляв статевий акт з матір'ю. Оживляючи покійну матір у своєму некрофільському уявленні, Іван фантазує: з якою б неймовірною насолодою він гвалтував її, а потім із таким же

задоволенням убив» [3, с. 42–43]. Незадоволене патологічне бажання він буде проектувати в реальний світ, де з надмірною люттю знущатиметься над жінками, а потім страчуватиме їх. Тому «слово «смерть» тут іде в парі із забороненою сексуальною жагою, де кожна нова жінка – не та..., бо вона – не мати» [1, с. 55].

А Джейм до безкінечності переглядає відеозапис, де: «На одной кассете он записал самые интересные места из двух фильмов и по многу раз просматривал ее во время подготовки к очередному похищению или перед расправой над жертвой» [6, с. 220]. Жінки для цього персонажа, окрім матері («...вот она! Девушка в белом купальнике подошла к ступенькам...Мама. Это была его мама» [6, с. 221]), існують у його житті лише як «матеріал»: «Он шьет себе женские наряды из самих женщин» [6, с. 251].

Допомогу слідству надають інші, не менш жадливі, злочинці, які на момент розслідування знаходяться за ґратами: «Тоді Ракша знову згадав Ромодана. Запросив його на допит...хочу дізнатися, на який ляд ти мені на голубів показував. – Чого ж ти така безтолкова голова? Він серед синеньких голубчиків. Він десь ховається серед голубих...Більше нічим не можу тобі допомогти» [3, с. 365]. Цікаво і те, що в обох творах схему злочинів нанесено на карту: «В своей записке на карте он намекнул, что места похищений и затоплений выглядят слишком уж беспорядочными... А в Мемфисе спросил, умею ли я шить» [6, с. 280]; «...він розклав карту, детально викреслюючи місця перебування Білозуба» [3, с. 364].

Зовнішній світ для маніяків із романів неповноцінний, небезпечний і гріховний. Однак у цьому ненависному світі вони знаходять тих, кого їм не хочеться вбивати. Іван Білозуб виявляв надмірне піклування про Ольку Пінчукову, Джейм Гамбл патологічно прив'язаний до своєї собаки: «Красотка мучилась от боли – он чувствовал это. Пускай он лишится волос, жизнь любимого животного важнее. Волосы Кэтрин станут его жертвой, залогом безопасности его бесценной крошки» [6, с. 263], а доктор Лектер в останньому листі до Кларис розсіює її побоювання щодо переслідування з його боку. Він пише: «Я не планирую встречаться с вами...» [6, с. 285].

Поряд із основною лінією розслідування, в особі чоловічої статі, в зазначених романах паралельно проводять і жінки – Ліліт та Кларис. Адже «Все его жертвы – женщины, но ни одна женщина не участвует в расследовании. Оказавшись в комнате девушки, я смогу узнать о ней в три раза больше, чем любой мужчина...» [6, с. 234]; «Все жертвы Буйвола-Билла были женщины, он думал только о женщинах, жил для того, чтобы охотиться на женщин. И до сих пор ни одна женщина не охотилась на него самого. Ни одна женщина-следователь еще не заглядывала в ужасный список его преступлений» [6, с. 229]. І саме вони ставлять остаточну крапку у пошуках злочинців: «Заметил, что Кларис, не обращая внимания на насекомое, продолжает смотреть ему в лицо. И все понял. Их глаза встретились. Теперь оба знали, что к чему» [6, с. 267].; «Зараз напевне Ліліт знала, хто той чоловік...Вона знала, що робити. Вона знала, як діяти» [3, с. 329].

Та маніяки так і не доживуть до суду – Білозуба у тюрмі задушить Ромодан, Гамбла смертельно поранить

Кларис. Їхні смерті зображено стисло і лаконічно, не так, як смерті їхніх жертв: «Послышалось бульканье, предсмертный хрип – и свист прекратился» [6, с. 272]; «Голова зателіпалася, висолопила языка, повисла на шії, і він зсунувся на руки конвоїрів» [3, с. 380].

Обидва письменники поділяють думку і про те, що «именно несчастное детство и стало главной причиной всех его преступлений» [6, с. 279]. Вони ніби здійснюють містичний психоаналіз своїх персонажів-маніяків, показуючи, як негативно пережите дитинство визначає й передбачає долю вбивці. Щоб показати особливу жорстокість своїх героїв, їхні злочини описуються прозаїками на тлі інших злочинів – Нижника, банди Ромодана, Китайця (у О. Ульяновка), та вбивств доктора Ганнібала Лектера (у Т. Харріса).

Головні персонажі зображуються і аналізуються письменниками у різні вікові періоди. Перед читачами розкривається яскравий процес інволюції. Коли деградація людини-садиста катастрофічно прогресує. Перший злочин Джейм здійснив тоді, коли йому виповнилося дванадцять років: «Когда Гамбу исполнилось десять лет, его дедушка и бабушка пожалели несчастного мальчишку и забрали его из приюта, а через два года «несчастный мальчишка» зверски убил их» [6, с. 279].

А Білозуб свій перший злочин розпочав із холодно-кровного вбивства тварини на полюванні, який і спрогнозував його майбутнє: «Батько сахнувся. Брат продовжував тримати теля за ноги. Иван одним ударом, пововчому завивши жалісно, але водночас жорстоко, що аж морозило шкіру, – Иван одним махом распатрав телищці горлянку. Рідня тільки переглянулася» [3, с. 338].

Характеристика зовнішності злочинців, їхні смаки, уподобання, буденний ритм життя змальовується у романах через систему розслідування: «вам нужен белый мужчина примерно тридцати пяти лет, довольно крупного телосложения. Он не транссексуал... Но он считает себя таковым, а потому крайне озлоблен на весь мир за то, что ему не хотят помочь» [6, с. 136]; «Если же правда, то это либо божевильный, либо гений, кто скотился с рейок; и если правый Ракша, то этот маньяк мав високий інтелектуальний потенціал» [3, с. 344].

А ретельне маскуванню вбивць у реальному житті постає формою власного самозбереження: «А что если... постулировать... что он сбрасывает предыдущую жертву и похищает очередную во время одной и той же поездки?(...) Нет, Старлинг, он далеко не дурак и чувствует, что мы только и ждем его ошибки... И на то, что он сделает глупость или в отчаянии сам придет с повинной, можно не надеяться» [6, с. 66]; «Одягався він по-простому, навіть по-грубому, щось середнє між аутсайдером і київським, з області, ракліом. В ресторанах... саме він того світського чоловіка грав...» [3, с. 257]. Або: «І Річчі звикся з думкою, що той Іван, зовсім інший, не той, що приходив до нього в чужих штанах, з брунатною плямкою крові чи рідни на коліні» [3, с. 344].

Художня танатологія в романах передає і різноманітні враження від смерті. Увагу письменників сфокусовано не на почуттях того, хто помирає, а на спогляданні смерті. Як правило, сам автор і є головним спостерігачем. Характерною деталлю злочинних дій Білозуба і Гамбла стає те, що вони завжди діяли з ясною головою, логічно осмислювали свої вчинки, піддаючи їх критич-

ному і структурованому аналізу. Тобто у всіх злочинних діях активно пульсував демонічний розум: «К работе он всегда относился очень тщательно, готовя свежие растворы только в сосудах из нержавеющей стали и никогда из алюминия. Работая, он постоянно твердил себе: «Ты должен выполнять все методично и аккуратно, без всяких отклонений...» [6, с. 222]; «Кров на стіні бризнула красивими фонтанами... Так, так, так, повторював він собі. Трохи оговтавшись... він відвідав ресторана. Смачно пообідав і все пройшло» [3, с. 330].

Існування обох маніяків, на певних проміжках часу, пов'язане із відхиленням від звичайних норм сексуальної поведінки. Письменники показують, як прямо залежні між собою сексуальний інстинкт і деструктивність в історії маніяка. Зокрема, це сумісне проживання із гомосексуалістами, яких герої невдовзі вбивають: «Когда же флейтист бросил Гамбю, он убил его очередного любовника...» [6, с. 279]; «Річчі заїдала ревність... якщо Іван зраджує його. Іван глянув його за вухом» [3, с. 355].

Отже, як бачимо, могутній інстинкт смерті продукує неабиякий розум в особах маніяків, які шукають виправдання свого існування. Нарцисичні суб'єкти, якими є Білозуб і Гамбл, з погляду психоаналізу, переривають зв'язки зі світом, почувають себе самотніми. Патологічність таких суб'єктів виявляється через страх смерті. Свої почуття самотності і страху смерті вони компенсують за допомогою самозвеличення: «Властелин тьмы. Нет, королева тьмы» [6, с. 263]; «Йому належить цей світ» [3, с. 332]; «Я є закон» [3, с. 350].

Психоаналіз у патології нарцисизму розрізняє доброякісну і злоякісну форми. Якщо при доброякісній формі об'єктом нарцисистичного кохання є продукт власного виробництва, то для злоякісного предметом є не те, що людина виробляє, а власне тіло, зовнішній вигляд, здоров'я і багатство. Власне цю злоякісну форму нарцисизму і представляють Іван та Джейм. Для Івана суттєвим був його зовнішній вигляд: «Іван бачить, ловить на собі заворожливі погляди, рожеві обличчя, проходячи довгим супермаркетом. Вибирає персики. Перемацує їх тонкими пещеними пальцями з витонченим манікюром» [3, с. 298]. Для Гамбла власне нове тіло взагалі стало сенсом життя: «Надев маленький жилет Кэтрин на свой бюст, Гамбл еще раз убедился в нечеловеческой сложности своей заважної задачі. Конечно, у девушки пышные формы и пропорции, но все же она оказалась намного мельче містера Гамба, особенно уступая ему в ширине спины» [6, с. 224–225]. Але Білозуб, відокремлюючись від критичної реальності, посилює свій нарцисистичний заряд ще й містицизмом: диявол існує тому, що Бог має в ньому потребу.

У романах спостерігаємо і цитати із Святого Писання: «Господи, научи нас любить и тревожиться. И научи нас спокойствию» [6, с. 241]. За допомогою таких вставок прозаїки намагаються показати, що їхні персонажі перебувають у полі колоасального викривлення речей. Вони самі належать до цього zdeформованого світу, є його винахідниками і авторами, тому, проаналізувати патологічне викривлення своєї психіки, вони не в змозі, так само, як і розкаяться за вчинені численні жажливі злочини, а відповідно і звернуться до Біблії.

Оскільки нарцисичний суб'єкт здобуває почуття ідентичності шляхом самовозвеличення, то зовнішній світ, який стає на цьому шляху найбільшою проблемою, потребує усунення: нарцис сам прагне стати світом, в якому його Я концентрує почуття всезнайства і всемогутності.

Висновки. Проблема винятковості людської особистості в різні періоди історії цікавила філософів, психологів, політиків, соціологів, письменників. А вже протягом розвитку цивілізації завжди знаходились індивідууми з відчуттям винятковості власної особи, з нестримним бажанням стати господарем долі та думок інших. Але історія засвідчує і непоодинокі випадки коли такі злі генії спричиняли смерть багатьом людям.

Засновник гуманістичного психоаналізу Е. Фромм, який довгі роки займався анатомією людської деструктивності, прийшов до висновку, що серед людей поширена характерна помилка щодо розпізнавання у своєму середовищі потенційних злочинців. «Ми чомусь вважаємо, – писав він, що порочна, схильна до руйнування людина повинна бути самим дияволом і мати диявольський вигляд. Ми переконані, що в неї не може бути переваг і що каїнова печать, яка лежить на ній, має бути очевидною і вирізняти її для кожного. Такі диявольські натури існують, але дуже рідко» [4, с. 595–596]. «Наївна впевненість, – пише Е. Фромм, – що порочну людину легко впізнати, містить у собі величезну небезпеку: вона заважає на визначити по-

рок ще до того, як особистість розпочне свою руйнівну роботу» [4, с. 596].

Зазначені письменники у своїх творах художньо досліджують таке психопатологічне явище, як «деструктивність екстазу», що характеризує суб'єкта, який існує в стані хронічної ненависті. Злочинні суб'єкти подаються письменниками як концентрація негативної енергії і могутня цілеспрямованість на руйнування.

Злочинний, наповнений смертоносними речами світ, втілено у постатях Івана Білозуба та Джейма Гамбла. Найбільшим позитивом цієї творчості є відмова від спрощеного розуміння зла на основі його художньої об'єктивізації: зображення складної психології маніяків без суб'єктивного авторського втручання – емоційної або моральної оцінки.

Романи О. Ульяненка та Т. Харріса, зображуючи різноманіття людського садизму і некрофільї, слугують ніби художньою ілюстрацією до «анатомії людської деструктивності» Е. Фромма. Вони нагально підкреслюють, що потенційні злочинці ходять по вулицях, і якщо суспільство не буде порушувати моральні проблеми, а буде затемнювати їх, то на нас чекає держава деградованих людей, приречена на самознищення.

Як відреагує суспільство на такий умовивід, сподіваємось прочитати з часом у нових романах сучасних письменників. Саме цій темі і буде присвячено наші наступні публікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Зборовська Н. Перцепція феміністки у західноєвропейському дискурсі та українському письмі / Ніла Зборовська // Слово і час. – 2005. – № 2. – С. 53–62.
- Медвідь В. «Збагнувши, що належите до великої культури, не захочете дивувати світ «Карнавалами» / Вячеслав Медвідь // Літературна Україна. – 1993. – 6 травня. – № 18. – С. 53–69.
- Ульяненко О. Сталінка; Дофін Сатани: романи / Олесь Ульяненко. – Харків. – Фоліо, 2003. – 382 с.
- Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм; [пер. с англ. Э.М. Телятникова]. – М.: АСТ, 1998. – 670 с.
- Фромм Э. Душа человека / Эрих Фромм; [сост. П.С. Гуревич, С.Я. Левит; вступ. ст. П.С. Гуревича]. – М.: Высш. шк., 1998. – 658 с.
- Харрис Т. Молчание ягнят: роман / Томас Харрис / [Пер. с англ. С.Г. Кузьмича]. – Мн.: Старый Свет, 1993. – 285 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Zborowska N. Perception feminist discourse in Western European and Ukrainian writing / Nila Zborowska // Word and time. - 2005. - № 2. - P. 53-62.
- Medvid' V. "Realizing that belong to the great culture do not want to surprise the world" carnival "/ Vyacheslav Medvid' // Literary Ukraine. - 1993 - 6 May. - № 18. - P. 53-69.
- Ulyanenko O. Stalinka; Dauphin Satan novels / Oles Ulyanenko. - Kharkov. - Folio, 2003. - 382 p.
- Fromm E. Anatomy of human destructiveness / Erich Fromm; [trans. from English. E.M. Telyatnikova]. - M.: AST, 1998. - 670 p.
- Fromm E. The human soul / Erich Fromm; [Ed. P.S. Gurevich, S.Ya. Levit; introd. P.S. Gurevich]. - M.: High School, 1998. - 658 p.
- Harris T. Silence of the Lambs: a novel / Thomas Harris / [Trans. from English. S.G. Kuzmich]. - Mn.: Old World, 1993. - 285 p.

Tenditna N.M., Povolocka N.O. Investigation of crimes of maniacs-killers in the novels of O. Ul'yanenko «Dauphin of Satan» and T. Harris «Silence of lambs»

Abstract. Novels combine stories about monsters-killers, which long time remained unattainable for punishment, with vital histories of investigators and histories of parents. In offenses of the main characters of works of O. Ul'yanenko and T. Harris, prose writers show a display of dangerous dark forces with the naturalistic details of all villainies in the man. However, maniac and necrophiliac inclinations in histories of Ivan Bilozub and Dzheym Gamba are given authors thus, to explain a pathological train to death and dead world.

Keywords: pathology, narcissism, involution, naturalism, anatomy of human destructiveness

Тендитная Н.Н., Поволоцкая Н.О. Расследование преступлений в романах О. Ульяненко «Дофин Сатани» и Т. Харриса «Молчание ягнят»

Аннотация. Романы сочетают в себе рассказы о нелюдях-убийцах, которые долгое время оставались недостижимыми для правосудия из жизненными историями следователей и родителей убийц. В образах главных героев О. Ульяненко и Т. Харриса, прозаики показывают проявление в человеке опасных темных сил с натуралистическими подробностями всех их злодеяний. Хотя маниакальные и некрофильские склонности в историях Ивана Белозуба и Джейма Гамбла раскрываются авторами таким образом, чтобы объяснить патологические склонности к смерти и мертвому миру.

Ключевые слова: патология, нарцисизм, инволюция, натурализм, анатомия человеческой деструктивности

Тищенко О.О.

Граматичні засоби вираження компаративної семантики у поетичній спадщині Емми Андіївської

Тищенко Ольга Олександрівна, асистент кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Для поетичної мови Емми Андіївської характерна семантична глибина порівняльних зворотів, що дозволяє "образно передати асоціативні зв'язки між поняттями, щоб неозначеність цих зв'язків перетворити на джерело мовної експресії". Неоднозначність, семантико-стилістична багатозначність лексем, які входять до структури порівнянь, виступають "джерелом конкретно-чуттєвої образності художнього мовлення, сигналом несподіваних зв'язків між порівнюваними словами-поняттями". У лексико-семантичній структурі порівнянь "відтворюються логіко-понятійні універсали художнього мислення. У своїх конкретних словесних реалізаціях вони відбивають національно-мовну картину світу".

Ключові слова: семантика, стилістика, порівняння, словотворчість, поетика

Щодо граматичного вираження порівняння як мовно-образного засобу, В. Томашевський виділяє такі категоріально-граматичні характеристики, як повне порівняння зі сполучником із акцентом на іменнику або дієслові; порівняння з прикметниками у ступенях порівняння та прикметником *подібний*; порівняння з іменниками у формі орудного відмінка; заперечні та приєднувальні порівняння як форми власне слов'янської поезії [16, с. 205–207]. Наукове обґрунтування цієї проблеми знаходимо у розвідках І. Чередниченка [17].

У межах простого речення М. Каранська виділяє такі види порівнянь: метафоричне, заперечно-протиставне метафоричне, сполучниковий порівняльний зворот і сполучникове порівняння серед однорідних членів речення [8, с. 161–166]. Також виділяють такі специфічні граматичні варіанти компаративем, як описові порівняння [14, с. 11], побудовані за допомогою синсемантичних слів [18, с. 9; 50, с. 327] та порівняння, один з компонентів якого представлений предикативною структурою [11, с. 561].

Найповнішу класифікацію способів граматичного вираження порівнянь, з нашої точки зору, пропонує автори "Стилістики української мови":

1. "Порівняльний зворот (непоширений і поширений) зі сполучниками як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито.
2. Форма орудного відмінка.
3. Підрядне речення.
4. Конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників.
5. Описові порівняння типу *подібний*.
6. Речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну структуру.
7. Порівняльно-приєднувальні конструкції, побудовані за принципом образної аналогії" [13, с. 360].

Основним показником порівняльної конструкції вважають ірреально-реальні сполучники *мов, немов, наче, неначе* та власне ірреальні сполучники *мовби, немовби, ніби, начеб, неначеб, неначебто, ніби, нібито, ніж, гей, гейби, буцім, буцімто, що, як*) та діалектної форми *ек* і стилістичного *яко* [15, с. 5].

І. Вихованець чітко розмежовує порівняльні сполучники за їх функціями на три групи: 1) власне порівняльна функція (*як*), 2) модально-порівняльна функція (*мов, ніби* та інші), 3) порівняльно-об'єктивна функція (*ніж, аніж*: і як у значенні "ніж") [6, с. 327–333].

До порівняльних, на думку деяких дослідників, належать безсполучникові конструкції: 1) прислівники з конфіксами *по-...-ому* та *по-...-и*: *по-людському, по-дитячи*; 2) прикметники з суфіксами *-видний, -подібний*: *скловидний, склоподібний*; 3) дієслова типу *остобісити, остогидіти* [12, с. 13]. Особливою ознакою таких структур є "контамінація в одній лексемі образу й показника порівняльних відношень" [14, с. 11].

Особливу групу порівняльних конструкцій з імпліцитним показником становлять суфіксальні компаративеми зі значенням часткової подібності (за класифікацією Н. Шаповалової), зокрема, це прикметники та прислівники з суфіксами *-уват- (-юват-); -аст- (-яст-), -ист-*: *"Сувій води - утворення плямисте - з клітин гінок - нові півкулі мостить"* [2, с. 6], *"В плямистих підштанцях буття іде"* [2, с. 107], *"І світ біжить, і все біжить вперед, лиш почуття - по цятті - слід перлистий"* [1, с. 70], *"Сріблястим зашморгом лягла емалька сіті"* [1, с. 76], *"Воює далі, хоч давно помер, самотній лицар в тиллях цеглястих"* [4, с. 70], *"Хоч простір стиснувся на невелику сріблясту кульку із сегментів шовку"* [2, с. 46], *рухоме тло, що доти - слід крапчастий"* [2, с. 52], *"Обгорнена ще пльовко сну кута дійсність"* [2, с. 106].

Характерною рисою таких компаративем, за визначенням Н. Шаповалової, є "поєднання в одній лексемі об'єкта й показника порівняння, суб'єкт виражається окремою лексемою" [18, с. 34]. По-іншому представлено порівняльний зміст у компаративемах - складних прикметниках із компонентами *-головий, -зубий, -крилий, -ногий, -носий, -окий, -рогий, -хвостий* тощо: *"І потекли провалля і смереки по висхідній - у куб чотириокий"* [4, с. 7], *"Через пороги - одноокий лоцман ледь жевріє, бо це у грудях темно"* [4, с. 71]

С. Рошко розглядає конструкції з іменниками-прикладками як порівняння [15, с. 137], де компонентами виступають означуване слово та епітет-прикладка, які "часто служать засобом образної характеристики і емоційної оцінки осіб та предметів" [9, с. 62]. Особливість таких порівнянь-прикладок полягає в тому, що вони поєднують у собі функціонально-семантичне навантаження епітета, порівняння та метафори.

Лексеми, що становлять об'єкт порівняння, можуть виражатися різними частинами мови.

У поезії Емми Андіївської обидва порівняльні компоненти виражаються найчастіше іменниками в називному відмінку: *світло, як саше; світи, мов ноти*. У таких порівняльних конструкціях утворюється пряме відношення подібності між предметом і обра-

зом порівняння за однією (місяць, мов апендикс - за формою) чи кількома ознаками (вогник, як груша - за формою і кольором) тощо.

Компаративні компоненти порівняльних конструкцій нерідко передають поєднання сполучника з іменниками у непрямих відмінках: *"В червону барву, наче в глухий кут"* [2, с. 5].

Порівняльне значення таких конструкцій може послаблюватися. У таких випадках домінують стає порівняльна обставинна семантика образу. Наприклад, *"Все видиме у просвіт прошикандиба, який відкрився, як після хвороби"* [1, с. 148], *"Природа вся, немов після коректи"* [2, с. 56]. Це стосується передусім порівняльних конструкцій із фразеологізованою компаративною частиною: *"Градини світла - злива, як з відра"* [2, с. 69], *"Як з-під землі, ще часом бик ревне, де ллються перли з зоряних рівнянь"* [1, с. 38], *"То вирина, то знову - боком - в сон - скеляста дійсність, що-як на долоні"* [1, с. 42].

За синтаксичними способами вираження порівняльної семантики можна виділити порівняльні звороти у структурі простого речення і підрядні порівняльні частини в складі складнопідрядного речення.

Н. Шаповалова запропонувала такі критерії розрізнення порівняльних зворотів і підрядних порівняльних речень: "1) наявність/відсутність предиката; 2) загальний зміст компаративеми: доцільність/недоцільність відновлення присудка; 3) можливість встановлення граматичної форми присудка" [18, с. 32].

Серед інших критеріїв розмежування називають метафоричне вираження стрижневого слова порівняльної конструкції, його функціонально-семантичного значення, наявність співвідносних слів у основній частині, наявність підсилювальних часток *ж* в основній частині, *і* - в залежній, наявність у залежній частині дієприкметникового, дієприслівникового чи підрядного речення до неї [7, с. 34].

За цими критеріями до порівняльних зворотів як частин простого речення належать (за визначенням Н. Шаповалової [18, с. 32]):

1) дієприкметникові звороти порівняльної семантики: *світло, як перемите*;

2) дієприслівникові звороти порівняльної семантики: *гірко, мов благаючи, застогне лист*;

3) стійкі фразеологічні сполуки з динамічною ознакою в основі порівняння, утворені за моделлю: "показник сполучникового типу + об'єкт порівняння - іменник у формі називного відмінка": *доля - люто - ікла, як кабан*;

4) стійкі фразеологічні сполуки зі статичною ознакою в основі порівняння, що відповідають моделі: "показник сполучникового типу + об'єкт порівняння - іменник у формі називного відмінка": *жовтий, мов мімоза, смуток*;

5) стійкі утворення "показник + прикметник (дієприкметник)": *найтяжче, як найлегше*;

6) стійкі утворення "показник + іменник у формі непрямого відмінка": *світ - у клітку, мов канарку*;

7) нестійкі сполуки "реально-порівняльний показник + об'єкт порівняння;

– іменник (із поширювачем чи без) у формі називного відмінка" зі статичною ознакою в основі порівняння: *парк, як анахорет*;

8) нестійкі сполуки "реально-порівняльний показ-

ник + об'єкт порівняння;

– іменник (із поширювачем чи без) у формі називного відмінка" з динамічною ознакою в основі порівняння, на тій підставі, що граматична форма "відновлюваного" присудка не може бути точно встановленою: *мінється, як звук, гірський хребет*;

9) нестійкі сполучення "показник + іменник у формі непрямого відмінка (з поширювачем чи без нього)": *у тишу, як в гарячку золоту*;

10) нестійкі сполучення "ірреально-порівняльний показник + іменник у формі називного відмінка (з поширювачем чи без) зі статичною чи динамічною ознакою в основі порівняння: *заходить ніч, мов текстолог*;

11) нестійкі структури з реально-порівняльним показником, що традиційно кваліфікуються в сучасному мовознавстві як синкретичні: *блискавка і дзенькіт, як трамвай*;

12) конструкції, що відповідають моделі: "показник сполучникового типу + прислівник (або іменник в обставинному значенні)": *природа вся, немов після коректи*.

Варто зазначити, що в поезії Емми Андієвської найуживанішими є сполучникові конструкції на зразок *невимовне, як предмет; нерухомисть, як вир; місто, мов вітряк; зовнішнє, мов картуз; час, немов тюльпан; життя, наче клей; напруга, що свідомості бордюру*. Доміnantним виступає сполучник *як*. Поетеса не обмежується вживанням традиційних сполучникових конструкцій. У неї зустрічаються порівняння - відокремлені та невідокремлені прикладки, речення з предикативною порівняльною структурою, описові порівняння тощо.

Власне прикладкові структури з дефісом типу, *світанок-чхун* компонент *чхун* аналізувався як епітет, в цілому ж, *світанок* виступає суб'єктом, а *чхун* - об'єктом порівняння. Тут до аналізу взято порівняльні конструкції таких типів:

1) відокремлена за допомогою тире прикладка: *І тільки мозок - тужно - вовк самотній - На місяць, - із брезенту галіфе* [2, с. 67]; *Всесвітня - коло кольорове - пральня - Нову подобу - із подоб зіпрілих, - Жене вперед - гінкий - за клаптем клапоть* [2, с. 20];

2) відокремлена за допомогою тире та ком прикладка: *Жовтки, - світів недогарки, - із ока, - В єдиний вир, - і вічність шкандиба, Все оглядаючись на - струхлу в крик - добу* [4, с. 8]; *Збоку десь долина Тріпоче крильцями, - як вдих, - метелик* [2, с. 55];

3) відокремлена за допомогою тире чи коми прикладка в кінці речення після означуваного слова: *Від світу лиш флуоресцентне воло, Яке - дебіл-(за нитку - з гиком) велет, Що волю їсть, привуджену макрелю* [4, с. 10]; *Буття розлазиться, - старий напірник* [4, с. 76].

Найчастіше у таких конструкціях експліцит-сполучник відсутній, натомість його роль відіграють авторські знаки. Філософські категорії буття, матерії, духу, свідомості, дійсності, світу в поезії Емми Андієвської займають одне з чільних місць. Вони знаходять авторське бачення і в розглядуваних конструкціях. Поняття світу в її поезії органічно пов'язане з категорією швидкості; динамічності образам надають лексеми руху {добігти, стрибком, мерцій, метушиться тощо): *Лише добігти і - стрибком - мерцій В світ, - сир голляндський, - який - щур* [1, с. 95]; *Світ метушиться, присіда, галака,*

Збиваючи у діжці- **дійсність - сир** [2, с. 18].

Взаємопов'язаним динамічно з образом світу виступає поняття дійсності, яке відіграє роль об'єкта дії (збивати дійсність, як сир), так і анімізованого суб'єкта дії та порівняння (дійсність, як ведмежа, пересуває межу; дійсність, як фокстер'єр, кладе на лапи морду): *Сірчані дюни, Перед якими - дійсність, - ведмежа, - Пересуває, граючись, межу* [4, с. 17]; *На лапи - морду - дійсність - фокстер'єр* [1, с. 139].

Античних ремінісценцій набуває зіставлення буття з кульгавим Гефестом (враження підсилює образ безокої Венери): *Буття - Гефест - у листі шкутильгає Під супровід - Венер безокий погляд* [2, с. 54].

Властивим для поезії Емми Андіївської є створення образів на основі порівняння абстрактного та конкретного. Динамізм таких засобів полягає в тому, що абстрактні поняття *буття, свідомості, руху* сприймаються як такі, що ооконкретнюються, зазнають змін у часопросторі, уподібнюються до *напирника, комара, пітона*: *Буття розлазиться, - старий напирник* [4, с. 76]; *Бринить свідомість (рудимент) - комар* [2, с. 28]; *Хоч рух - пітон - весь кільцями й затих* [1, с. 50].

Оригінальним змістом наповнена компаративема *матерія, як найбільший блеф духа*. Внутрішнє протиріччя виражається у тому, що поряд з духом матерія, вторинна за своєю суттю в поетичному світі Емми Андіївської, виступає "обманом із метою створення перебільшеного уявлення про свої сили, можливості, значимість" [5, с. 55]: *Матерія, - найбільший духа блеф, - Стос пелюшок, що - небуття щоденне* [2, с. 11].

Порівняння, побудовані з уживанням слів на позначення кольору, виступають компонентами метафор, динамізм яких виявляється не лише в дієсловах (мостити, гнати), але й у приписуванні суб'єкту порівняння дій, властивих об'єктові (сувій води, як утворення плямисте - творити щось нерівномірно, плямами; всесвітня пральня, як коло кольорове - змішувати кольори, кружляючи): *Сувій води - утворення плямисте - З клітин гілких - нові півкулі мостить* [2, с. 6]; *Всесвітня - коло кольорове - пральня - Нову подобу - із подоб зіпрілих, - Жене вперед - гілкий - за клаптем клапот* [2, с. 20].

Коли суб'єктом порівняння виступає лексема на позначення звуку, слуху, немалу роль у декодуванні тексту відіграє епітет, який стосується об'єкта порівняння (*нескінченна сколопендра, пружкий смарагд*): *И звук, - сколопендра нескінченна, - тильно Шукає свічки в пам'яті копальнях* [4, с.10]; *Розширюється слух - пружкий смарагд, - Де ще життя - останню хліба лусту* [1, с.70].

Авторські "звукокартинки" Емми Андіївської у порівняльних конструкціях можуть містити лексеми звуку в суб'єктній частині компаративеми, а лексеми кольору - в об'єктній, або обидві лексеми - у об'єктній. Приміром, *дзвін, як супутник присмерку* (цей образний засіб динамізується структурою з семантикою кольору "на заграву розтягує копита"), *колони незнаних світів, як кольорові луни: Лиш дзвін у вусі - присмерку супутник, - На заграву розтягує копита* [1, с. 19]; *Ніч виструнчує колони світів незнаних - Кольорові луни, садок стихій* [2, с. 88].

Динамічні ознаки мають порівняння, в яких суб'єкт порівняння персоніфікується. Біля такого суб'єкта є дієслово, яке за семантикою стосується об'єкта порівняння - людини (*смерть зирить, як середньовічна кра-*

ля; радість, як терапевт, розводить коронів), у випадку, коли дієслово відсутнє, зустрічаємо віддієслівні іменники, динамічні характеристики яких виражаються імпліцитно (*простір, як галайко і тюхтій* - галайкати, бути неповоротким; *пам'ять, як жмикрут й скоморох* - жати-крутити, мандрувати-розважати): *Як зирить смерть, середньовічна краля, З кутка, - то наближаючись повільно, (а з нею й гості, - ті, яких не звали)* [4, с. 10]; *Все міниться, і радість, - терапевт, - У грудах вже розводить коронів* [1, с. 16]; *Ще простір сам, -галайко і тюхтій, - Поволі - тиші - з туркусу - турбіну* [4, с. 16]; *І тільки пам'ять, - жмикрут й скоморох, - Квадригу, - замість коней - комарі* [4, с. 42].

Одним із засобів граматичного вираження компаративем є "речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину" [13 с. 360]. Такі приклади знаходимо і в поезії Емми Андіївської; об'єкт, який виконує роль присудка, вступав в порівняльні зв'язки із суб'єктом-підметом: *Матерія - рибний міхур надутий* [2, с. 6]; *Світ - миша, що - народжує гора* [2, с. 68].

Об'єкт порівняння, що складається з прикметника та іменника, має у собі динамізаційні ознаки відсутнього дієслова (*планета, як пташка перелітна* - перелігати; *душа, як самотній верхолаз* - лазити): *Планета - пташка перелітна, Що її серп зловив в сріблясті пуга* [1, с. 130]; *І знов душа -самотній верхолаз* [2, с. 23].

Подібні конструкції можуть мати інверсійний порядок слів (*як миска драглів, світ* - на першому місці об'єкт) або ускладнені авторськими знаками, особливо у випадку відсутності дієслова (*природа - на всі руки - реставратор*): *Миска драглів - цей світ, - на кусні ріж*: [2, с. 1]; *Природа - на всі руки -реставратор, Який і деревину - на ставрину* [1, с. 159].

Порівняльні конструкції такого типу в межах однієї предикативної частини виражають свої динамічні ознаки як експліцитно, так й імпліцитно (через текстове оточення та авторську пунктуацію).

У поетичних текстах Емми Андіївської бачимо схожі за семантикою до порівнянь конструкції описово-компаративного типу. Статус компаративності в таких випадках отримують слова двох частин мови: дієслова (*здаватися, нагадувати, скидатися*) та прикметники (*схожий, подібний*) [14, с. 62]. У них немає показника -сполучника, але є об'єкт і суб'єкт порівняння, а також слова, які слугують показниками динамічного зіставлення двох понять: *завбільшки, не більше, у формі, на подобу* тощо. Конструкції на зразок "кмин завбільшки з місяць" семантично подібні до традиційних "кмин, як місяць": *Завбільшки з місяць - серед стебел - кмин - Блакитну смужку, - прісноводних лідер -Зібрав цятки - в півтони й ледве-ледве - і красвид, і небо - піротехнік* [2, с. 74]; *Зелене так рожевим вередує, Завбільшки з грім - луска - на все обійстя* [1, с. 67].

Семантика описово-порівняльних конструкцій у поетичних текстах Емми Андіївської загалом зосереджена навколо зіставлення за розміром та формою і реалізує динамічну подібність двох об'єктів. Різні форми граматичного вираження порівнянь у поетичній мові Емми Андіївської виступають продуктивним засобом творення мовного образу та динаміки тексту загалом, при цьому увиразнюючи та доповнюючи певні семи об'єкта та суб'єкта компаративеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андiєвська Емма. Знаки. Тарок. Вірші. // Київ: Дніпро – 1995. – 176 с.
2. Андiєвська Емма. Межиріччя: Сонети. // Київ: Вид. дім "Всесвіт" – 1998. – 134 с.
3. Андiєвська Емма. Спокуса Святого Антонія. // Мюнхен: Сучасність. – 1985. – 227с.
4. Андiєвська Емма. Хвилі: Поезії. // Київ: Вид. дім "Всесвіт" – 2002. – 160 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов, ред. В.Т.Бусел. // Київ: Ірпін, ВТ "Перун" – 2003. – 1440 с.
6. Вихованець ЛР. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
7. Довженко Г.Я. Неповні підрядні речення і другорядні члени речення, виражені порівняльними конструкціями // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 6. – С.31-35.
8. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.:Либідь, 1995. – 312 с
9. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Радянська школа, 1965. – 4.2. Синтаксис. – 284 с.
10. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. -К.: Радянська школа, 1971. – 488 с.
11. Літературознавчий словник-довідник І Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.
12. Марчук О.І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М.М.Коцюбинського. – Одеса, 2003. – 207 с
13. Мацько Л.І. Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилистика української мови: Підручник / За ред. Л.І.Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
14. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення. – К., 2000. – 189 с.
15. Рошко С.М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксисом і підрядних речень у сучасній українській мові. – Ужгород, 2001. – 216 с.
16. Томашевський Б.В. Стилистика. – 2-е изд., испр. и доп. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1983. – 288 с.
17. Чабаненко В.А. Основы мовой экспресии. – К.: Вища школа, 1984. –168 с.
18. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантична категорія порівняння в сучасній українській мові // Семантика і прагматика граматичних структур. 36. наук. пр. / Ред. кол.: А.Загнітко (наук, ред) та ін. – Донецьк: ДонДУ, ИЗМН, 1998. – С.30-36.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andiyevska Emma. Signs. Taroko. Poems. // Kyiv Dnieper - 1995. - 176 p.
2. Andiyevska Emma. Mesopotamia: Sonnets. // Kyiv: Pub. House "Universe" - 1998. - 134 p.
3. Andiyevska Emma. The Temptation of St. Anthony. // Munich: Modernity. - 1985. - 227s.
4. Andiyevska Emma. Waves: Poems. // Kyiv: Pub. House "Universe" - 2002. - 160 p.
5. Great Dictionary of Modern Ukrainian / Ed. V.T.Busel. // Kyiv, Irpin, VT "Perun" - 2003 - 1440 p.
6. Vikhovanets L.P. Ukrainian grammar. Syntax: Tutorial. - K.: Lybed, 1993. - 368 p.
7. Dovzhenko G.Ya. Incomplete and secondary clause of the sentence, pronounced comparative constructions // Ukrainian language and literature at school. - 1973. - № 6. - S.31-35.
8. Karanska M.U. The syntax of modern Ukrainian language. - Kyiv: Lybid, 1995. - 312 p
9. Kulik B.M. The course of modern Ukrainian language. - K.: The Soviet school, 1965. - 4.2. Syntax. - 284 p.
10. Lesyni V.M., Pulynets O.S. The dictionary of literary terms. K.: The Soviet school, 1971. - 488 p.
11. Literary Dictionary and Directory. – R.T. Hrom'yak, Yu.I. Kovaliv and others. - K.: PC "Academy", 1997. - 752 p.
12. Marchuk A.I. Structural and typological parameters of comparative constructions in idiostyle M.M. Kotsyubynskoho. - Odessa, 2003. - 207 p
13. Macko L.I., Sidorenko O.M., Macko O.M. The style of the Ukrainian language: Textbook / Ed. L.I. Matsko. - K.: High School, 2003. - 462 p.
14. Prokopchuk L.V. Category comparison and expression in a simple sentence structure. - K., 2000. - 189 p.
15. Rosko S.M. Formally-grammatical and functional-semantic structure of comparative syntaxemes and subordinate clauses in modern Ukrainian language. - Uzhgorod, 2001. - 216 p.
16. Tomashevskyy B.V. Stylistyka. - 2nd ed., Rev. and add. - L.: Publishing House of Leningrad University, 1983. - 288 p.
17. Chabanenko V.A. Fundamentals of verbal expression. - K.: High School, 1984. -168 p.
18. Shapovalova N.P. Functional-semantic category comparison in modern Ukrainian language // The semantics and pragmatics of grammatical structures. 36. Science. pr. / Red. col.: A.Zahnitko (Science, ed) and others. - Donetsk: DonSU, IZMN, 1998 - P. 30-36.

Tishchenko O.O. Grammatical means of expressing semantics in Comparative poetic heritage of Emma Andiyevska

Abstract. Semantic depth of comparative speed, allowing "vividly convey associative links between concepts to turn these relations into a source of verbal expression" is typical for poetic language of Emma Andiyevska. Ambiguity, semantic and stylistic multiplicity of tokens that are part of the structure of comparisons, act as "source of specific sensory imagery of artistic speech, signal of unexpected connections between comparable word-concepts." "In the lexical-semantic structure of comparisons" logical and conceptual universal of creative thinking are reproduced. In its specific verbal implementations they reflect national language world".

Keywords: semantics, stylistics, comparison, word creativity, poetic

Тищенко О.А. Грамматические способы выражения компаративной семантики в поэтическом наследии Эммы Андиевской

Аннотация. Для поэтического языка Эммы Андиевской характерна семантическая глубина сравнительных оборотов, что позволяет "образно передать ассоциативные связи между понятиями, чтобы неопределенность этих связей преобразовать в источник языковой экспрессии". Неопределенность, семантико-стилистическая многозначность лексем, которые входят в структуру сравнений, выступают "источником конкретно-чувственной образности художественной речи, сигналом неожиданных связей между словами-понятиями, которые сравнивают". В лексико-семантической структуре сравнений "воссоздаются логико-понятийные универсалы художественного мышления. В своих конкретных словесных реализациях они отражают национально-языковую картину мира".

Ключевые слова: семантика, стилистика, сравнение, словотворчество, поэтика

Хоменко Г.Є.

Сучасний стан розвитку формату та контенту україномовних ЗМІ

Хоменко Ганна Євгенівна, здобувач кафедри української мови
ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті йдеться про україномовні засоби масової інформації. Проаналізовано еволюційні зрушення в мові ЗМІ кінця XX та початку XXI століть, спричинені історико-політичними, економічними та соціально-культурними змінами в суспільстві; зафіксовано деформацію жанрового ладу мови, креативність та мовну свободу журналіста в процесі створення медіатексту, оновлення лексичного складу масового мовлення, переорієнтацію функційного корпусу мови ЗМІ; окреслено специфіку мережових медіа на межі століть, здійснено класифікацію україномовного медіатексту.

Ключові слова: мова ЗМІ, медіадискурс, медіатекст, функція, жанр

Історичні, політико-економічні та культурні процеси кінця XX та початку XXI століть зумовили низку еволюційних зрушень системи українського суспільства. Деформувалася інформаційний україномовний простір, зокрема його інформаційний контент та форми його функціонування. Система засобів масової інформації України кінця XX та початку XXI століть зазнала істотних змін. Ми повністю погоджуємося з Г. Солгаником, який пише, що мова газети постійно реагує на будь-які зміни в суспільстві, зміну політичної, культурної та соціальної ситуації, це, у першу чергу, характеризується змінами в концептуальному (ядерному) пласті лексики, який номінує та відображає політичний, ідеологічний і соціальний вектор газетного тексту, пов'язаний із функцією впливу мови ЗМІ [21, с. 39]. У цьому полягає характерна риса мови ЗМІ – пластичність, яка обумовлена інформаційною функцією (повідомлення про поточні події в суспільстві) [21, с. 39].

Мета нашого дослідження – проаналізувати стан розвитку сучасних україномовних ЗМІ, специфіку розвитку, окреслити явище медіатексту. Матеріалом дослідження послуговували україномовні та зарубіжні наукові лінгвістичні розвідки про стан ЗМІ.

Змінилася жанрова структура, форматність сучасних ЗМІ. Л. Дускаєва справедливо стверджує про відхід на периферію передової статті, нариса, фейлетону, зміщення до жанрового ядра діалогічних та інформаційних жанрів; активний розвиток жанрів розслідування, розмивання жанрових меж (дискусії, парламентське мовлення, перемовини, дебати), активізацію усних форм мовлення (мітингового) [7, с.76–77]. А. Соломіна також відзначає «жанрове змішування», говорить, що директивні жанри послабили свої позиції, активізувалися діалогічні, посилилася тенденція до маніфестації суб'єктивної думки автором [22, с. 156]. З'являється жанр «бульварної» преси, що був неактуальним та забороненим у радянській медіасистемі як феномен буржуазний, класово ворожий [15, с. 83–84]. О. Дупак студіює жанр рецензії та характеризує переорієнтацію його завдань від формування суспільної думки до консюїзму, коли на перший план виходить необхідність продати або просунути товар на ринку, спостерігає витіснення класичного жанру рецензії новими видами (есе, модифікована форма рецензії на книгу), націленими на зацікавлення читача, збільшення продажу [9, с. 103].

Зафіксовано в сучасних ЗМІ посилення лінгвістичної творчості автора, звільнення від мовних тоталітарних стереотипів, можливість вільної рефлексії на поточні події, ситуації, явища, процеси, здатність по-

значити та маніфестувати лінгвістичну креативність журналіста, його мовний смак, що полягає в можливості оперування всім мовним корпусом засобів та прийомів, варіювання й комбінування різних стильових реєстрів задля увиразнення медіатексту, зниження офіційності в спілкуванні з масовим адресатом, інтимізацію масового мовлення, органічного поєднання інформативності та мовної яскравості повідомлення, лінгвістичної «свіжості» тексту задля підвищення ефективності впливу висловлювання на масову свідомість тощо.

Відбулася деідеологізація інформації, що супроводжується деавтоматизацією процесу створення медіатексту, а саме: відхід від схематизму при викладі фактів, від семантичної пустоти експресивних номінацій тоталітарної ідеології, «жорсткого» прикріплення оцінок, зрощування політичного та етичного; орієнтація на мовну гру, цитату; свобода у виборі засобів номінації; варіювання стилістичних реєстрів, що зумовлює трансформацію експресивної складової медіатексту, набуття нею інтелектуального навантаження; експресивний компонент повідомлення стає носієм інформації, здатним формувати змістовну тканину висловлювання, та узгоджує інформаційне й упливе в мовних засобах [13, с. 218].

Учені акцентують увагу на еволюції семантичної площини текстів масової комунікації. Кінець XX – початок XXI століття для мови мас-медіа стали своєрідним «лексичним бумом»: відзначено кількісну й певну якісну модифікацію словникового складу, гнучкість і демократизацію норм здебільшого за рахунок зростання варіативності й синонімії, відбулися активні пошуки нових виражальних-зображальних засобів мовлення в умовах конкуренції між різними засобами масової інформації задля завоювання читачької, глядацької та слухачької аудиторії [17, с. 134]. У сучасному медіадискурсі фіксується висока частотність функціонування жаргонізмів, що постають сигналами соціальних відносин, імплікують етичну та соціальну оцінку зображуваних явищ; журналіст маніпулює масовою свідомістю аудиторії шляхом заміни нейтральних, узуальних елементів жаргонними [20, с. 56].

О. Чередниченко акцентує увагу на тенденції надмірного вживання ксенізмів (передусім, англоамериканізмів та русизмів), яка набула в останні роки такого розмаху, що поставила під сумнів саме існування подібного стандарту в медіадискурсі; назване явище характеризує також рівень культури мовлення та якість двомовності / багатомовності тих, хто поклика- ний підтримувати стабільність літературної норми

власної мови; за цих умов відбувається контамінація або засмічення українського масового мовлення внаслідок невинновданого вживання чужомовних елементів [24, с. 196]. К. Дегтярьова фіксує в сучасному україномовному медіапросторі активне застосування незмінюваних ад'єктивів, зокрема в рекламних текстах (незмінювані ад'єктиви загальноомовного фонду та ті, що входять до складу різних терміносистем), причину цього вбачає в тому, що вони виступають певними знаками престижності, елітарності й вишуканості масового мовлення [5, с. 87–90].

У зв'язку з лексико-семантичними зрушеннями в мові ЗМІ активізувався девіантологічний напрям вивчення мови мас-медіа – через помітне зниження мовної культури, жаргонізацію, вульгарізацію медійного мовлення [14, с. 18–19]. Л. Пономаренко зазначає, що процес демократизації мови українських ЗМІ, зокрема поширення розмовної та просторічної лексики в тканині сучасного медіатексту, призводить не до взаємодії, а до розмивання меж між стилями, псевдодемократизації тексту, співіснування книжної та власне лайливої лексики, скорочення дистанції між ними, усе це свідчить про вульгарізацію як ознаку мови сучасних ЗМК [16, с. 1]. Дослідниця мови україномовних ЗМІ, зокрема еволюційних процесів сучасного масового україномовного тексту, М. Волочай акцентує наукову увагу на засиллі інформаційного матеріалу соціально-політичною лексикою; на подовженні структури заголовку («інколи це просто поширене речення або навіть і складне»); також, підтримуючи позиції інших дослідників мови мас-медіа, стверджує про жаргонізацію мовлення, поширення й тюремної лексики [3, с. 62].

Через надлишковість у медіадискурсі телемедіатекстів відбувається порушення «сенсорного балансу», спостерігається домінування зорового сприйняття та нівелювання інших видів сприйняття інформації, це дає можливість вченим зробити висновок про тенденцію надлишкової візуальності, надмірної картинності сучасних ЗМІ [10, с. 156]. Мовознавці також переконують, що гедоністичний мотив (отримання задоволення, зняття емоційної напруги, зниження рівня невдоволення життям) є ключовим у використанні адресатом продуктів мас-медіа [26, с. 173].

Фундаментальними функціями ЗМІ є інформативна та функція впливу. Останнім часом функція впливу посилюється, деформується семантичне її наповнення. Сучасні ЗМІ здійснюють та посилюють потужний вплив на розвиток суспільства загалом і на окремого індивіда у зв'язку з безперервним розвитком інформаційних та комп'ютерних технологій, включенням регіональних ЗМІ в глобальний інформаційний простір існування соціуму, що викликає збільшення інформаційних хвиль, потоків масової інформації й, водночас, посилення впливу на адресата. Вплив ЗМІ задалегідь спланований, зумисний (векторний характер), він здійснюється на абстрагованого масового адресата, з урахуванням його вікових, гендерних, національних, географічних та інших особливостей. Ця функція реалізується вербальною системою засобів, аудіальними, візуальними та графічними елементами, які взаємозалежать і взаємодоповнюють одне одного.

Т. Сурікова визначає поряд з інформаційною та агітаційною (функцією впливу) ще й розважальну функ-

цію сучасного масового мовлення, зокрема політичного, яка формує театральність, розважальність медіатексту, карнавальне осмислення сучасної дійсності [23, с. 214–218]. В. Гвоздев теж зазначає про актуалізацію розважальної функції електронних та друкованих медіа, про збільшення розважального контенту, про «гламуризацію» ЗМІ, акцентуючи увагу на екстралінгвістичних чинниках цього процесу (задоволення «розважальних» потреб масового споживача), критично ставиться до вище зазначеного, проводить паралелі між розважальним контентом і посиленням негативних впливів на психіку й поведінку масового адресата [4, с. 69–71]. А. Дубських налічує 6 основних функцій засобів масової комунікації: інформативну, регулятивну (включає ідеологічну й функцію соціального контролю та маніпуляції суспільною свідомістю), навчальну, розважальну, фатичну, рекламну [8, с. 133]. І. Аньєс, окрім розважальної, яку називає функцією мрій та розваг, характеризує й такі функції засобів масової інформації: функція використання або послуг, ідентифікації та інтеграції, віддзеркалювання, критики [1, с. 42–43]. У словнику-довіднику з журналістики за редакцією І. Михайлина фіксуємо тенденцію до інфантилізації сучасного медіапростору, що пов'язане з тенденцією розважальності новітніх ЗМІ: використання в інформаційній діяльності прийомів, характерних творчості для дітей, зорієнтованість не на слова, а на картинці, на зовнішнє враження, а не на передавання певних змістів, повернення людства до глибинних архаїчних пластів його дитинства [11, с. 103–104].

Розвиток інформаційних технологій спровокував появу Інтернет-комунікації, що в кінці ХХ та на початку ХХІ століть демонструє частотну активність споживання через її зручність, інтерактивність, глобальність, багатовимірність (поєднання вербального продукту ЗМІ з візуальним, аудіовізуальним, графічним, гіперпосилання), безперервність у часопросторі (на відміну від періодичних видань, телепрограм, радіопередач тощо, які мають часові та просторові обмеження). Віртуальна реальність – це феномен, іманентний самій структурі буття, має маніпулятивну спрямованість, уможливорює творчу діяльність, це штучно створене інформаційне середовище, на яке можна впливати зсередини, спостерігаючи трансформації та сприймати їх системою відчуттів [10, с. 157].

Розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій, активне користування споживачем мережевих медіа дозволяють А. Шевкунову накреслити перспективу «ери транзактної медійної комунікації», що уможливлена появою двостороннього інтерактивного формату, який дозволяє споживачу максимальний контроль над вибором тематики та форми інформаційного повідомлення, нівелює часові обмеження, дає змогу миттєво прорефлексувати на отримане повідомлення, змінити свій комунікативний статус з отримувача інформації на відправника [26, с. 175–176]. Це дає можливість й адресату брати активну участь у формуванні контенту й формату інфопростору. К. Сірінюк-Долгарьова, студіюючи віртуальні медіа, номінує це явище «громадянською журналістикою», що є медіасередовищем, у межах якого кожен користувач через мережу Інтернет може поширювати інформацію, споживач новітніх медіа є незалежним комунікатором; зазначене явище ні-

вельоє монополію традиційних медіа й трансформує традиційну журналістику в партнерську [19, с. 11]. Фіксуємо в науковій літературі думку про кризу вторинності мережевих медіа, про негативний характер цієї тенденції, що зумовлює обезособлення продукування інформаційного повідомлення, його «конвеєрність», неексклюзивність, трафаретність викладу матеріалу [18, с. 137–138].

Для позначення основної одиниці медіапоток у кінці ХХ ст. з'явився новий термін «медіатекст», що дозволяє поєднати в собі тексти, які мають вигляд складної системи, утвореної не тільки вербальним рядом із графічними знаками, а й відеозображенням, музикальним супроводом, або як гіпертекст (функціонування в електронному середовищі), ці тексти циркулюють у друкованих та електронних засобах масової комунікації, на радіо, телебаченні [22, с. 155]. Термін «медіатекст» виник в англomовній науковій літературі в 90-ті роки ХХ століття, швидко поширився в міжнародних, академічних та національних медіадискурсах [6, с. 28].

Медіатекст як дискретна одиниця медіадискурсу є різновидом тексту, розрахованим на масову аудиторію, має прагматичну спрямованість, функціонує в мовленні у вигляді медіадискурсу, який характеризується категоріями актуального членування, пресупозиції, суб'єктивної модальності, у медіадискурсному стані медіатекст виявляє природу діалогічності через сукупність мовних складових, що співвідносяться з когнітивними процесами у свідомості мовців [25, с. 8–9]. М. Казак визначає медіатекст як інтегративний багаторівневий знак, що поєднує в одне комунікативне ціле різні семіотичні коди (вербальні, невербальні, медійні) та демонструє принципіальну відкритість тексту на змістовно-смісловому, композиційно-структурному й знаковому рівнях, головними характеристиками якого вважає медійність, масовість, інтегративність (полікодовість), відкритість [12, с. 32]. Як зазначає М. Володіна, він утворюється на основі перекладу комунікативного наміру (інтенції) в комунікативну діяльність, предметом текстової діяльності в цьому випадку є не змістова інформація загалом, а змістова інформація, зцементована конкретним задумом, комунікативно-пізнавальним чи комунікативно-спонукальним наміром, створений текст характеризується найвищою семіотичною складністю [2, с. 13–14]. На основі цього ми

переконаємося в тому, що медіатекст є основною одиницею сучасного україномовного інфопростору, має вербальну, аудіальну, візуальну, графічну та гіпертекстову площину існування, розрахований на масового адресата, є відкритим і динамічним, характеризується пластичністю лінгвістичного оформлення, має прагматичний вектор функціонування.

Актуальним для опрацювання є питання класифікації медіатекстів. З огляду на такі критерії, як мета та функція медіатексту, інтенція автора, метод пізнання та відображення дійсності, предмет відображення, зпоміж медіатекстів можна виділити 3 типи: інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні [22, с. 155–156]. М. Казак пропонує більш ґрунтовну та розгалужену класифікацію текстів засобів масової інформації залежно від характеристик медіатексту:

- 1) канал розповсюдження – газетні (друковані), радіо- та телетексти, інтернет-тексти;
- 2) інституціональний тип тексту – журналістські, рекламні та PR-тексти;
- 3) мовний код – вербальні, невербальні, вербально-невербальні (полікодові, креолізовані) медіатексти;
- 4) жанрові різновиди журналістських, рекламних та PR-текстів;
- 5) залежно від типу адресату тексту – якісні тексти / масові / бульварні (типологічна класифікація), нейтральні / лівоорієнтовані / правоорієнтовані (ідеологічна), традиційні / бульварні (стильова);
- 6) залежно від тематичного контенту медіатексту [12, с. 33–37].

Ми пристаємо на позицію М. Казак та вважаємо слушним додати до класифікації дослідниці таку характеристику медіатексту як лінійність, одновимірність (цілісність) / нелінійність, що передбачає поділ медіатексту на власне текст (лінійний, одновимірний, плаский) та гіпертекст (фрагментарне, мозаїчне розгорнення тексту через гіпер-посилання).

Отже, зважаючи на викладений вище матеріал, можна зробити висновок про еволюцію мови україномовних ЗМІ, жанрові зміни сучасних медіа, деформацію та оновлення лексичного складу мовлення, поповнення та розширення стилістичних ресурсів, лінгвістичну креативність сучасного журналіста, про виникнення та характерні риси функціонування явища «медіатекст», часткову переорієнтацію функцій україномовних ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аньєс І. Підручник з журналістики : Пишемо для газет / І. Аньєс // пер. з франц. мови А. Андруска. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 544 с.
2. Володіна М.Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание / М.Н. Володіна // Язык средств массовой информации : уч. пособие для вузов / под ред. М.Н. Володіной. – М. : Академический Проект, Альма Матер, 2008. – С. 6–24.
3. Волочай М. Мова сучасних друкованих ЗМІ / М. Волочай // Журналістика, філологія та медіаосвіта : у 2 т., Т. I : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції «Журналістика, філологія та медіаосвіта»]. – Полтава : Освіта, 2009. – С. 62–64.
4. Гвоздев В. Проблеми критичного оцінювання масової інформації аудиторією ЗМІ / В. Гвоздев // Журналістика, філологія та медіаосвіта : у 2 т., Т. I : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції «Журналістика, філологія та медіаосвіта»]. – Полтава : Освіта, 2009. – С. 68–72.
5. Дегтярьова К. Незмінювані ад'єктиви в мові сучасних ЗМІ / К. Дегтярьова // Журналістика, філологія та медіаосвіта : у 2 т., Т. I : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції «Журналістика, філологія та медіаосвіта»]. – Полтава : Освіта, 2009. – С. 87–91.
6. Добросклонская Т.Г. Медіатекст: теория и методы изучения / Т.Г. Добросклонская // Вестник Моск. ун-та. – Серия 10, «Журналистика» [Текст] : научн. ж., 2005. – № 2. – С. 28–34.
7. Дускаева Л.Р. Медиастилистика в России: традиции и перспективы / Л. Р. Дускаева // Стилистика медиатекста. Избранные статьи: [электронный сборник]. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 73–96.
8. Дубских А.И. Масс-медиаальный дискурс: определение, характеристики, признаки / А.И. Дубских // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. – Серия «Лингвистика», 2014. – В. 1. – Т. 11. – С. 131–136.

9. Дупак О. Особливості існування та розвитку жанру рецензії в українських друкованих ЗМІ / О. Дупак // Журналістика, філологія та медіаосвіта : у 2 т., Т. I : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції «Журналістика, філологія та медіаосвіта»]. – Полтава : Освіта, 2009. – С. 101–104.
10. Ежова Е.Н. Корреляция рекламы с постмодернистской парадигмой творчества / Е. Н. Ежова // Искусство и СМИ : сб. научн. трудов. – Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2012. – С. 154–164.
11. Журналістика: словник-довідник / авт.-уклад. І. Михайлин. – К. : Академвидав, 2013. – 320 с.
12. Казак М. Специфика современного медиатекста / М. Казак // Современный дискурс-анализ : [электронный журнал]. – 2012. – В. 6. – С. 30–41.
13. Лисицкая Л.Г. Стилистическая характеристика языка современных медиатекстов / Л.Г. Лисицкая // Вестник Ставропольского гос. ун-та. – 2010. – № 1. – С. 214–220.
14. Мамалига А.І. Сучасні напрями досліджень мови соціальних комунікацій / А.І. Мамалига // Стиль і текст : наук. зб. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – В. 13. – С. 15–21.
15. Мисонжников Б.Я. Бульварная газета : социально-профессиональный статус и творческая интенциональность / Б.Я. Мисонжников // Медиа. Демократия. Рынок. Функционирование средств массовой информации в сфере досуга : [материалы Международной научно-практической конференции]. – СПб. : Астерион, 2010. – Ч. 2. – С. 83–97.
16. Пономаренко Л.Г. Основні напрями розвитку мови сучасних ЗМК / Л. Г. Пономаренко. – Режим доступу : http://kobzar1814.blogspot.com/2011/11/blog-post_317.html
17. Рудакова Т.М. Специфіка функціонування англіцизмів соціально-економічної тематики залежно від жанрових ознак тексту, різновидів ЗМІ / Т.М. Рудакова // Лінгвістика : зб. наук. праць. – № 3 (15). – Луганськ, 2008. – С. 133–140.
18. Сергунина Н.А. Воронежские СМИ в Интернете: попытка критического обзора / Н.А. Сергунина // Искусство и СМИ: сб. научн. трудов. – Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2012. – С. 130–146.
19. Сірінюк-Долгарьова К.Г. Глобалізація світового новинного дискурсу (на прикладі англomовних інтернет-медіа США, Великобританії, Індії та Австралії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» / К.Г. Сірінюк-Долгарьова. – К., 2011. – 18 с.
20. Соболева И.А. Медиажаргон: реалия, тренд или фантом? / И.А. Соболева // Лінгвістика : зб. наук. праць. – № 3 (21). – Луганськ, 2010. – С. 53–57.
21. Солганик Г.Я. О закономерностях развития языка газеты в XX веке / Г.Я. Солганик // Вестник Моск. ун-та. – Серия 10, «Журналистика». – 2002. – № 2. – С. 39–54.
22. Соломина А.В. Аналитические жанры и критерии их выделения в медиакультурах России, Германии и Великобритании / А.В. Соломина // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2010. – № 3. – С. 155–157.
23. Сурикова Т.И. Политический дискурс в карнавальном осмыслении и его лингвотипические регуляторы / Т.И. Сурикова // Медиа. Демократия. Рынок. Функционирование средств массовой информации в сфере досуга : [материалы Международной научно-практической конференции]. – СПб. : Астерион, 2010. – Ч. 2. – С. 214–218.
24. Чередниченко О.І. Український медіадискурс: проблема іншомовних впливів / О.І. Чередниченко // зб. наук. праць НДІУ українознавства. – Т. XI. – К., 2006. – С. 193–198.
25. Черниш О. Сутнісні характеристики понять «медіадискурс» та «медіатекст» у сучасній медіалінгвістиці / О. Черниш // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство), 2013. – С. 309–313.
26. Шевкунов А.Н. Фундаментальные проблемы информационного взаимодействия в условиях современной России / А.Н. Шевкунов // Искусство и СМИ : сб. научн. трудов. – Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2012. – С. 165–179.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Anes I. Handbook of Journalism: Writing for newspapers / II // Anes Lane. from the French. A. Andrusyak language. - K: Publishing house "Kyiv-Mohyla Academy", 2013. - 544 p.
2. Volodina M.N. language media - the main means of influencing the mass consciousness / MN Volodin // Language of weight-owl information: Account. manual for schools / ed. M. Volodina. - M: Academic Project, Alma Mater, 2008. - P. 6-24.
3. Volochaj M. modern language print media / MM Volochaj // Journalism, Philology and media education: in 2 vols., Vol I: [All-Ukrainian. scientific-practic. Conference "Journalism, Philology and media education"]. - Poltava Education, 2009. - P. 62-64.
4. V. Gvozdev issues critical evaluation of media audience Media / Journalism // V. Gvozdev, philology and media education: in 2 vols., Vol I: [All-Ukrainian. scientific-practic. Conference "Journalism, Philology and media education"]. – Poltava: Education, 2009. - P. 68-72.
5. Degtyareva K. Invariant adjectives in the language of contemporary media / K. Degtyareva // Journalism, Philology and media education, in 2 vols., Vol I: [All-Ukrainian. scientific-practic. Conference "Journalism, Philology and media education"]. – Poltava: Education, 2009. - P. 87-91.
6. Dobrosklonskaya T.G. media texts: Theory and methods of study / T.G. Dobrosklonskaya // Vestnik Moskov. Univ. - Series 10, "Journalism" [Text]: Sc. j., 2005. - № 2. - S. 28-34.
7. Duskaeva L.R. Mediastilistika in Russia: traditions and perspectives / L.R. Duskaeva // Stylistics media text. Featured Article: [electronic collection]. - St. Petersburg, 2012. - P. 73-96.
8. Dubskikh A.I. Mass medial discourse: definition, characteristics, signs / A.I. Dubskikh // Bulletin of the South Ural State. Univ. - Series "Linguistics", 2014. - V. 1 - T. 11. - P. 131-136.
9. Dupak O. Features existence and development of the genre Reviews in Ukrainian print media / O. Dupak // Journalism, Philology and media education: in 2 vols., Vol I: [All-Ukrainian. scientific-practic. Conference "Journalism, Philology and media education"]. - Poltava Education, 2009. - P. 101-104.
10. Yezhova E.N. Correlation advertising postmodern paradigm of creativity / E.N. Yezhova // Art and Media: Sat. Scien. works. - Voronezh: VSU Faculty of Journalism, 2012. - P. 154-164.
11. Journalism: Dictionary Directory / I. Mykhailyna. - K: Akademvydav, 2013. - 320 p.
12. Kozak M. Specificity of modern media text / M // Kazak Modern Discourse Analysis: [electronic journal]. - 2012. - V. 6 - P. 30-41.
13. Lisitskaya L.G. stylistic characteristics of modern language media texts / L.G. Lisitskaya // Bulletin Stavropo-Iskogo state. Univ. - 2010. - № 1. - P. 214-220.
14. Mamalyha A.I. research areas Modern Languages Social Communications / A.I. Mamalyha // Style Hominy and text Sciences. Coll. - K. Institute of Journalism KNU. Shevchenko, 2012. - V. 13. - P. 15-21.
15. Misonzhnikov B.J. tabloid: socio-professional status and creative intentionality / B.J. Misonzhnikov // Media. Democracy. Market. The functioning of the media in the field of leisure: [proceedings of the International scientific and practical conference]. - SPb. : Asterion, 2010. - Part 2. - P. 83-97.

16. Ponomarenko L. The main directions of development of modern language of mass-media / L.G. Ponomarenko. - Access: http://kobzar1814.blogspot.com/2011/11/blog-post_317.html
17. Rudakova T.N. Specificity operation Anglicisms socio-economic topics depending on the genre features text versions Media / T.N. Rudakova // Linguistics: Coll. Science works. - № 3 (15). - Lugansk, 2008. - P. 133-140.
18. Serhunyna N.A. Voronezh media on the Internet: Attempts critical review / N.A. Serhunyna // and Art of media: Sat. scientific. labor. - Voronezh: Faculty of Journalism VHU, 2012. - P. 130-146.
19. Sirin'ok-Dolharova C.G. Globalization of world news discourse (on example of English-speaking Internet Media in US, UK, India and Australia): Thesis of dis. cand sc. in soc. communications: spec. 27.00.01 "Theory and History of Social Communications" / C.G. Sirin'ok-Dolharova. - K., 2011. - 18 p.
20. Soboleva I.A. Mediajargon: Realities, trend or a phantom? / I.A. Soboleva // Lingvistika. - № 3 (21). - Luhansk, 2010. - P. 53-57.
21. Solganik G.Ya. Patterns of development language newspaper in the twentieth century / G.Ya. Soganik // Vestnik Moskov. Univ. - Series 10, "Journalism". - 2002. - № 2. - P. 39-54.
22. Solomina A.V. Analytical genres and criteria for their selection in the media culture of Russia, Germany and the UK / AV Solomin // Proceedings of the St. Petersburg University of Economics and Finance. - 2010. - № 3. - P. 155-157.
23. Surikova T.I. Political Discourse in carnival understanding and lingvoeticheskie regulators / T. Surikova // Media. Democracy. Market. The functioning of the media in the field of leisure: [proceedings of the International scientific and practical conference]. - SPb. : Asterion, 2010. - Part 2. - P. 214-218.
24. Cherednychenko O.I. Ukrainian mediadyskurs: the problem of foreign influences / O.I. Cherednychenko // Coll. Science. Ukrainian Research Institute works. - T. XI. - K., 2006. - P. 193-198.
25. Chernish O. The essential characteristics of the concepts of "mediadyskurs" and "mediatekst" in modern medialinhvistytsi / Chernish O. // Scientific Notes. - Series: Philology (Linguistics), 2013. - P. 309-313.
26. Shevkunov A.N. Fundamental problems of information interaction in modern Russia / A.N. Shevkunov // Art and Media: Col. Scien. Works. - Voronezh: VSU Faculty of Journalism, 2012. - S. 165-179.

Khomenko A. The current state of the format and content in Ukrainian media

Abstract. The article concerns with Ukrainian language media. It focuses on analyzing the evolutionary language shifts in the media-texts of late twentieth and early twenty-first centuries caused by historical and political, economic, social and cultural society changes. This research traces genre deformation in speech structure, journalist creative and free way mediatexts making. It also emphasizes mass speech vocabulary updating and reorientation of functional body in media language. Moreover this article outlines the specific media networks and gives the classification of Ukrainian mediatexts.

Keywords: *media language, media discourse, mediatext, function, genre*

Хоменко А. Е. Современное состояние развития формата и контента украиноязычных СМИ

Аннотация. В статье идет речь об украиноязычных средствах массовой информации. Проанализированы эволюционные сдвиги в языке СМИ конца XX и началу XXI веков, вызванные историко-политическими, экономическими и социально-культурными изменениями в обществе; зафиксированы деформация жанрового строя языка, креативность и языковая свобода журналиста при создании медиатекста, обновления лексического состава массового вещания, переориентация функционального корпуса языка СМИ, названа специфика сетевых медиа на грани веков, осуществлена классификация украиноязычного медиатекста.

Ключевые слова: *язык СМИ, медиадискурс, медиатекст, функция, жанр*

Штангрет Г.З.

Метафорична репрезентація образного компоненту концепту RELATIONSHIPS у творах Джона Грея

*Штангрет Ганна Зіновіївна, асистент кафедри іноземних мов
Національний лісотехнічний університет України, м. Львів, Україна*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню образного компоненту концепту Relationships на основі виділених концептуальних метафор. Розглянуто поняття метафори з позицій когнітивної лінгвістики. Виявлено основні складові культурного концепту. Проаналізовано особливості формування та функціонування авторських концептуальних метафор за допомогою ключових концептів Relationship, Love, Romance.

Ключові слова: *концепт, концептуальна метафора, авторська концептосфера, концепти Relationships, Love, Romance*

Індивідуальні чи національні особливості людського мислення останнім часом викликають інтерес науковців через необхідність дослідити складні механізми метафоричного відображення дійсності. Тривалий час метафору розглядали лише як засіб стилістичного забарвлення. Новий підхід до тлумачення метафори, а саме з позицій когнітивної лінгвістики, дозволяє більш глибоко проникнути в суть терміна концептуальна метафора.

Серед існуючих теорій метафори найбільш поширеною є теорія концептуальної (когнітивної) метафори, представниками якої є Дж. Лакофф та М. Джонсон. На думку вчених, людська концептуальна система, в межах якої ми думаємо та виконуємо дії, є за своєю природою метафоричною і поширена у повсякденному житті [6]. Ознаки концептуальної метафори в процесі когнітивної інтерпретації отримуються зі змісту метафори, переважно із базового порівняння, яке лягло в її основу [4, с. 206-207].

Актуальність даної роботи обумовлена інтересом до проблем когнітивного моделювання та увагою до особливостей функціонування концептів у дискурсах різних типів. **Об'єктом** дослідження є ідіостилю Джона Грея у лінгвокогнітивному вимірі. **Предметом** дослідження виступають індивідуально-авторські метафори як засоби втілення ключових концептів авторського ідіостилю.

Метою статті є аналіз створення та функціонування (виявлення та систематизація) індивідуально-авторських метафор, що відтворюють ключові елементи концептосфери Джона Грея, зокрема концепти Relationships, Romance, Love.

Матеріалом для дослідження послужили твори відомого в сфері науково-популярної літератури автора Джона Грея, який є експертом у створенні та підтриманні гармонійних стосунків між представниками протилежних статей. В даній роботі ми вважаємо доцільним використання категорії концепту при дослідженні тексту такого характеру. Науково-популярна література, призначена для неспеціалістів в тій чи іншій сфері знань, розрахована на задоволення естетичних смаків широких мас чи певної категорії читачів і привертає увагу як читачів різних рівнів освіти, так і дослідників лінгвокогнітивної сфери, чим зумовлена і **новизна** роботи.

Концепт – одне із ключових понять сучасної лінгвістики. Проблема дефініції поняття концепту розробляли вітчизняні та зарубіжні вчені-лінгвісти та культурологи: Н.Д. Арутюнова, С.О. Аскольдов-Алексєєв, А. Вежбіцка, В.І. Карасік, Д.С. Ліхачов, З.Д. Попова,

Ю.С. Степанов, І.Й. Стернін. Науковці розглядають концепт під різними кутами зору, тому концепт як складний когнітивний лінгвосоціальний конструкт на сьогоднішній день не має однозначного трактування в когнітивній лінгвістиці. Він є багатовимірним мисленнєвим феноменом, який відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, її досвід та знання про світ, зберігає інформацію про нього.

Основною одиницею лінгвокультурології є культурний концепт – багатовимірне змістовне утворення, в якому виділяють ціннісну, образну і понятійну сторону [2, с. 71]. Вираження концепту – це вся сукупність мовних і немовних засобів, які прямо чи непрямо ілюструють, уточнюють і розвивають його зміст [2, с. 91].

Опираючись на свій досвід, вчені З.Д. Попова, І.Й. Стернін говорять про три базові структурні компоненти (елементи) концепту – образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле [5, с. 75]. В складі концепту образ формується перцептивними когнітивними ознаками, що формуються у свідомості носія мови в результаті відображення ним оточуючої дійсності за допомогою органів чуття та образними ознаками, що формуються метафоричним осмисленням відповідного предмету чи явища [5, с. 76]. Описуючи зміст концепту, когнітивні образи важче формулювати порівняно із перцептивними, але вони, як правило, більш численні, що свідчить про важливе місце, яке вони займають в структурі концепту [5, с. 77].

Для повноти семантичного опису лінгвокультурного концепту, на думку С.Г. Воркачова, оптимально виділяти в його складі три складові: понятійну, яка відображає його ознакову і дефініційну структуру, образну, що фіксує когнітивні метафори і ціннісну, яка визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі певної мови, куди увійдуть також його етимологічні і асоціативні характеристики [1].

Проаналізувавши праці з теорії концепту, можна зробити висновок щодо складу даного феномену. Більшість дослідників виділяють в структурі концепту декілька шарів: понятійний, образний та ціннісний. Крім того, можна виділити кілька провідних підходів щодо розкриття специфіки образного компоненту ментальних утворень. З однієї точки зору, даний компонент вважають підґрунтям базового рівня, який доповнюють певними когнітивними компонентами, з іншого боку – виражають за допомогою метафор, що співвідносні з іменами-експлікаторами та наповнюють концепт конкретним змістом [3, с. 200-202].

Складність опису структури концепту зумовлена динамічною природою людського мислення. В його

процесі складові структури концепту піддаються переробці, в результаті якої компоненти одного концепту взаємодіють з компонентами інших концептів, що призводить до змін кодування концепту у свідомості мовця.

Слід взяти до уваги, що концепти не існують самі по собі, а формують певну абстрактну модель-концептосферу, під якою розуміємо сукупність концептів, їх зв'язки і відносини. Спираючись на морально-психологічну концепцію Джона Грея, визначаємо концепт RELATIONSHIPS центральним у більшості його творів. Не менш значне місце у концептосфері Джона Грея посідають і концепти LOVE, ROMANCE, які змістовно доповнюють структуру основного концепту. Тісний зв'язок спостерігається між концептами MAN і WOMAN.

Під час аналізу творів, присвячених налагодженню та вдосконаленню відносин між чоловіком та жінкою, було виявлено ряд метафоричних образів, у тому числі й концептуальні метафори, за допомогою яких автор виражає своє бачення даного феномену.

Концепт RELATIONSHIP для автора асоціюється із майстерністю, якої нелегко досягти, зокрема саме чоловікам (особливо якщо у період формування особистості їм бракувало належної моделі для наслідування): *Many men did not have successful role models while they were growing up. For them staying in love, getting married, and having a family is as difficult as flying a jumbo jet without any training* [11]; *If we are to thrive and not just survive, we need to update our relationship skills in ways that reflect our natural abilities, tendencies, and needs* [7]. Ці приклади ілюструють концептуальну метафору **Relationship is Mastery**.

Бувають випадки, на думку автора, коли зникає взаєморозуміння, і як наслідок, в стосунках виникає напруження, конфлікт. Такі стосунки автор прирівнює до боротьби. Метафора **Relationship is a Struggle** яскраво виражає дане бачення: *relationship do not have to be such a struggle. Only when we do not understand one another there is tension, resentment, or conflict* [11].

Наступну концептуальну метафору автор використовує для порівняння чоловіка та жінки (у їх різнобічних відносинах) з акціонерами, що ділять прибуток, але які водночас є хорошими бізнес партнерами, що допомагають спільній справі існувати - **Relationship is an Investment**: *A relationship is like an Investment. We give to our partner and hope over time to get more and more in return. Initially, getting the emotional support we are looking for may be difficult, but through the years, it becomes easier and easier* [10]; *A man automatically looks at a relationship like an investment. He puts his energy in and hopes to get something out of it* [9]; *The real joy of a special, intimate, and committed relationship is the opportunity to share and celebrate the good times, and give to your partner when he or she is in need* [12].

Метафора **Relationship is a Squander** описує відносини на стороні (зраду) як бездумну витрату грошей, після якої чоловік чи жінка швидко повертаються до того, з чого починали: *Having an affair is like taking all your savings and blowing them in Las Vegas. You spend it all and you are quickly back to where you started* [10].

Relationship is a Dance: *Just like dance partners, when a woman takes two steps back, the man can take*

two steps forward. When he takes two steps back, she can take two steps forward. This give-and-take is the basic rhythm of relationships [10]. Як під час танцю дама може крутитися, партнер залишається стояти на місці, так і у відносинах: жінка ділиться емоціями, а чоловік не проявляє жодних. Проте вона знає, що її чують. Іноді партнери розходяться для того, щоб потім зблизитись. Це все створює у автора асоціацію відносин із танцем, де віддавати-отримувати – основний ритм взаємин.

Нові відносини порівнюються із теплою ванною, вода в якій поступово остигає. Так само і чоловік та жінка з роками стають холоднішими один до одного. Тому, як тільки зникне новизна у стосунках, ми повинні знайти спосіб знову підігріти воду. Для цього потрібно змінити спосіб мислення та ставлення один до одного. Тому, на нашу думку, приклад *A new relationship is like a warm bath in the beginning that cools over time. Once the newness is gone, we have to find a way to warm the water again. It takes subtle shifts in thinking, simple changes in how we relate to one another* [13] ілюструє метафору **Relationship is a Bath**.

Концептуальна метафора **Relationship is a Plant** передає бачення автором відносин у порівнянні із рослиною чи садом, які так само, як і будь-які взаємини, потребують обробки, турботи, підживлення для того, щоб розвиватись та цвісти: *To create a more lasting happiness, he needs to cultivate relationships and develop his ability to care for other beings* [12]; *A relationship blossoms, and attraction is sustained when we can both support our partners in being themselves and receive support for being ourselves* [12]; *A relationship thrives when a man focuses on correcting his behavior to be more considerate and the woman focuses on correcting her attitude toward his behaviors* [9]; *If a woman focuses on being increasingly receptive to a man's advances, then she holds the key to creating an opportunity for a relationship to flourish* [9]; *A relationship is like a garden. If it is to thrive it must be watered regularly...* [11].

Через концептуальну метафору **Relationship is a Sport** автор доводить до нашого відома, що стосунки, як і м'язи тіла, потрібно тренувати для того, щоб вони були готові пройти випробування: *Being engaged is like a warm-up period before more rigorous exercise. It is a time to stretch your relationship muscles so that when you put them to the test and exercise them, they will be ready* [9].

Образний компонент концепту Relationship реалізовується і через порівняння із **цілителем** - **Relationship is a Healer**: *We assume that being loved means having one's needs fulfilled. In reality, a healthy relationship supports both members healing themselves* [12]; **дарунком** - **Relationship is a Gift**: *Every relationship is a gift. It offers us the opportunity to prepare ourselves for finding and recognizing our soul mate... When a relationship ends, it is good to take some time to reflect on the gift and then begin again* [9]; **підтримкою** - **Relationship is a Support**: *For her to connect with her partner and receive his support is one of the major benefits of a relationship* [7]. Кожна з цих авторських асоціацій викликає позитивну емоцію, що дає хороше уявлення про теплі та щирі стосунки між партнерами.

На противагу попереднім концептуальним метафорам, Джон Грей у своїх творах експлікує образ відносин через порівняння їх із жестом жертвоприношення з боку жінки - **Relationship is a Sacrifice**: *Instead of asking for support, she quietly does something herself or postpones her needs. Although making sacrifices is a part of a relationship, women tend to make too many* [9] чи протиріччям - **Relationship is a Collision**: *Mars and Venus can collide – yet still grow in deeper love and compassion* [13].

Багато концептів стають зрозумілими в рамках інших концептів. Тому, вважаємо допустимим розглядати концепти Love та Romance як складові об'єднуючого за семантичним змістом концепту Relationship.

Концептуальні метафори **Love is a Flower**, **Love is a Plant** характеризують почуття кохання як представника флори, який не здатний рости чи процвітати без опіки чи турботи: *When men and women are able to respect and accept their differences then love has a chance to blossom* [11]; *Understanding the differences between men and women results in trust, which provides a lot of safety. That's where love can flourish* [7]; *After all, love doesn't grow from being adored. It grows when it persists and endures through times when we or our partner are difficult to love. Indeed, love thrives on challenges, especially those we address within our own hearts* [13].

У дискурсі даних творів можна виокремити такі концептуальні метафори, за допомогою яких концепт Love осмислюється як відкритість, задоволення, прихильність, щирість:

– **Love is an Open Heart**: *The test of love is caring for a person even though we know them to be less than perfect and have experienced their daily limitations... When our hearts are open, love is automatic* [10];

– **Love is a Fulfilment**: *Women generally do not realize that the kind of love a man needs most is her loving message that he has fulfilled her* [10]; *A man, however, receives love differently from a woman. He chiefly feels loved when she lets him know again and again that he is doing a good job of fulfilling her* [10];

– **Love is a favor**: *A gift of love is a favor* [11];

– **Love is Sharing**: *On Venus sharing your problems with another actually is considered a sign of love and trust* [11].

Здатність кохання зцілювати характеризує концептуальна метафора **Love is a Healer**: *We begin to trust love and its healing process* [11]. Аналогічна метафора передавала й уявлення автора щодо стосунків загалом (див. приклади вище).

Порівняння любові з явищами природи чи морем експлікуються через метафори **Love is a Spring**: *Falling in love is like springtime. We feel as though we will be happy forever* [11]; *Love thaws out our repressed feelings, and gradually these unresolved feelings begin to surface into our relationship* [11] та **Love is a Sea**: *Understanding how our past continues to affect our relationships frees us to accept the ebb and flow of love* [11].

Метафора **Love is a Dance** фіксує уявлення автора про любов як про танець, під час якого партнери насолоджуються радісними та гармонійними відносинами: *Love seems eternal. It is a magical time when eve-*

rything seems perfect and works effortlessly. ...We effortlessly dance together in harmony and rejoice in our good fortune [11]. Аналогію, знову ж таки, простежуємо і у випадку метафор із концептом **Relationship**.

Концептуальною метафорою **Love is a Prisoner** передається здатність кохання ховатись глибоко в серці, уникаючи душевних ран: *Sometimes love is not expressed because it is buried deep inside or locked within the fortress of our hearts. Hiding behind a wall, we are safe from hurt but barred from love* [10].

Метафора **Love is an Inception** ілюструє факт, що любов є витокom будь-яких відносин: *...love is where everything starts. It is what brings us together and keeps us together. In the beginning of a relationship, we ask for love from our partner and, ideally, the request comes from a place of loving ourselves* [13].

Здатність любові зігрівати, живити та давати енергію для життя передається метафорою **Love is a Fuel**: *After we are together and committed to another person, the focus must shift to giving love, for love is the fuel that warms us, feeds us, and gives us energy for so much in life* [13].

Полярні характеристики кохання простежуються у наступних концептуальних метафорах: **Love is a Sacrifice**: *To feel love as a result of our own deliberate actions and responses is a far greater experience than the love we feel in response to someone else's behaviors and actions toward us...we can only sustain love through genuinely making sacrifices to give our support* [13] та **Love is Blessing**: *No one is perfect, and to be fully loved in spite of our imperfections is a blessing that some people only dream of. Learning to feel and express real love is – or ought to be – the apex of any relationship* [13].

Любов – це почуття, що об'єднує дві половини в одне ціле. Цей процес єднання спостерігаємо через метафору **Love is Wholeness**: *Love is also a connective feeling. Love relates you to another. It says you are like a part of me.... Through giving and receiving love, men and women can more fully love themselves and experience their inner goodness. In this way they feel whole and complete* [12].

Концепт Romance реалізується у творах Джона Грея за допомогою ряду концептуальних метафор, таких як *Romance is a Dessert*, *Romance is a Bath*, *Romance is a Healer*, *Romance is a Fire*, у яких простежуємо спорідненість образної складової як із концептом **Relationships**, так і з концептом **Love**.

Концептуальна метафора **Romance is a Dessert** характеризує романтику як необхідне доповнення після усвідомлення того, що взаєморозуміння є здоровою основою для любовних відносин. Крім того, шлях до серця жінки лежить через відносини, які можна зробити більш романтичними за допомогою дрібних вчинків: *While good communication provides a healthy basis for a loving relationship, romance is a dessert. The way to a woman's heart is through doing lots of little things for her on a consistent basis* [10].

Романтика порівнюється із теплою ванною, оскільки романтичні відносини завжди гріють душу - **Romance is a Bath**: *Creating romance is like climbing into a bath. If the water's warm, you can turn on the jets and enjoy the warmth* [13].

Romance is a Healer: *Women today long for romance because romance is a powerful oxytocin producer...The more successful a woman is today, the higher the premium she puts on romance* [13]. Тут мова йде про підвищений вміст окситоцину в організмі жінки, що виробляється під час романтичних відносин і допомагає подолати стрес, який вона отримує на роботі.

Метафору **Romance is a Fire** реалізує порівняння романтики з вогнем: *A woman's receptive interest is like the kindling wood that is necessary for building the fire of romance, while a man's active interest is the match required to light the fire* [8].

Після проведеного дослідження слід зазначити, що деякі концепти можуть викликати схожі асоціації, тобто отримувати ідентичну репрезентацію за допомогою концептуальної метафори. Так, для прикладу,

всі досліджувані концепти ототожнюються з цілителем, концепти Relationship і Love уподібнюються рослині, концепти Relationship та Love порівнюються з танцем.

Аналіз творів дозволяє зробити висновок, що головні концепти створюють єдину гармонійну систему – концептосферу автора, яка відображає індивідуально-авторську картину світу Джона Грея. Виявлені та проаналізовані засоби репрезентації концептів, які характеризують особливості ідіостилю письменника та є образними відбитками фрагментів ментального світу автора.

Перспективним видається дослідження ціннісного складника досліджуваних концептів та їх співвідношення з іншими ключовими концептами концептосфери Джона Грея.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vorkachev S.G. Methodological grounds lingvokontseptologii // Theoretical and Applied Linguistics. Issue 3: Aspects metacommunicative activities. - Voronezh, 2002. - P. 79-95.
2. Karasik V.I. Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse / V.I. Karasik - Volgograd: Change, 2002. - 477 p.
3. Makeev N.S. The role of the figurative component in the formation of the structure of the concept (for example, the concept of "wealth") / N.S. Makeeva // Bulletin of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen. - SPb., March, 2009. - № 93. - P. 200-202.
4. Popova Z.D., Sternin I.A. Cognitive Linguistics / Z.D. Popova, I.A. Sternin - M.: AST: East - West, 2007 - 314 c.
5. Popova Z.D., Sternin I.A. Semantic-cognitive analysis of language / Z.D. Popova, I.A. Sternin - Voronezh: Origins, 2007. - 250 p.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. - Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. - 242 p.
7. John Gray. Mars and Venus in Love. - HarperCollins e-books, 1996, - 182 p.
8. John Gray. Mars and Venus in the Bedroom. - Harper Perennial, 1995. - 224 p.
9. John Gray. Mars and Venus on a Date. - Harper Collins Publisher, 1999. - 400 p.
10. John Gray. Mars and Venus together forever. - Perennial Currents, 2005. - 262 p.
11. John Gray. Men are from Mars, Women are from Venus. - Harper Collins Publisher, 2004. - 368 p.
12. John Gray. Men, Women and Relationships. - New York: Harper Collins Publishers, 2002. - 310 p.
13. John Gray. Venus on Fire, Mars on Ice. - Canada: Mind Publishing, 2010. - 253 p.

Shtanhret H.Z.

Metaphorical representation of figurative component of concept Relationships in works by John Gray

Abstract. The article deals with the research of figurative component of the concept Relationships based on the selection of conceptual metaphors. The notion of metaphor is viewed from the cognitive linguistics' position. The main components of cultural concept are revealed. The peculiarities of forming and functioning of the author's conceptual metaphors with the help of such key concepts as Relationship, Love, Romance are analysed.

Keywords: *concept, conceptual metaphor, author's conceptual sphere, concepts relationship, love, romance*

Штангрет А.З.

Метафорическая репрезентация образного компонента концепта Relationships в произведениях Джона Грея

Аннотация. Статья посвящена исследованию образного компонента концепта Relationships на основе выделенных концептуальных метафор. Рассмотрено понятие метафоры с позиций когнитивной лингвистики. Вывявлены основные составляющие культурного концепта. Проанализированы особенности формирования и функционирования авторских концептуальных метафор с помощью ключевых концептов Relationships, Love, Romance.

Ключевые слова: *концепт, концептуальная метафора, авторская концептосфера, концепту Relationships, Love, Romance*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu